

5.7.67.

JUGOSLOVENSKI PREGLED

*INFORMATIVNO DOKUMENTARNI
PRIRUČNIK O JUGOSLAVIJI*

NOVEMBAR 1960

11

JUGOSLOVENSKI PREGLED

GODINA IV
Novembar 1960

Uredivački odbor

Predsednik NIKOLA MINČEV; *članovi*: dr JOŽE BRILEJ, BOŽIDAR ĐUROVIĆ, dr PAVLE KOVAČ, LJUBICA MIHIĆ, ANTE NOVAK VOJO RAKIĆ, STANA TOMAŠEVIĆ, dr TONE VRATUŠA

Glavni urednik BOŽIDAR ĐUROVIĆ

Izdavač

PUBLICISTIČKO-IZDAVAČKI ZAVOD »JUGOSLAVIJA«, BEOGRAD, Terazije 31

SADRŽAJ

OPŠTA POLITIKA

Izjava predsednika Tita povodom 15-godišnjice proglašenja

Republike 445—448

DRUŠTVENO I DRŽAVNO UREĐENJE

Opštine i srezovi kao društveno-ekonomske zajednice 449—458

Upravni spor 459—463

Sednice republičkih narodnih skupština 464

PRIVREDA

Tehnička opremljenost ratarske proizvodnje 465—468

SOCIJALNA POLITIKA I NARODNO ZDRAVLJE

Organizacija zdravstvene službe 469—472

KULTURA

Profesionalna orijentacija 473—475

Štampa radnih kolektiva 475—476

Obrazovanje vojnika u Jugoslovenskoj narodnoj armiji 477—478

SPOLJNA POLITIKA

Jugoslavija i nordijske zemlje 479—490

Poseta kralja Avganistana Mohamada Zahira 490—491

Poseta državnog sekretara za inostrane poslove Koče

Popovića Austriji 491—492

IZJAVA PREDSEDNIKA TITA POVODOM 15-GODIŠNJICE PROGLAŠENJA REPUBLIKE

Povodom petnaestogodišnjice proglašenja Republike, predsjednik Republike Josip Broz Tito dao je za jugoslovensku javnost sledeću izjavu:

I

»Navršava se petnaest godina otkako su naši narodi na ruševinama ratom razorene stare Jugoslavije otpočeli da grade novu socijalističku Jugoslaviju. Tim povodom potrebno je da se, bar letimično, osvrnemo na ovaj petnaestogodišnji razvitak nove Jugoslavije i na rezultate koje su naši narodi postigli u tom periodu. U stvaralačkom i vanredno dinamičnom životu naroda naše zemlje to je kratak period, ali je on utoliko značajniji što su, uprkos svim mogućim teškoćama, u tako kratkom razdoblju postignuti u izgradnji zemlje takvi uspjesi, za koje je u normalnim uslovima potrebno više decenija. Od zaostale agrarne zemlje postala je nova socijalistička Jugoslavija, industrijski razvijena država, sa čvrstim temeljima koji nam omogućuju dalji svestrani razvitak.

Veoma brzo pretvaranje Jugoslavije u industrijski razvijenu zemlju najbolje karakteriše činjenica da se za petnaest godina struktura stanovništva tako promijenila da je danas broj poljoprivrednog stanovništva manji od 50 odsto od ukupnog broja stanovnika u našoj zemlji, dok je 1939. godine iznosio 75 odsto. Sa daljom industrijalizacijom zemlje taj proces smanjenja poljoprivrednog stanovništva još brže će se odvijati. Uslijed toga došlo je i do sve većeg porasta gradova, do stvaranja novih industrijskih naselja i do snažnijeg porasta broja radnika i gradskog stanovništva uopšte. Samo u toku posljednjih šest godina u društvenom sektoru zaposleno je oko milion novih radnika, a u posljednje tri godine broj novozaposlenih radnika i službenika povećavao se prosječno godišnje za 180.000.

Ako uporedimo poslijeratni privredni razvoj naše zemlje sa najrazvijenijim zemljama Evrope, vidjećemo da je on bio znatno brži. Dok je u periodu od 1951. do 1957. odnosno 1958. godine prosječna stopa porasta društvenog proizvoda iznosila u Švedskoj 2,5 odsto, u Velikoj Britaniji 2,2 odsto, u Belgiji 2,5 odsto, Francuskoj 3,9 odsto, Zapadnoj Njemačkoj 6,9 odsto, Italiji 5,1 odsto, Sovjetskom Savezu 8,6 odsto, Čehoslovačkoj 5,8 odsto, Poljskoj 5,8 odsto i Bugarskoj 8,9 odsto — dotle je društveni proizvod u Jugoslaviji rastao u tom periodu po godišnjoj stopi od oko 9 odsto, a kasnije po stopi od 12 odsto.

Bitna promjena u razvitku i strukturi privrede ogleda se, prije svega, u kretanju industrije. Ona je postala preovlađujuća privredna djelatnost, sa učešćem od oko 50 odsto u formiranju ukupnog nacionalnog dohotka, i snažno djeluje na porast cijele proizvodnje u privredi. Proizvodnja industrije danas je veća za četiri puta od proizvodnje u predratnoj Jugoslaviji, a za preko pet puta u odnosu na

1946. godinu. Naša industrijska proizvodnja rasla je u proteklom periodu po stopi koja spada među najviše u svijetu. Razvile su se čitave grane koje nisu postojale u bivšoj Jugoslaviji. Ostvarena je proizvodnja niza novih proizvoda. Proizvodnja nekih najvažnijih proizvoda mašingradnje, metalurgije i teške industrije veća je devet puta od predratne. U hemijskoj industriji i u proizvodnji električne energije i crne metalurgije povećanje iznosi preko sedam puta, u proizvodnji nafte oko četrnaest puta, u elektro-industriji 37 puta, itd. Cjelokupna proizvodnja sredstava za rad povećana je u odnosu na predratno stanje za blizu petnaest puta, a potrošne robe za preko tri i po puta, itd. Industrija naše zemlje osposobljena je na taj način da zadovolji povećane i raznovrsne potrebe cjelokupne privrede, da daje sve više proizvoda s kojima možemo uspješno da istupamo na međunarodnom tržištu i da sve potpunije snabdijeva domaće tržište robom za povećanu ličnu potrošnju stanovnika. Industrijski razvitak Jugoslavije nalazi se sada u fazi tehnološke revolucije, koju karakteriše unošenje novih tehničkih i tehnoloških rješenja u proces proizvodnje, rješenja koja se zasnivaju na dostignućima automatizacije, elektronike i nuklearne tehnike.

Naša poljoprivreda, kao što je poznato, morala je poslije rata skoro više od jedne decenije da stagnira, ili da se veoma sporo razvija, jer smo mi dali prednost industriji da bismo stvorili bazu za industrijski razvoj. Tek u posljednje tri godine poljoprivreda bilježi snažan porast. To najbolje ilustruje činjenica da je poljoprivredna proizvodnja od 1953. do 1957. godine rasla za 5,6 odsto godišnje, a od 1957. do 1960. godine za 10,8 odsto godišnje. Ovakva stopa porasta poljoprivredne proizvodnje, postignuta pretežno u nepovoljnim vremenskim prilikama, spada među najveće stope dosad ostvarene u svijetu.

Ovakvo dinamičan tempo razvitka poljoprivredne proizvodnje omogućen je, prije svega, time što je uzeta odlučna orijentacija na modernizaciju ove proizvodnje putem društvenih ulaganja, koja su posljednjih godina bila veća i od stotinu milijardi dinara godišnje, zatim stvaranjem snažnih socijalističkih poljoprivrednih organizacija, bitnih činilaca u povećanju poljoprivredne proizvodnje, i kooperacijom, preko koje je prošle godine sarađivalo sa zadrugama preko 830.000 seoskih domaćinstava, to jest četiri puta više nego u 1953. godini. Proizvodnjom oko četiri miliona tona pšenice i šest miliona tona kukuruza, po kojoj Jugoslavija ulazi u red velikih proizvođača u svijetu kao i velikim porastom stočnog fonda (5,3 miliona goveda, 6,2 miliona svinja) omogućeno je preduzimanje takvog krupnog koraka kao što je ukidanje uvoza pšenice i masti, a nešto kasnije i šećera.

Ovakav impozantan opšti privredni razvoj Jugoslavije postignut je velikim stvaralačkim naporima naših radnih ljudi i veoma značajnim investicijama, koje su u gotovo cijelom petnaestogodišnjem periodu iznosile prosječno 27 odsto ukupnog društvenog proizvoda. Razumljivo je da su odmah poslije rata velika investiciona ulaganja predstavljala i veliko opterećenje za narode naše zemlje i njihove životne uslove, naročito između 1948. i 1952. godine, kad su razvoj naše privrede ometali poznati spoljni faktori. Međutim, ovako brz privredni razvoj omogućio je da investiciona ulaganja u kasnijim godinama još brže rastu i da više ne predstavljaju tako veliko opterećenje za zajednicu.

Naime, zahvaljujući visokom porastu proizvodnje i dohotka, mogli smo, uprkos zadržavanju visoke stope investicionih ulaganja, da snažnije razvijemo ličnu potrošnju stanovništva i da potpunije zadovoljavamo razne potrebe u oblasti društvenog standarda. Velika investiciona ulaganja nesumnjiv su dokaz materijalne snage naše privrede.

Naš ukupan nacionalni dohodak, uprkos raznim teškoćama, rastao je od 1948. do 1960. godine po prosječnoj godišnjoj stopi od oko 7%. Prosječan godišnji dohodak po stanovniku u Jugoslaviji iznosi sada 360 dolara, dok je prije rata iznosio svega oko 100 dolara, a u periodu od 1957. do 1960. godine, koji karakteriše naročito snažna privredna aktivnost, povećan je po stopi od oko 12% godišnje, uslijed čega je Jugoslavija u tom pogledu došla u red prvih zemalja u svijetu.

Kao što sam već prije pomenuo, početni period razvoja naše privrede bio je praćen niskim standardom života. Naši radni ljudi morali su se mnogo čega odricati u korist brže industrijalizacije i sve većeg ulaganja investicija. Tek poslije ovih krupnih ekonomskih rezultata došlo je do znatnog poboljšanja životnog standarda ljudi. Potrošnja stanovništva u 1959. godini, na primjer, bila je za 38% veća nego u 1956. godini, a realne plate u istom periodu povećale su se za 41%. Lični dohoci građana već su dostigli takav nivo kad počinju dolaziti do izražaja značajne pozitivne tendencije u radikalnoj promjeni strukture lične potrošnje. Sve više se smanjuje, za našu zemlju ranije tradicionalno, visoko učešće ishrane u strukturi lične potrošnje, a rapidno raste učešće industrijskih proizvoda, prije svega trajnih potrošnih dobara. Broj izgrađenih stanova na društvenom sektoru povećao se od 15.557, koliko je prosječno godišnje rastao u periodu od 1953. do 1956. godine, na 39.000 u 1959. godini. Zajednica je već 1959. godine samo za socijalno osiguranje građana dala oko 226 milijardi dinara. Poseban vid zaštite porodice u okviru socijalnog osiguranja ogleda se u davanju znatnih sredstava osiguranicima na ime dječijih dodataka, koja su u 1959. godini iznosila oko 64 milijarde dinara.

Znatno poboljšanje standarda vidi se i u naglom razvoju prosvjete, nauke i kulture u Jugoslaviji. Nekada među najzaostalijim zemljama Evrope, Jugoslavija danas ima preko 18.500 osnovnih i srednjih škola i preko 260 visokih i viših škola. Naša zajednica obezbjeđuje novim generacijama obavezno osmogodišnje školovanje. U borbi protiv naslijeđene nepismenosti veliko dostignuće predstavlja i to što su samo od 1946. do 1952. godine preko 2.300.000 stanovnika naše zemlje naučili da čitaju i pišu. Pravo svih građana da stiču obrazovanje pod istim uslovima, bez obzira na nacionalnost, socijalno porijeklo, pol i vjeroispovijest, zatim besplatna nastava i materijalna pomoć učenicima i studentima takođe su krupni rezultati koje je Jugoslavija ostvarila u svojoj prosvjetnoj politici. Nov podstrek na tom putu je i mogućnost pružanja radnicima u proizvodnji da pohađaju visoke škole. Škole osnovnog obrazovanja završilo je samo u periodu od 1955. do 1959. godine blizu milion učenika, a škole za kvalifikovane radnike oko 130.000 mladih radnika. Dok je za dvadeset godina stare Jugoslavije diplomiralo na svim fakultetima 30.000 studenata, dotle je samo za posljednjih devet godina u novoj Jugoslaviji završilo visoke škole i fakultete preko 95.000 stu-

denata. Osim toga, u našoj zemlji su obezbijedjeni najširi oblici stručnog uzdizanja.

U prosvjetnoj politici dosljedno je sprovedeno načelo poštovanja i ostvarenja prava nacionalnih manjina na svestrani razvoj. Na primjer, u školskoj 1958/59. godini preko 200.000 pripadnika nacionalnih manjina pohađalo je škole u kojima se održava nastava na njihovom maternjem jeziku. Na Kosovu i Metohiji, u oblasti koja prije rata nije imala nijednu školu sa nastavom na maternjem jeziku iako je imala preko pola miliona stanovnika, izgrađeno je u poslijeratnim godinama preko 400 škola. Godišnji tiraž listova nacionalnih manjina u Jugoslaviji dostiže danas preko 17,5 miliona primjeraka. Ovo je rezultat dosljedne politike u ostvarivanju prava nacionalnih manjina u Jugoslaviji.

U oblasti prosvjete sve teškoće još nisu prebrođene. Školski prostor, na primjer, još je nedovoljan i ne može da primi sve one koji žele da uče. Nedostaje i znatan broj nastavnika. Zajednica, međutim, ulaže sve veća materijalna sredstva za potrebe prosvjete. U sadašnjem petogodišnjem planu predviđeno je 89,5 milijardi dinara za investicije u školstvu. Ovakvo stanje u školstvu treba ocjenjivati prema činjenici da smo poslije rata krenuli skoro ispočetka u oblasti prosvjete i kulture.

Uz pomoć zajednice pokrenuta je i široko se razvija stvaralačka inicijativa naših umjetnika, koji svakim danom stiču mnoga međunarodna priznanja.

Briga za razvoj nerazvijenih krajeva postala je stvar čitave društvene zajednice, a u prvom redu razvijenih područja zemlje. To se naročito odrazilo u posljednjih nekoliko godina. Umjesto ulaganja koncentrisanih u bazičnu industriju, od 1957. godine mijenja se struktura investicija, što je omogućilo da se na širokom frontu rasporede objekti. Takva orijentacija uočljiva je naročito u razvoju prerađivačke industrije i poljoprivrede. Tako je obezbijedeno i da se industrija u nerazvijenim oblastima zemlje razvija znatno brže od prosječnog tempa porasta ukupne jugoslovenske industrije. Industrijska proizvodnja u Jugoslaviji, u poređenju sa predratnom, veća je za četiri puta, dok je, na primjer, u Bosni i Hercegovini veća oko pet puta, u Makedoniji blizu osam puta, a u Crnoj Gori blizu deset puta.

Pod kakvim uslovima je sve to postignuto? Veličina ovih uspjeha može se pravilno ocijeniti kad se uzmu u obzir i izvanredne teškoće koje su narodi Jugoslavije morali da prebrode u ovom petnaestogodišnjem periodu. Mora se, prije svega, konstatovati da je socijalistička izgradnja Jugoslavije počela u izuzetno nepovoljnim uslovima, u uslovima naslijeđene zaostalosti, niske produktivnosti, teških disproporcija unutar zaostale industrije, u uslovima potpune zaostalosti prostranih područja zemlje, kao i u zavisnosti od ekonomika drugih zemalja. Tome treba dodati i strašna razaranja kakva je malo koja zemlja doživjela u drugom svjetskom ratu i koja su uništila i onako slabe i nerazvijene kapacitete stvorene u predratnom periodu. Velike teškoće u razvitku Jugoslavije stvorili su i ekonomska blokada naše zemlje od strane istočnoevropskih zemalja i drugi oblici pritiska na Jugoslaviju. Uz sve to naša zemlja morala je prebroditi i posljedice nekoliko uzastopnih suša u poljoprivredi, od kojih su neke bile i katastrofalne. Pored nave-

denih teškoća i teškoća prouzrokovanih spolja, postojale su i znatne subjektivne teškoće, koje su se prvenstveno sastojale u tome što je naša radnička klasa mlada i što su njene stručne kvalifikacije bile na vrlo niskom stepenu, što nisu postojali u dovoljnom broju stručni i naučni kadrovi, itd.

Odlučujući faktor koji je omogućio da se u ovako relativno kratkom periodu postignu izvanredni rezultati i prebrode krupne teškoće jesu socijalističke snage naše zemlje, koje su se, predvođene Savezom komunista Jugoslavije i Socijalističkim savezom radnog naroda Jugoslavije, ogromno razvijale. Neprestano razvijajući revolucionarni polet, naslijeđen još iz doba Revolucije, ove snage su se ispoljile u samoprijegoru, širokoj inicijativi i velikoj požrtvovanosti cijelog našeg naroda, a naročito našeg radništva, radnog seljaka i mlade generacije.

Osnovu organizatorske uloge Saveza komunista i Socijalističkog saveza i najupečatljiviju potvrdu ispravnosti naše politike predstavlja činjenica što se, uporedo sa podizanjem zemlje iz zaostalosti i razvojem njenih proizvodnih snaga, ostvarivalo prerastanje vlasti u ime radnog naroda u vlast radnog naroda. Historijski korak u razvoju socijalizma, koji je izmijenio odnos neposrednih proizvođača prema sredstvima za proizvodnju, bila je predaja fabrika na upravljanje radnicima krajem juna 1950. godine. Samo tri godine kasnije ozakonjeno je pravo neposrednih proizvođača u našoj zemlji da raspolažu viškom rada. Sistem radničkog i društvenog samoupravljanja usavršavao se iz godine u godinu davanjem sve većih prava organima upravljanja, u skladu sa stalnim povećanjem materijalne osnove i sa razvojem organa. Ovaj sistem se uporedo proširivao i na ostale oblasti života: na prosvjetu, kulturu, na socijalne, zdravstvene i druge službe. Zahvaljujući tome što je neposredni proizvođač postao i upravljač sredstvima za proizvodnju, snažno se razvija inicijativa radnih kolektiva i pojedinaca. Uvođenjem radničkog samoupravljanja likvidiraju se elementi najamnog odnosa, a gotovo dve trećine jugoslovenskog nacionalnog dohotka ostaju na raspolaganju neposrednim proizvođačima. U proteklih deset godina svaki deseti radnik i službenik u Jugoslaviji bio je član radničkog savjeta.

Radnik iz proizvodnje ne odlučuje samo o radu svog kolektiva nego i o razviku čitave zemlje, jer je zastupljen i u fabričkom radničkom savjetu i u organima vlasti, u vijećima proizvođača od komune do Federacije.

Uvođenjem komunalnog sistema, krajem 1955. godine, učinjen je nov korak u daljem procesu decentralizacije i demokratizacije privrednog i društvenog života, čiji su temelji postavljeni stvaranjem radničkih savjeta. Opštine se danas neposredno bave privrednim, komunalnim, kulturnim, zdravstvenim, socijalnim, stambenim i drugim problemima.

Sa sigurnošću se može tvrditi da ovakav tempo razvitka i ovako uspješno savlađivanje teškoća, sa kojima se naša zemlja srela u proteklom periodu, ne bi bilo moguće ostvariti bez mobilizatorske i organizatorske uloge radničke klase, koja doživljuje punu afirmaciju uvođenjem radničkog samoupravljanja. Dokazujući na djelu teoretsku postavku marksizma da je moguće potpuno podružljavanje sredstava za proizvodnju, jugoslovenska praksa daje nesumnjivo značajan doprinos daljem razvoju socijalističke misli i prakse uopšte.

II

Na osnovu dosad ostvarenih materijalnih uslova, mi ćemo u narednom petogodišnjem periodu nastaviti politiku ubrzanog privrednog razvoja, daljeg poboljšanja životnih uslova naših radnih ljudi i razvijanja socijalističkih društvenih odnosa. U prvom redu moramo obratiti pažnju da se osigura dalje, brzo i stabilno podizanje proizvodnih snaga. To će zahtijevati pojačane napore za ubrzanje onih privrednih oblasti i grana koje objezbeđuju usklađeno kretanje privrede, kao što su proizvodnja osnovnih sirovina i reprodukcionog materijala, razvijanje saobraćaja, građevinarstva i uslužnih djelatnosti, uz istovremeno nastavljanje porasta proizvodnje opreme i potrošnih dobara.

Za ostvarenje ovih ciljeva, pored daljih ulaganja u razvoj privrede i društvenih službi, posebna pažnja u daljem razviku mora biti posvećena tome da se što bolje iskorišćavaju dosadašnja ulaganja, kao i da se što racionalnije odabiraju i raspoređuju buduće investicije, kako bi se u još većoj mjeri poboljšala efikasnost društvenih sredstava.

Sastavni dio politike podizanja proizvodnih snaga predstavljaju i napor da dalje povećanje produktivnosti rada i efikasnosti privredivanja. Tome treba da doprinese, prije svega, dalje razvijanje svih pozitivnih materijalnih i društvenih faktora koji su u dosadašnjem razvoju značajno doprinosili ostvarenim rezultatima, zatim šira primjena savremenih naučnih i tehničkih dostignuća u proizvodnji, poboljšanje organizacije i sistema poslovanja, razvijanje naučno-istraživačkog rada, stručno uzdizanje kadrova i poboljšanje strukture kvalifikacija radne snage.

U sprovođenju politike razvoja proizvodnih snaga, u narednom periodu treba da bude posvećena posebna pažnja nedovoljno razvijenim područjima, odnosno stvaranju uslova za njihov još brži privredni razvoj u odnosu na ostala područja. To treba da se omogući razvijanjem industrije i onih proizvodnih snaga koje na tim područjima imaju najbolje uslove za razvoj. U tom cilju zajednica će odvajati veća sredstva za nedovoljno razvijena područja, davati im pri istim opštim uslovima, prioritet u korišćenju investicionih sredstava i pružati druge mogućnosti. Na taj način, pri održavanju visoke stope rasta razvijenih područja, treba da se postigne dalje smanjivanje razlike u stepenu razvijenosti između pojedinih dijelova zemlje i da se obezbijedi dalje jačanje materijalne osnove jedinstva naših naroda.

Visoki porast proizvodnje koji ćemo moći da ostvarimo u narednom periodu uz istovremeno povećanje produktivnosti i efikasnosti poslovanja, stvaraće i realne uslove za dalje povećanje naše spoljnotrgovinske razmjene, za proširenje naših privrednih odnosa sa inostranstvom i za uspješnije rješavanje problema platnog bilansa.

Predviđeni porast proizvodnje omogućiće u narednom periodu i značajno povećanje lične potrošnje i dalje pozitivne promjene u njenoj strukturi. Naša politika u oblasti lične potrošnje i standarda biće i u narednom periodu, kao što je bila i do sada, da sa porastom proizvodnje i produktivnosti raste i lična potrošnja. Isto tako, materijalni uslovi omogućiće da se šire razvijaju i unapređuju razne djelatnosti u oblasti društvenog standarda, kao što su stambena izgradnja, izgradnja škola, zdravstvenih drugih ustanova,

Svim ovim zadacima biće nesumnjivo opredijeljena i osnovna raspodjela sredstava u narednom petgodišnjem planu, koja, s jedne strane, treba da omogući dalje razvijanje stimulativnih oblika nagrađivanja i socijalističkih oblika privređivanja, a s druge strane — da osigura neophodno svjesno društveno usmjeravanje u cilju rješavanja osnovnih problema naše privrede kao cjeline.

Uslijed vanredno brzog i dinamičnog poslijeratnog ekonomskog i društvenog razvitka došlo je do bitnih promjena u društveno-ekonomskim odnosima, a prije svega izmijenio se položaj proizvođača u proizvodnji i raspodjeli i dalje se razvio mehanizam socijalističke demokratije.

III

Sadašnji ustavni propisi ne odgovaraju više dostignutom stepenu društvenog razvitka u zemlji. Oni, kao što je poznato, pored Ustavnog zakona iz 1953. godine, koji je donesen u prvom periodu izgradnje radničkog samoupravljanja i komunalnog sistema, sadrže i neke odredbe donesene skoro još prije petnaest godina. Mada je taj sistem posljednjih godina upotpunjen nizom posebnih zakona, tako da Ustav sam po sebi ne predstavlja neku znatniju prepreku za praksu, ipak se sve jače osjeća potreba da se nastale promjene u našem društvu i perspektive daljeg razvoja fiksiraju novim ustavom. To bi značilo ne samo učvršćenje i veću pravnu stabilnost dostignutog razvoja radničkih savjeta i komuna, nego bi i omogućilo da još snažnije dođu do izražaja perspektive našeg društvenog razvitka, ekonomskih odnosa i socijalističke demokratije.

Novi ustav, prije svega, treba da izrazi činjenicu da današnji odnosi u Jugoslaviji odražavaju onaj stepen u socijalističkom razvitku gdje je rad oslobođen u tom smislu da je neprikosnoveno pravo građanina da radi i da privruga ekvivalent za svoj rad, a zajednica uzima onoliko koliko je potrebno za održavanje zajedničkih službi i poslova. Polazna tačka u ustavu treba da bude čovjek, kao proizvođač

i upravljač, dok se država javlja samo kao faktor koordinacije. U tom pogledu postavlja se kao posebno pitanje funkcija države u privredi i pitanje plana. Na osnovu ovoga treba postaviti i razraditi u ustavu društveno-ekonomske odnose, kao i principe i forme mehanizma političke organizacije i organizacije vlasti i upravljanje na svim nivoima — u komuni, republici i Federaciji.

Već više od godinu dana jedna komisija stručnjaka proučavala je ove probleme i očekuje se da će Savezna narodna skupština biti uskoro u mogućnosti da pristupi neposrednim pripremama za izradu novog ustava.

Orijentacija na donošenje novog ustava, kao jedinstvenog dokumenta, uzeta je zbog toga što je u jednom dokumentu lakše pokazati uzajamnu zavisnost pojedinih aspekata socijalističke izgradnje u našoj zemlji i postaviti čvrstu pravnu osnovu za period koji je pred nama, nego što bi to bilo moguće u više odvojenih ustavnih dokumenata. Ovo će biti utoliko lakše što će prethodno biti doneti još neki zakoni koji će raščistiti i neka najvažnija pitanja ustavnog karaktera, na primjer zakoni: o raspodjeli, o planiranju, o privrednim organizacijama, o pravima građana, itd. Donošenje novog ustava vezano je sa izborom nove Savezne narodne skupštine, jer sadašnjoj Skupštini i drugim predstavničkim tijelima ističe mandat 1962. godine.

Na kraju bih želio da istaknem i to da su naši narodi, isto onako kao što su u toku narodnooslobodilačkog rata svojom borbom protiv okupatora stekli veliki ugled u svijetu, i poslije rata svojim petnaestogodišnjim stvaralačkim naporima i vanrednim uspjesima u izgradnji zemlje, a naročito svojom miroljubivom i dosljednom spoljnom politikom stekli mnoge prijatelje i solidne pozicije u međunarodnim odnosima. Takav kurs miroljubive međunarodne saradnje i borbe za obezbjeđenje mira u svijetu naša zemlja će dosljedno sprovoditi i ubuduće.

OPŠTINE I SREZOWI KAO DRUŠTVENO-EKONOMSKE ZAJEDNICE¹

Opština je osnovna jedinica preko koje i u kojoj se omogućuje neposredni uticaj građana na raspodelu sredstava koja proističu iz društvenog viška rada i upravljanja društvenim fondovima; ona je društveni okvir u kome se razvijaju odnosi između proizvođača u oblasti proizvodnje, raspodele i potrošnje.

Formiranjem opštine kao osnovne društveno-ekonomske zajednice bilo je nužno izmeniti i celokupan društveno-ekonomski sistem u oblasti privredivanja i upravljanja društvenim sredstvima, kao i sistem i metod društvenog planiranja. U tom pravcu nizom zakona i drugih propisa i organizovanjem celokupne privrede na osnovama komunalnog uređenja, u opštini su uspostavljeni takvi odnosi između proizvođača, koji su je učinili u punom smislu društveno-ekonomskom zajednicom.

U oblasti proizvodnje opština ima mogućnost da razvija privredne i druge organizacije i na taj način omogućuje veće zapošljavanje i povećanje proizvodnosti rada a time i povećanje ličnog dohotka i društvenih sredstava za ostale lične i zajedničke potrebe. Pored toga, građani rešavaju u opštini i niz pitanja neposredno povezanih sa povećanjem proizvodnosti rada, kao što su obrazovanje, zdravstvena zaštita i drugi opšti uslovi života i rada. U opštini se rešavaju i pitanja korišćenja opštih uslova za razvitak proizvodnje, kao što su prirodni uslovi rada (zemlja, komunalni objekti itd.).

U oblasti raspodele se takođe u opštini uspostavlja određeni odnosi. Društvenim organima opštine data je mogućnost da utiču na visinu ličnih dohodaka u privrednim organizacijama i drugim organizacijama i ustanovama. To znači da sami građani preko opštinskog mehanizma utiču na stvaranje i izdavanje sredstava za proširenje društvenu reprodukciju, na stvaranje društvenih fondova i određivanje nivoa ličnih dohodaka, društvenih doprinosa i poreza, na neposredno raspolaganje sredstvima opštine, utvrđivanje plata u javnim službama itd. Prema tome, opština je onaj okvir u kome radni ljudi raspodeljuju jedan deo viška rada, a putem celokupnog sistema društvenog samoupravljanja, koji se sve više izgrađuje na bazi komune, utiču i na društvenu raspodelu u širim razmerama.

U oblasti potrošnje građani imaju mogućnost da neposredno utiču i na potrošnju društvenih sredstava za opštu upotrebu putem mehanizma društvenog samoupravljanja u komuni. Oni raspolažu društvenim fondovima i neposredno određuju njihovu namenu, utvrđuju preko organa društvenog samoupravljanja u komuni prava pojedinaca na korišćenje društvenih fondova, staraju se o neposrednom zadovoljavanju svojih potreba osnivajući privredne i druge organizacije za snabdevanje, stambenu izgradnju i zadovoljenje ostalih ličnih i zajedničkih potreba.

USMERAVANJE I ORGANIZOVANJE PRIVREDE U KOMUNI

U organizovanju privrede i usmeravanju njenog razvoja narodni odbori preko svojih veća, naročito veća proizvođača, saveta, političkih organizacija, stambenih zajednica i mesnih odbora, usko su povezani sa svim privrednim organizacijama i ustanovama odnosno sa njihovim organima samoupravljanja. Sa drugim organima društvenog

samoupravljanja narodni odbor rešava probleme privrede zajedničke za sve građane komune. Zbog toga je komuna, kao zajednica proizvođača, jedan od osnovnih činilaca daljeg razvitka privrede, stvaranja nove materijalne baze za privredni razvoj i novih socijalističkih društvenih odnosa.

Međutim, usmeravanje i organizovanje privrede u komuni zavisno je od planiranja privrednog razvoja u celoj zemlji, republici i srezu. Stoga je usmeravanje privrednog razvoja u jednoj komuni samo deo opšteg usmeravanja privrede.

U upravljanju privredom kao celinom osnovna ovlašćenja imaju Federacija i njeni organi. Federacija pomoću društvenih planova i saveznih zakona postavlja norme za korišćenje društvenih sredstava i fondova, vrši usmeravanje privrede kao celine, utvrđuje načela raspodele nacionalnog dohotka i dohotka privrednih organizacija i obrazuje niz ustanova kojima poverava upravljanje pojedinim poslovima i pojedinim društvenim fondovima (takve ustanove su, na primer, Narodna banka, Jugoslovenska investiciona banka, Spolnotrgovinska banka i Poljoprivredna banka). Osim toga, na razvitak privrede utiču i društveno-političke i druge organizacije, kao što su komore, zadružni savezi, sindikati i dr. Da bi Federacija efikasnije mogla da utiče na privredni razvitak, obrazuju se savezni fondovi, naročito fondovi u oblasti kreditiranja privrede, kao što su Opšti investicioni fond i dr. Bitan element koji organima Federacije daje mogućnost usmeravanja privrednog razvitka je i vođenje jedinstvene kreditno-monetarne politike, jedinstvenog kreditnog sistema i carinske politike.

Republički organi vrše određeni uticaj na razvoj privrede putem svog društvenog plana i niza institucija koje postoje na republičkom nivou.

Usmeravanje privrednog razvitka i organizovanje privrede u srezu treba da bude izraz aktivnosti komuna. Sreski privredni planovi treba da budu njihovi zajednički planovi, a sreski organi da nastupaju kao zajednički organi komuna u vršenju organizatorskih funkcija u privredi i neposredni pomagači komuna u njihovoj delatnosti.

FORMIRANJE I RASPODELA NACIONALNOG DOHOTKA. Bitni odnosi u usmeravanju i razvijanju privrede i društvenog standarda nalaze se i u oblasti formiranja i raspodele dohotka. Od aktivnosti privrednih i drugih organizacija i narodnog odbora zavisu u najvećoj meri veličina dohotka koji se stvara u komuni. Ekonomsku osnovu komune čini deo dohotka koji ostaje na području komune i raspoređuje se u fondove privrednih organizacija, samostalnih ustanova i drugih samostalnih tela, deo dohotka koji pripada društvenim fondovima (investicioni fondovi komune, fondovi socijalnog osiguranja na području komune i sl.), kao i deo dohotka koji pripada komuni kao političko-teritorijalnoj zajednici.

Prema tome, pravo upravljanja delom sredstava koja proističu iz viška rada ne pripada samo proizvođačima u privrednim organizacijama i organima društvenog upravljanja u ustanovama i drugim samoupravnim telima, već i narodnom odboru. Narodni odbor ima posebno pravo da deo viška rada akumulira za potrebe političko-teritorijalne zajednice. Stoga su svi proizvođači, koji upravljaju delom viška rada, materijalno zainteresovani za njegovo ostvarivanje i raspodelu na području komune.

Osnovni sistem raspodele dohotka utvrđen je saveznim zakonom, što proizlazi iz karaktera društvene svojine na sredstvima za proizvodnju i planskog upravljanja privredom i iz jedinstvenog socijalističkog ekonomskog sistema. Federacija predstavlja zajednički društveni organizam, koji u ime radnih ljudi vodi osnovnu politiku društvenog i ekonomskog razvoja.

Uporedo sa uvođenjem radničkog samoupravljanja i komunalnog uređenja Federacija je donosila propise kojima je omogućavala stvaranje novih ekonomskih odnosa. Promene u ovoj oblasti proširivale su ekonomska prava proizvođača u privrednim organizacijama i omogućavale uvođenje novih ekonomskih odnosa u komuni. Komunalno uređenje je moglo da funkcioniše prvenstveno stoga što su uvođenjem radničkog samoupravljanja stvoreni uslovi za povezivanje materijalnih interesa na području opštine. U skladu s tim, osnovna razvojna linija sistema raspodele dohotka kretala se stalno u pravcu izgrađivanja komune kao društveno-ekonomske zajednice, a time i novog položaja proizvođača u kome se likvidiraju ostaci najamnog

¹ Iz izveštaja »Iskustva i problemi izgradnje komunalnog uređenja koji je Savezno izvršno veće jula 1960. podnelo Saveznoj narodnoj skupštini. Redakcija je izvršila izvesna sažimanja teksta. U prošlom broju objavljen je odeljak: »Opštine i srezovi kao političko-teritorijalne organizacije samoupravljanja«.

rada. Ali sadašnji sistem formiranja sredstava i raspodele dohotka nije još u potpunosti dovršen, iako je jasno utvrđena njegova razvojna linija.

Privredne organizacije. Ostvarivanje prava proizvođača, razvijanje njihovog materijalnog interesa i povezivanje privrede preko zajedničkog tržišta zahtevaju samostalnost u poslovanju, stabilne odnose između privrednih organizacija i jednake osnovne uslove poslovanja.

Iz ovih razloga Federacija utvrđuje sistem raspodele dohotka svih privrednih organizacija, dok privredne organizacije posluju vođene svojim materijalnim interesima na bazi opštih smernica društvenih planova i primenom predviđenih ekonomskih instrumenata. Materijalni interes proizvođača je postao jedna od glavnih poluga planskog usmeravanja privrede.

Privredne organizacije, po podmiranju obaveza prema društvu, same vrše raspodelu svoga dohotka na lične dohotke i fondove,² usled čega proizvođači postaju materijalno zainteresovani za njegovo povećanje, sniženje troškova poslovanja i povećanje produktivnosti rada. Ovim putem se obezbeđuje da privredna organizacija sama stvara sredstva za svoje poslovanje, tj. obezbeđuje sredstva za svoje fondove iz novoostvarene vrednosti. Time se ostvaruje i načelo da proizvođačima niko ne određuje plate već da oni sami upravljaju delom sredstava viška rada koji su stvorili.

Za komunu i društvo, kao i privredne organizacije, od neobičnog je značaja kakvi se odnosi stvaraju pri izdavanju iz dohotka privrednih organizacija putem doprinosa i poreza, kao i da li ekonomski instrumenti koji to regulišu dovoljno materijalno stimulišu i podstiču proizvođače na povećanje produktivnosti rada i zalaganje. Međutim, sa stanovišta društva od velikog je značaja da li su obaveze privrednih organizacija prema društvu postavljene tako da se socijalističko načelo raspodele prema radu može što doslednije primeniti. Radi toga se saveznom društvenim planovima, zavisno od ciljeva koji se žele postići i opšte-društvenih potreba koje treba zadovoljiti, utvrđuju kvantitativni odnosi izdavanja iz dohotka privrednih organizacija i u okviru komune kao celine. Pret. rana izdavanja sredstava onemogućavaju da se ostvare postavljeni ciljevi, iskripljavaju odnose u privrednim organizacijama i istovremeno onemogućuju ili usporavaju razvoj novih društvenih odnosa u okviru komune i uopšte.

Sistemom raspodele dohotka se osigurava da sa porastom dohotka rastu i doprinosi privrednih organizacija društvu a time i komuni. Zbog toga dolazi do načelne istovetnosti interesa ne samo između društva kao celine i privredne organizacije, već i između privredne organizacije i komune u kojoj se ona nalazi. Istovetnost ekonomskih interesa privrednih organizacija i komune ima za posledicu da proizvođači u komuni teže ostvarivanju što većeg dohotka, i da što rentabilnije ulažu svoja sredstva.

Deo sredstava koja proističu iz doprinosa privrednih organizacija čini prihod opštinskog investicionog fonda, koji prvenstveno služi za ulaganja u privredu, a može se koristiti i za ulaganja u društveni standard.

Federacija utvrđuje samo deo dohotka privredne organizacije koji pripada Opštem investicionom fondu, i to srazmerno veličini uložених sredstava. Ako su uložena sredstva veća, Federaciji pripada veći deo doprinosa iz dohotka privredne organizacije. U obrnutom slučaju, učešće republičkog, sreskog i opštinskog investicionog fonda je veće. Time se želelo postići da političko-teritorijalne zajednice budu u što većoj meri zainteresovane za manja i rentabilnija ulaganja. Međutim, deo doprinosa koji pripada opštinskom investicionom fondu ne utvrđuje Federacija nego narodne republike, odnosno srezovi utvrđuju deo koji pripada njihovim investicionim fondovima, a ostatak pripada opštinskom. Bilo bi neophodno da Federacija ča takvu zaštitu prihoda opštinskog investicionog fonda koja bi obezbedila što veće interese u okviru komune s tim da se

ne dira u prava narodne republike koja ovim putem može efikasno da utiče na preraspodelu viška rada na manje razvijene komune.

Najznačajnija veza između privrednih organizacija i komune uspostavljena je u pogledu ličnih dohodaka proizvođača.

Izdavanja iz ličnog dohotka radnika vrše se putem doprinosa iz ličnog dohotka. Deo tog doprinosa pripada komuni kao političko-teritorijalnoj zajednici, tj. narodnom odboru. Pošto je učešće komune kao političko-teritorijalne zajednice u ličnom dohotku proizvođača zavisno od produktivnosti postignute na njenom području, komuna je veoma zainteresovana za povećanje produktivnosti i celishodnosti zapošljavanja.

S druge strane, lični dohodak proizvođača ne obuhvata samo iznos neophodan za njegove lične potrebe, nego sadrži i deo viška rada.

Doprinos iz ličnog dohotka proizvođača je, načelno, prihod komune. Međutim, zbog veoma različitog ekonomskog nivoa komuna, vrši se »prelivanje« sredstava iz ovog doprinosa na nivou sreza, odnosno narodne republike. Uporedo sa usavršavanjem privrednog sistema i ekonomskih instrumenata kao i izdavanja iz dohotka privrednih organizacija sredstava koja nisu ostvarena produktivnošću i zalaganjem radnih kolektiva, neophodno je da se preliivanje iz ovog doprinosa sve više smanjuje i time ostvari načelo raspodele prema radu, tj. da komuna kao celina raspolaze sredstvima koja su u srazmeri sa sredstvima koja daje društvo. U tom slučaju bi povećanje zalaganja i veća produktivnost proizvođača još u većoj meri došli do izražaja u prihodima komune nego dosada.

I po sadašnjim ekonomskim instrumentima, u privrednim organizacijama vrše se takva izdavanja iz dohotka koja čist prihod u određenoj meri ograničavaju prvenstveno na zalaganje i produktivnost.

Prihod komune ostvaren putem doprinosa iz ličnog dohotka ima poseban značaj, jer ga narodni odbor može koristiti, načelno, u bilo koje svrhe. Narodni odbor može takođe povećati svoj udeo u ličnom dohotku putem dopunskog doprinosa iz dohotka (do 2% od ličnog dohotka). Pri tome je neophodno da se svako uvođenje dopunskog doprinosa na lične dohotke vrši uz korišćenje demokratiskog mehanizma narodnog odbora.

Međutim, interes komune ne iscrpljuje se time što ona učestvuje u ostvarenom dohotku privrednih organizacija i ličnim dohodima proizvođača i svih ostalih lica u radnom odnosu. Naročito značajan interes komune kao celine leži u fondovima koji se iz čistog prihoda formiraju u privrednim organizacijama jer i oni čine ekonomsku bazu komune. Čim su ovi fondovi veći, oni omogućuju komuni veće buduće zapošljavanje, veću produktivnost, veći budući lični dohodak, i uopšte veću ekonomsku snagu i bogatstvo komune kao celine. Povećanje fonda zajedničke potrošnje omogućuje i porast društvenog standarda. Radi toga dolazi do svestranijeg uticaja radnih ljudi preko narodnog odbora na formiranje visoke svesti proizvođača u privredi, na šire shvatanje obaveza prema društvenoj imovini i na pravilniji odnos pri raspodeli čistog prihoda. Zbog takvog položaja komuna je vanredno zainteresovana za samostalnost privrednih organizacija i za stimulatvost raspodele dohotka, jer je to osnovna poluga stvaranja ličnih dohodaka i fondova organizacije.

U komuni postoje izvesne protivrečnosti između pojedinih radnih kolektiva i zajedničkih interesa, koje se ne mogu i ne smeju usklađivati administrativnim merama, jer bi se time narušavala samoupravnost radnih kolektiva. Suština društvenog nadzora je upravo u tome što se bez administrativnih mera, i, u načelu, bez sankcija radni kolektivi upućuju na postupanje koje je u skladu sa opšte-društvenim interesima i interesima u komuni.

Od posebnog značaja je društveni nadzor u oblasti raspodele ukupnog prihoda privrednih organizacija i njegov konkretni mehanizam, jer se radi o odnosima prema imovini koju koriste radni kolektivi i koja predstavlja ekonomsku bazu komune. Društveni nadzor vrši veće proizvođača

² Vidi: »Raspodela ukupnog prihoda privrednih organizacija«, »Jugoslovenski pregled«, 1960, str. 11–15 (1–5).

narodnog odbora. Na osnovu izveštaja privrednih organizacija i organa uprave (ubuduće službe društvenog knjigovodstva) ono raspravlja o poslovanju privrednih organizacija i može davati preporuke radničkim savetima o raspodeli čistog prihoda, o ulaganju sredstava i fondova, o racionalnosti i celishodnosti korišćenja već uloženi sredstava i o drugim okolnostima značajnim za rad privredne organizacije.

Komune su mnogo doprinele pravilnom postupanju radničkih saveta privrednih organizacija pri raspodeli i korišćenju sredstava kao i osamostaljivanju i podizanju njihove svesti kao samostalnih upravljača. Međutim, u praksi ima i izvesnih slabosti.

Pre svega, odnose radničkih saveta sa narodnim odborima i njihovim većima proizvođača treba ustaliti. Neophodno je da veća proizvođača, na osnovu analiza službe društvenog knjigovodstva, raspravljaju o stanju privrednih organizacija, o korišćenju sredstava i raspolaganju njima. Neophodni su i stalni kontakti između veća proizvođača i radničkih saveta.

Potrebno je izvršiti i reformu postupka društvenog nadzora, jer se uporedo sa proširenjem metoda utvrđivanja ličnih dohodaka u privrednim organizacijama menjaju i odnosi sa narodnim odborima. Naime, utvrđivanje ličnih dohodaka prema efektu rada različitim metodama, specifičnim za razne vrste privrednih organizacija, dobija već razmere opšteg pokreta u privrednim organizacijama. Ovakvo utvrđivanje ličnih dohodaka ima veoma veliki privredni i društveni značaj, jer se neposrednije primenjuje načelo raspodele prema radu. Pored toga, društveno-politički uticaj postaje jedna od osnova opštedruštvenog planiranja i planiranja u komuni, i jedinstvenog usmeravanja razvoja privrede. I na tom području je od opšteg značaja društveni nadzor. Postepeno ovaj nadzor treba u pravom smislu da postane ekonomsko-politički uticaj građana u komuni.

Značaj odnosa koji se uspostavlja između privrednih organizacija i komunala ilustruju podaci o imovini koju koriste i kojom raspolazu proizvođači u privrednim organizacijama, a koja čini veoma značajnu osnovu daljem razviku komunale (tabela 1).

TABELA 1 — FONDOVI, KREDITI I ZAJMOVI*

	(U milijardama din.)			
	1956.	1957.	1958.	1959.
Fond osnovnih sredstava**	1.183,0	1.285,3	1.676,2	1.781,6****
Zajmovi za osnovna sredstva***	483,8	591,8	763,2	946,0****
Svega:	1.666,8	1.877	2.439,4	2.727,6
Fond obrtnih sredstava***	—	386,0	449,6	479,6
Kredit i za obrt. sredstva***	1.000,8	814,4	905,8	1.088,1
Zajmovi za obrt. sredstva***	—	15,6	39,5	65,8
Svega:	1.000,8	1.216,0	1.394,9	1.633,5
Ukupno:	2.667,6	3.093,1	3.834,3	4.361,1

* Zajmovi na osnovna sredstva i obrtna sredstva potiču iz društvenih investicionih fondova čija su sredstva prikazana u tabelama fondova. Priliv u fond osnovnih sredstava iskazan je kod privrednih organizacija.

** Podaci iz završnih računa privrednih organizacija.

*** Podaci iz »Statističkog biltena«.

**** Nedostaju podaci iz završnih računa, pa je izvršena procena na osnovu kretanja u ranijim godinama.

Fondovi privrednih organizacija, kao i zajmovi i krediti, stalno i brzo rastu. Međutim, dok je davanje zajmova za ulaganja u osnovna sredstva rešeno sistemom investicionih fondova, ulaganja u obrtna sredstva vrše se na bazi centralizovanih sredstava. Privredne organizacije dosta lako, u poređenju sa dobijanjem investicionih zajmova, dolaze do kredita za obrtna sredstva, i stoga nemaju dovoljno interesa za ulaganja u obrtna sredstva. Iz tih razloga ni lokalni investicioni fondovi nisu u dovoljnoj meri orijentisani na davanje tih kredita, i svu pažnju posvećuju ulaganjima u osnovna sredstva.

Prihodi i fondovi komunale i srezova. Komunala raspolaze sredstvima koja proističu iz viška rada ostvarenog u privrednim organizacijama i prihoda koji potiču od stanovništva (porez na dohodak, prirezi, mesni samodoprinosi itd.). Ovo su budžetski fondovi i njima samostalno raspolaze opštinski narodni odbor.

Svi ovi izvori prihoda formirani su sa ciljem da se zahvati višak rada uz istovremeno izvršavanje određenih ekonomsko-političkih ciljeva, kao i da se odvoje izvori prihoda za državne funkcije i društveni standard od izvora prihoda koji služi proširenoj društvenoj reprodukciji. Ustanovljavanje ovog sistema izvora društvenih prihoda vršeno je u skladu sa izgradnjom privrednog sistema. Pojedine kategorije finansijskih sredstava odvojene su od budžeta i stvarani su fondovi za posebne namene, naročito fondovi za proširenu društvenu reprodukciju.

Na taj način formirali su se u političko-teritorijalnim edinicama razni fondovi (budžeti, investicioni i drugi fondovi i fondovi u oblasti društvenog standarda).

Izvori budžetskih prihoda komunale i sreza. Svi prihodi koji zakonom izrično nisu dati opštinskim ili sreskim fondovima smatraju se budžetskim prihodom. To su, u stvari, prihodi kojima potpuno slobodno raspolazu opštinski narodni odbori za potrebe svoje administracije, školstvo, prosvetu, zdravlje, socijalno staranje, ili za privredne investicije. Razlika između ovih izvora prihoda i izvora prihoda fondova je u tome što se fondovski prihodi mogu trošiti samo za namene utvrđene zakonom ili odlukom narodnog odbora.

Utvrđivanjem fondova od strane centralnih organa vrši se izvesno usmeravanje decentralizovanih sredstava. Međutim, osnivanje fonda je opravdano samo kada se radi o karakteru sredstava kojima se na drugi način, tj. na bazi kredita ili na poseban način mora upravljati. Takvi fondovi su investicioni fond, fond za stambenu izgradnju i fond za socijalno osiguranje i drugi slični fondovi.

Do uvođenja novog budžetskog sistema, koji je počeo da funkcioniše tek u 1960. narodni odbori, pre svega opštinski, nisu bili dovoljno stimulirani i sigurni da će u slučaju ostvarenja većih budžetskih prihoda, povećana sredstva ostati njima i u idućoj godini. Nestabilnost budžetskih prihoda značila je ujedno i nestabilnost rashoda i planskog predviđanja razvoja. Međutim, Zakonom o budžetima⁵ data su nova načela kojima su utvrđeni izvori prihoda i obezbeđena njihova stabilnost. Zakonom su takođe rešeni i finansijski odnosi između teritorijalnih jedinica kao i finansijska prava samostalnih ustanova.

Međutim, rešavajući probleme budžeta i izvora prihoda za političko-teritorijalne zajednice, novi Zakon o budžetima nije mnogo menjao odnose opštine i sreza, iako on sadrži mogućnosti da se ti odnosi u budućnosti izmene. Odnosi opštine i sreza nisu promenjeni, uglavnom zbog toga što se većini opština određivanjem minimalnog procenta učešća u zajedničkim izvorima prihoda nije obezbedila budžetska samostalnost, tako da će ona i dalje dobijati sredstva od sreza povećanjem učešća ili dotacijama. Prema tome, budući odnosi sreza i opštine u ovoj oblasti razvijaju se u zavisnosti od pretvaranja sreza u zajednicu komunala.

Izvori prihoda po novom budžetskom sistemu ne razlikuju se bitno od ranijih. Oni su utvrđeni sistemom raspodele dohotka i poreskim sistemom. Iz skale budžetskih prihoda eliminisan je prihod od doprinosa iz dohotka privrednih organizacija uvođenjem nove raspodele dohotka privrednih organizacija, i on sada pripada delom opštinskim i sreskim investicionim fondovima. S obzirom na karakter ovih prihoda, oni služe uglavnom za kreditiranje razvoja privrede, ali i za kreditiranje ulaganja u društveni standard.

U budžetskim prihodima osnovno mesto zauzima doprinos budžetima iz ličnih prihoda radnika i ostalih građana, porez na dohodak i lokalni porezi i prirezi. Time je u velikoj meri došla do izražaja težnja da se opšta potrošnja pokriva iz ličnih prihoda svih građana na području komunale. Budžetski prihodi komunala se neprekidno povećavaju.

⁵ »Službeni list FNRJ«, br. 52/59.

TABELA 2 — UČEŠĆE SRESKIH I OPŠTINSKIH BUDŽETSKIH PRIHODA U BUDŽETSKIM PRIHODIMA PO VRSTAMA

	(U milijardama din.)			
	1956.	1957.	1958.	1959
Porez na promet				
Ukupno	175,1	161,3	175,4	193,8
Od toga: sreski	7,6	2,9	3,1	4,2
opštinski	9,3	7,4	8,2	7,4
Svega sreski i opštinski	16,9	10,3	11,3	11,6
% učešća: sreskih	4,3	1,8	1,8	2,2
opštinskih	5,3	4,6	4,7	3,8
Oporezivanje dohotka*				
Ukupno	61,0	92,3	81,4	152,0
Od toga: sreski	10,0	5,7	0,2	0,6
opštinski	7,4	7,1	0,4	1,0
Svega sreski i opštinski	17,4	12,8	0,6	1,6
% učešća: sreskih	1,6	0,6	0,0	0,0
opštinskih	1,2	0,8	0,0	0,4
Doprinos budžetima iz ličnih dohodaka				
Ukupno	2,7	21,7	85,2	110,9
Od toga: sreski	0,9	5,7	21,1	21,0
opštinski	1,8	7,7	19,9	24,3
Svega sreski i opštinski	2,7	13,4	41,0	45,3
% učešća: sreskih	33,3	26,2	24,8	18,9
opštinskih	66,7	35,5	23,4	21,9
Porez na dohodak				
Ukupno	32,1	36,0	41,0	38,1
od toga: sreski	9,6	7,2	10,4	11,3
opštinski	17,2	20,2	21,4	17,4
Svega sreski i opštinski	26,8	27,4	31,8	28,7
% učešća: sreskih	29,9	20,0	25,4	29,6
opštinskih	53,6	56,1	52,2	45,7
Lokalni porezi, prirezi i drugo				
Ukupno	24,2	35,9	48,9	73,1
Od toga: sreski	5,2	7,6	8,7	13,4
opštinski	16,7	26,9	38,4	58,7
Svega sreski i opštinski	21,9	34,5	47,1	72,1
% učešća: sreskih	21,5	21,2	17,8	18,3
opštinskih	69,0	74,9	78,5	80,3
Ostali prihodi				
Ukupno	13,9	28,0	27,5	26,9
Od toga: sreski	1,9	7,1	4,1	4,3
opštinski	2,0	4,5	9,0	6,3
Svega sreski i opštinski	3,9	11,6	13,1	10,6
% učešća: sreskih	13,6	25,3	14,9	16,0
opštinskih	14,4	16,1	32,7	23,4
Dotacije:				
Ukupno	17,4	73,5	53,6	54,1
od toga: sreski	5,5	20,6	7,9	8,1
opštinski	4,8	10,3	5,4	5,4
Svega sreski i opštinski	10,3	30,9	13,3	13,5
% učešća: sreskih	31,6	28,0	14,7	15,0
opštinskih	27,6	14,0	10,0	10,0
Ukupni prihodi				
od toga: sreski	326,4	448,7	499,7	631,9
opštinski	40,7	56,8	52,6	59,4
Svega sreski i opštinski	59,2	84,1	96,9	112,6
% učešća: sreskih	99,9	140,9	149,5	172,0
opštinskih	12,5	12,6	10,5	9,4
opštinskih	18,1	18,7	19,4	17,8
Ukupni prihodi po odbitku prihoda za pokrice rashoda JNA				
od toga: sreski	40,7	56,8	52,6	59,4
opštinski	59,2	84,1	96,9	112,6
Svega sreski i opštinski	99,9	140,9	149,5	172,0

* U 1956. i 1957. godini je postojao porez na dobit.

Podaci: Bilteni Narodne banke FNRJ (redovni i dopunski).

U 1956. ukupni budžetski prihodi komuna iznosili su oko 60 milijardi din., a 1959. su dostigli iznos od 112 milijardi din., odnosno u indeksu kretanja — 190. U istom razdoblju sreski budžetski prihodi pokazuju mirniji porast, što znači da je komunalno uređenje došlo do izražaja i u materijalnim odnosima (tabela 2).

Društveni fondovi na području komune i sreza. Najznačajniji fondovi na području komuna i srezova, pored fondova privrednih organizacija, su opštinski i sreski investicioni fondovi i fondovi za stambenu izgradnju. To su izričito kreditni fondovi, sa visokim stepenom samostalnosti i poslovnosti. Kao kreditni fondovi oni se stalno obnavljaju putem vraćanja kredita, a pored toga uvećavaju se posebnim izvorima prihoda, kao i kamatom na date kredite.

Glavni izvor prihoda investicionih fondova je doprinos iz dohotka privrednih organizacija, deo poreza na dohodak od poljoprivrede i zemljerine (koja u celini pripada opštini i srezu), zatim kamata na date zajmove i kredite, zaduženja (pozajmice i krediti) i dotacije iz budžeta i investicionih fondova širih političko-teritorijalnih zajednica. Međutim, komunama sa nerazvijenijom privredom, — povećavaju se investicioni fondovi putem dotacija i pozajmica kako bi se ublažile neravnomernosti zbog teritorijalnog rasporeda privrednih organizacija. Osnovno otklanjanje neravnomernosti u prihodima koji pripadaju opštinskim investicionim fondovima vrši se putem zahvatanja većeg dela doprinosa iz dohotka u korist investicionih fondova narodne republike i sreza, pa se putem davanja zajmova iz tih fondova unapređuje privreda na području određenih privredno nerazvijenih komuna.

Prihodi opštinskih investicionih fondova 1958/1959. pokazuju veliki porast (indeks porasta je 160,2). S druge strane, sreski investicioni fondovi ostaju na istom nivou, što znači da se promene vrše u korist komune i da se njeno učešće u relativnim odnosima ne samo učvrstilo, već i povećalo u odnosu na ukupna sredstva društvenih investicionih fondova.

Prihodi stambenih fondova do 1960. poticali su iz ličnog dohotka radnika i drugih lica u radnom odnosu iz koga se vršilo izdvajanje za stambenu izgradnju. To je bio i jedini zakonom utvrđeni izvor prihoda ovog fonda. Međutim, povećanjem stanarine početkom 1960. stvorili su fondovi za stambenu izgradnju, na novim osnovama.

TABELA 3 — OBRAZOVANJE SREDSTAVA FONDOVA ZA STAMBENU IZGRADNJU

	(U milijardama din.)						
	Ukupan priliv sredstava		Indeks 1956=100				
	1956.	1957.	1958.	1959.	1957.	1958.	1959.
Republički	4,1	7,6	7,2	11,5	185,0	175,6	283,0
Opštinski*	33,8	45,4	57,2	65,9	137,0	169,6	194,2
Svega	37,9	53,0	64,4	77,4	139,9	172,0	204,0

* U opštinskim fondovima nije obuhvaćen priliv sredstava po osnovu zajmova dobijenih iz republičkih fondova.

Priliv ukupnih sredstava za stambenu izgradnju je takođe bio u brzom porastu. Za četiri godine postojanja ovog fonda (1956 — 1959) njegov indeks je porastao na 204, što znači da su opštinski stambeni fondovi u istom periodu udvostručeni.

Republički fondovi za stambenu izgradnju služili su, u osnovi, za preliivanje sredstava između opštinskih stambenih fondova. Stambenom reformom oni su dobili širi značaj, jer mogu služiti i za ulaganja u školstvo, što, u stvari, znači izvesno proširenje namene ovog fonda.

Pored ovih fondova, postoje na području komune i sreza tzv. posebni fondovi, kao što su fond za unapređenje poljoprivrede, fond voda i drugi slični fondovi obrazovani iz budžetskih prihoda.

Fondovi za socijalno osiguranje su se formirali iz ličnih dohodaka radnika i drugih lica u radnom odnosu, i nalazili su se na nivou sreza, narodne republike i Federacije. I na

TABELA 4 – UKUPNO OBRAZOVANJE BUDŽETSKIH SREDSTAVA I SREDSTAVA FONDOVA

Sredstva	(U milijardama din.)								Indeks 1956=100		
	Ukupan priliv										
	1956.	%	1957.	%	1958.	%	1959.	%	1957.	1958.	1959.
Savezna	284,6	30,6	399,1	33,2	483,6	35,9	628,1	38,3	140,2	169,9	220,7
Republička	179,2	19,3	244,7	20,4	237,0	17,6	277,7	16,9	136,6	132,3	155,0
Sreska	173,0	18,6	213,5	17,8	186,1	13,8	215,4	13,2	123,4	107,6	124,5
Opštinska	93,0	10,0	129,5	10,8	192,3	14,2	235,3	14,4	139,2	206,8	253,0
Privrednih organizacija	199,6	21,5	213,3	17,8	249,8	18,5	282,7	17,2	106,9	125,2	141,6
Svega	929,4	100,0	1.200,1	100,0	1.348,8	100,0	1.639,2	100,0	129,1	145,1	176,4

ovom području predviđaju se znatne promene u smislu prenošenja određenih delova fondova za socijalno osiguranje u komuni. Time bi ova sredstva bila neposredno pod uticajem radnih ljudi i ušla u oblast opštih interesa proizvođača, kao i drugi fondovi koji služe za podmirenje potreba građana.

Ako se posmatra stanje svih sredstava i fondova koji se obrazuju u okviru političko-teritorijalnih zajednica, najveći porast beleže prihodi opština (tabela 4). Iz tabele se vidi da su se prihodi opština povećali od 93 na 235 milijardi dinara u periodu 1956—1959, što znači da je indeks povećanja iznosio 253. To pokazuje da je s decentralizacijom funkcija odnosno s njihovim prenošenjem na komune tekla paralelno i odgovarajuća decentralizacija društvenih sredstava i da je jačala materijalna osnova komunalne samouprave.

DRUŠTVENI PLAN KOMUNE. Društvenim planom komune vrši se usmeravanje privrednog razvoja komune kao celine, a ujedno on je i najznačajniji instrument tog razvoja.

Društveni plan komune zasniva se na zajedničkim interesima svih radnih ljudi u okviru komune, na sredstvima kojima komuna samostalno raspolaže, na ekonomsko-pravnim instrumentima koje donosi narodni odbor i na organizacionoj delatnosti narodnog odbora u oblasti privrede. Svojim društvenim planom komuna kao teritorijalna zajednica proizvođača, bez administrativnog uplitanja u rad samostalnih organizacija, usmerava i usklauđuje kolektivne i individualne interese. Jedan od značajnih zadataka društvenog plana komune je povezivanje interesa komune i privrednih organizacija, jer razvitak komune zavisi u velikoj meri od ulaganja privrednih i drugih organizacija, ali istovremeno i razvoj privrednih i drugih organizacija uslovljen je investicijama koje vrše narodni odbori i društveni fondovi, i to ne samo u pogledu ulaganja u privredu, već i u društveni standard.

Ovde se, pre svega, radi o ulaganjima koja privredne i druge organizacije vrše na bazi sredstava kojima raspolaže narodni odbor ili drugi fondovi komune, uz učešće ili garancije komune, kao i o ulaganjima koja vrše zajednički privredne i druge organizacije sa sredstvima narodnog odbora. Pri tome je od prvostepenog značaja da se sva ulaganja vrše na bazi samostalnosti svih organa samoupravljanja. Narodni odbori treba naročito da utiču na zapošljavanje novih radnika, povećavanje produktivnosti rada i na druge elemente koji imaju opšti značaj u okviru komune. Narodni odbori, njihova veća proizvođača i drugi organi, moraju da uvere organe samoupravljanja u korisnost određenih poduhvata sa stanovišta radnih kolektiva. I u pogledu ovog odnosa, kao i svih ostalih koji spadaju u oblast radničkog i društvenog samoupravljanja, treba imati u vidu karakter društvenog plana komune i planova privrednih i drugih organizacija. Plan, u načelu, obavezuje samo onog ko ga je doneo. Prema tome, plan preduzeća je samo obaveza tog preduzeća i njegovih organa upravljanja. To isto važi za ustanove i organe upravljanja fondova. Društveni plan komune stoga načelno obavezuje samo narodni odbor i njegove organe, kao i građane na području komune. Međutim, osim u izuzetnim slučajevima, društveni plan komune ne obavezuje privredne i druge organizacije. On samo predviđa sredstva koja će se ostvariti, visinu dohotka fondova i

ličnih dohodaka, ulaganja iz fondova tih organizacija itd., ali nikako ne deluje kao obaveza. Prema tome, društveni plan komune predstavlja, u stvari, program privrednog razvika dotičnog područja.

Društveni plan se zasniva na obavezama koje su privredne i druge organizacije preuzele svojim planovima. Njegovo delstvo je u akcijama proizvođača, zasnovanim na sopstvenim planskim obavezama. U tom smislu društveni plan komune je najkorenitiji plan u poređenju sa planovima drugih teritorijalnih zajednica, jer predviđa stvarni razvoj organizacija na svom području, kao i razvoj komune kao celine.

Društvenim planom komune predviđaju se i izvesne obaveze privrednih i drugih organizacija i građana putem ekonomsko-pravnih instrumenata. Ovlašćenja za donošenje ovakvih instrumenata daje Federacija svojim zakonima ili Saveznim društvenim planom. Iako takva ovlašćenja ne karakterišu društveni plan komune, postoji niz instrumenata koji je dat opštinskom narodnom odboru. Oni se odnose naročito na privredne organizacije u oblasti komunalne delatnosti, trgovine, ugostiteljstva i zanatstva uslužnog karaktera, kao i na druge uslužne servise. Direktniji uticaj narodnog odbora neophodan je stoga što od rada i poslovanja ovih organizacija zavisi u znatnoj meri zadovoljavanje neposrednih potreba građana.

Posebna ovlašćenja data su opštinskom narodnom odboru u pogledu ličnih dohodaka radnika i poreskih obaveza građana. Opštinski narodni odbor može zavoditi ne samo dopunski doprinos budžetima iz ličnog dohotka radnika, nego i lokalni porez na promet, prirez na porez na dohodak, lokalne takse, kao i mesni samodoprinos. Putem ovih prihoda obezbeđuju se prihodi komune kojima ona samostalno raspolaže, a time se vrši i određeno usmeravanje privrednog razvoja i društvenog standarda. Na taj način, koristeći ekonomsko-pravne instrumente, društveni plan utiče na potrošnju i usmerava sredstva za one potrebe koje su najrentabilnije.

Društveni plan komune može imati samo ograničeno delstvo u odnosu na društvene fondove, investicione i stambene, osnovane zakonom, jer su ovi fondovi osnovani po pravilu, kao samostalni i poslovni. U načelu, odnos komunalnog društvenog plana prema ovim fondovima je isti kao i odnos tih fondova prema privrednim organizacijama. Njihovo poslovanje utvrđeno je saveznom zakonom. Međutim, opštinski narodni odbor društvenim planom utvrđuje određene programe izgradnje i druge uslove od kojih zavisi aktivnost ovih fondova kao poslovnih tela. U odnosu na svoj investicioni fond, opštinski narodni odbor može predvideti ulaganja u neprivredne investicije, tj. u standard, kao i u pojedine objekte koji se moraju kreditirati iz fonda, što predstavlja u osnovi samo izuzetak od opšteg režima. Za stambene fondove, posebno, društveni plan može predvideti organizacione forme delatnosti i programe izgradnje stambenih zgrada. Niz drugih posrednih ovlašćenja omogućuje narodnom odboru da bez administrativnih intervencija obezbedi samostalno funkcionisanje ovih fondova.

Prema tome, društveni plan komune u potpunosti odražava funkcije koje organizacije, fondovi i opštinski narodni odbor vrše na području opštine, a takođe i usmerava privrednu aktivnost u okviru komune. Ekonomsko-pravni

instrumenti, za čiju je primenu ovlašćen narodni odbor, treba da su stabilni i da se na njih nadovezuju društveni planovi kao pravni akti. U tom slučaju će i privredne organizacije trajnije sagledavati svoja prava i obaveze.

INVESTICIONA POLITIKA KOMUNA I SREZOVA.

Investicije iz fondova komuna i srezova (kao teritorijalnih zajednica) predstavljaju oko 20% svih investicija u zemlji. Ali njihova uloga je mnogo značajnija kada se ima u vidu činjenica da su savezne investicije uglavnom orijentisane na određene značajnije objekte kojima se utiče na opšti brži razvoj privrede zemlje. Lokalne investicije su namenjene zadovoljavanju tekućih potreba životnog standarda, boljem korišćenju kapaciteta, povećanju produktivnosti rada, a naročito rešavaju problem zaposlenosti (tabela 5).

TABELA 5 — UKUPNO TROŠENJE SREDSTAVA SVIH FONDOVA*

	Ukupan utrošak				Indeks 1956=100		
	1956.	1957.	1958.	1959.	1957.	1958.	1959.
Savezna	122,8	164,2	211,3	300,2	134,2	173,3	246,0
Republička	33,5	39,6	39,0	52,7	119,0	113,2	158,2
Sreska	57,2	79,0	33,4	43,5	136,4	57,7	75,8
Opštinska	20,2	45,4	80,8	98,4	225,0	393,0	493,0
Privredne organizacije	116,9	161,8	221,5	216,5	136,9	189,9	186,0
Svega	350,6	490,0	586,0	711,3	139,9	166,2	203,0
Ukupni utrošak u %							
Savezna	35,2	33,3	36,0	42,3			
Republička	9,6	8,2	6,6	7,2			
Sreska	16,2	16,1	5,7	6,1			
Opštinska	5,7	9,3	13,8	13,7			
Privredne organizacije	33,3	33,1	37,9	30,7			
Svega	100	100	100	100			

* Obuhvaćeni utrošak iz društvenih investicionih fondova, fondova za stambenu izgradnju, posebnih društvenih fondova, fondova ustanova i fondova privrednih organizacija.

U opštoj strukturi utroška sredstava komune, privredne organizacije i srezovi investiraju zajedno preko 50% ukupnih sredstava namenjenih za investicije. Pri tome treba imati u vidu da ove teritorijalne zajednice i privredne organizacije mogu investirati samo iz sredstava koja su ostvarena (odnosno iz zajmova, kredita i dotacija).

Sredstva društvenih investicionih fondova koja su na području komune najznačajnija, služe za davanje zajmova za investicije u osnovna i obrtna sredstva u oblasti privrede, kao i za davanje zajmova za neprivredne investicije.

Ulaganja u osnovna sredstva iz ovih fondova vrše se putem neposrednog odobravanja zajmova za osnovna sredstva (tzv. samostalni zajmovi); zajmova za učešće u troškovima investicija koje se finansiraju zajmovima iz Opšteg investicionog fonda i investicionih fondova narodnih republika, pa izuzetno i sreza, i zajmova za polaganje garantnih iznosa koji se koriste za izmirenje prekoračenja nastalih u ovim investicijama, koje se finansiraju iz Opšteg investicionog fonda.

Ulaganja u obrtna sredstva iz ovih fondova vrše se putem neposrednog odobravanja zajmova za obrtna sredstva, jer se za zajmove u obrtna sredstva mora ulagati najmanje 25% od sredstava koja se u tekućoj godini troše na osnovna i obrtna sredstva zajedno.

Ulaganja u neprivredne investicije vrše se na osnovu društvenog plana komune. Zajmove može uzimati sam narodni odbor na osnovu svojih budžetskih sredstava ili ustanove koje su investitori objekata društvenog standarda.

Iz društvenih investicionih fondova opština i srezova vrši se kreditiranje pojedinih privrednih oblasti na području opštine i sreza. Zato analiza utroška sredstava iz ovih fondova na unapređivanje onih oblasti na koje su se orijentisale pojedine komune i srezovi ima poseban značaj za pravac privrednog razvoja na području određenog sreza i opštine. Sredstva iz ovih fondova daju se isključivo u vidu zajmova, uz kamatu po određenoj kamatnoj stopi, što znači da ovi fondovi, kad jedanput formiraju određena

sredstva, ova sredstva više ne mogu smanjivati već samo povećavati, jer kamata na zajmove date iz ovih fondova postaje njihov prihod. Da se sagledaju navedene tendencije u privrednoj orijentaciji opština i srezova i u njihovoj investicionoj politici veliki značaj imaju tzv. samostalni zajmovi, koji se odobravaju iz društvenih investicionih fondova.

Karakteristika opštinskih i sreskih investicionih fondova bila je njihova dosadašnja namenska rascepanost. Naime, propisima je bilo određeno da se ta sredstva mogu koristiti samo za određenu namenu: preneti sredstva iz prethodne godine, kao i priliv sredstava u tekućoj godini po osnovu doprinosa iz dohotka privrednih organizacija unutrašnjeg prometa mogu se koristiti samo za investicije u oblasti robnog prometa; sredstva ostvarena po osnovu doprinosa naplaćenog od privrednih organizacija zanatstva mogu se trošiti samo za unapređivanje zanatstva; sredstva ostvarena po osnovu doprinosa od ugostiteljskih preduzeća i zanatskih preduzeća s paušalnim obračunom samo za unapređivanje uslužnog zanatstva; prihodi od razlike u ceni električne energije mogu se koristiti samo za razvitak distributivne električne mreže; prihodi od stranih sredstava plaćanja dobijenih od turizma, samo za unapređivanje turizma; a neki prihodi od poljoprivrede jedino za poljoprivredne investicije itd.

Ranija rascepanost sredstava ovih fondova u znatnoj meri je otežavala politiku komuna i srezova u pravilnom usmeravanju sredstava za rešavanje najaktuelnijih problema. Međutim, Saveznim društvenim planom za 1960. ukinute su sve posebne namene u okviru opštinskog i sreskog investicionog fonda (osim za prihode iz razlike u ceni električne energije). Tim izmenama daje se više samostalnosti lokalnim organima za vođenje investicione politike, i time se prepušta odgovarajućim organima da samostalno usmeravaju sredstva svojih fondova u oblasti u kojima postoje najveće mogućnosti za rešavanje osnovnih problema određene lokalne zajednice i njenog privrednog razvoja.

Ulaganja iz sreskih investicionih fondova su usmerena pretežno na investicije u industriji (u 1958. blizu 46% od ukupnih ulaganja iz sreskih fondova), dok su ulaganja iz opštinskih investicionih fondova usmerena pretežno u zanatstvo i trgovinu (tabela 6).

TABELA 6 — UTROŠAK SREDSTAVA DRUŠTVENIH INVESTICIONIH FONDOVA SREZOVA I OPŠTINA (U milijardama din.)

	Industrija i rudarstvo	Poljoprivreda	Šumarstvo	Građevinarstvo	Saobraćaj	Trgovina i ugostiteljstvo	Zanatstvo
Iz lokalnih fondova							
1956.	17,2	2,2	0,0	1,2	3,9	3,0	1,0
1957.	22,1	5,2	0,2	1,2	3,1	6,8	3,1
1958.	12,4	6,2	0,0	1,3	1,6	5,3	3,2
1959.	16,8	8,8	0,1	1,1	1,5	8,1	5,0

Samostalni zajmovi bez učešća u investicijama koje se finansiraju iz Opšteg investicionog fonda, orijentisani su u prvom redu u industriju i poljoprivredu, dok su investicije iz samostalnih zajmova, pored industrije, najvećim delom usmerene u zanatstvo i trgovinu (tabela 7).

TABELA 7 — ULAGANJA IZ SAMOSTALNIH ZAJMOVA I UČEŠĆA OPŠTEG INVESTICIONOG FONDA U 1958. GODINI* (PO PRIVREDNIM OPLASTI MA)

Oblast	Zajmovi za učešće	Samostalni zajmovi	Struktura u %	
			Zajmovi za učešće	Samostalni zajmovi
Industrija	3.774	8.607	36,2	37,9
Poljoprivreda	3.968	2.395	38,1	10,5
Trgovina	1.163	4.043	11,1	17,8
Zanatstvo	142	3.110	1,5	13,7
Ostalo	1.360	4.510	13,1	20,1
Ukupno:	10.407	22.665	100	100

* 1958. je uzeta kao reprezentativna.

ORGANIZOVANJE PRIVREDE I DRUGE EKONOMSKE MERE ZA OSTVARIVANJE EKONOMSKE POLITIKE U KOMUNI. Ekonomska politika u komuni izražava se u privrednim planovima, kao i u investicionoj politici. Ali, investiciona ulaganja nisu jedini oblik u kome se u komuni ostvaruje određena planom definisana ekonomska politika. Postoje mnoge mere ekonomske politike komune koje ne proizlaze iz privrednih planova već iz ekonomske politike Federacije i narodne republike. Stoga je potrebno razmatrati kojim merama i na kojim područjima se ostvarivala ekonomska politika komuna.

Organizovanje privrednih organizacija. Komuna je osnovni organizator i inicijator u razvijanju privrede. U periodu 1955—1959. komune su osnovale najviše trgovinskih preduzeća i radnji (2.709), zatim ugostiteljskih (1.971) i zanatskih (1.295), a najmanji broj industrijskih (897), građevinskih (330) i poljoprivrednih (333) preduzeća itd.

Ukupna investiciona sredstva ulagana u trgovinu i ugostiteljstvo bila su relativno mala i nedovoljna za opremanje ovih preduzeća savremenim uređajima. Tek u poslednje vreme, pristupilo se na širem planu, znatnijim investicionim ulaganjima, u cilju modernizovanja organizacije i poslovanja trgovinskih i ugostiteljskih preduzeća.

U proteklom periodu opštine nisu u dovoljnoj meri ulagale svoja sredstva u zanatstvo, iako privredni sistem pruža povoljne uslove za razvoj zanatstva. Razlog za relativno mala ulaganja u zanatstvo leži u tome što sistem zanatstva u celini nije bio dovoljno jasno razrađen. Nedostajale su određene koncepcije, naročito u pogledu stručno-tehnoološke strane organizovanja zanatstva. Usled niskih cena usluga, zanatstvo je stvaralo malu akumulaciju, što je opet destimulativno delovalo na ulaganja. Nasuprot nezainteresovanosti većeg broja opštinskih narodnih odbora, građani su neposredno zainteresovani za dalje razvijanje raznih oblika zanatstva. Za to postoje relativno razvijeni organizacioni oblici, kao što su, na primer, stambene zajednice odnosno servisi i druge zanatsko-uslužne službe u stambenim zajednicama. U narednom periodu komune treba više pažnje da poklone organizovanju i razvijanju raznih oblika zanatske delatnosti, i to naročito onih u kojima se sredstva nalaze u društvenoj svojini. Tamo gde postoje objektivni uslovi odnosno u razvijenim komunama trebalo bi pristupiti organizovanju većih savremeno opremljenih zanatskih preduzeća u kojima će se i na industrijski način vršiti zanatske usluge.

U poslednje vreme naročito se razvila delatnost opštinskih narodnih odbora na organizovanju snabdevanja. U velikim gradovima počele su se osnivati moderne tržnice i hladnjače, povezane s poljoprivrednim dobrima, koje imaju specijalni zadatak da snabdevaju gradove. Međutim, služba snabdevanja se u praksi dvojako tretira. Na jednoj strani, ona je shvaćena kao javna služba, a na drugoj, kao međusobno povezana mreža raznih privrednih organizacija iz oblasti poljoprivrede, trgovine i industrije.

U svojoj funkciji organizatora privrede na području komune, opštinski narodni odbori preduzimali su sanacije privrednih organizacija koje nisu bile u stanju da odgovaraju svojim obavezama. Do sanacija najčešće je dolazilo kada je to zahtevao opšti interes komune odnosno kada je za postojanjem privredne organizacije u određenoj privrednoj delatnosti postojala potreba u komuni ili da bi se održala zaposlenost itd.

Opštinski narodni odbori često su pristupali spajanju, pripajanju ili podeli privrednih organizacija na svom području. U praksi je bilo slučajeva da se spajanje, pripajanje ili podela vršila bez pune saglasnosti radnih kolektiva, a ponekad i protivno njihovim ekonomskim interesima. Ovakva praksa nekih opštinskih narodnih odbora izazivala je opravdane prigovore radnih kolektiva.

U slučajevima sprovođenja redovne likvidacije zapaženo je da su neki opštinski narodni odbori pristupili tzv. fiktivnoj likvidaciji privrednih organizacija koje su oni osnovali, i na taj način oštetili poverioce u pravima. U takvim slučajevima

dešavalo se da su osnivane nove privredne organizacije iste privredne delatnosti, sa istim osnovnim sredstvima i sa istim kadrom koji je bio zaposlen u privrednoj organizaciji koja je likvidirana.

Organizovanje novih privrednih organizacija je i neposredan odraz politike zapošljavanja odnosno traženja mogućnosti za zapošljavanje radne snage sa sela, koja racionalizacijom poljoprivrede postaje suvišna, kao i za zapošljavanje žena, koje je naročito akutno u gradovima. Od 1952. do 1957. zaposleno je u Jugoslaviji 211.197 žena, i to većinom iz gradova.

Uspeši u oblasti poljoprivrede, postignuti poslednjih godina, posledica su znatnih investicionih i drugih ulaganja, kao i aktivnosti koju su razvile komune. Političke organizacije i opštinski narodni odbori posvetili su veliku pažnju organizovanju poljoprivrede, naročito zemljoradničkog zadrukarstva. U vezi s tim ne samo što su osnovane posebne poljoprivredne organizacije, naročito organizacije poljoprivredne službe (poljoprivredne stanice, rasadnici, traktorske stanice, ogledna dobra, semenska preduzeća itd.), nego je vršena i intenzivna politička akcija za obrazovanje mladih poljoprivrednih kadrova.

U oblasti organizovanja poljoprivrednih organizacija osnovni nedostaci primećuju se u građevinarstvu i građevinskoj industriji. Ove oblasti privrede imaju poseban značaj, naročito u vezi sa sve intenzivnijom stambenom izgradnjom i izgradnjom objekata društvenog standarda.

Mnoge delatnosti koje neposredno služe podizanju društvenog standarda mogu se organizovati u formi privrednih organizacija. Na to utiču i zahtevi samih radnika, jer oni kao kolektiv privredne organizacije mogu sticati lične dohotke na osnovu uloženog rada. Takav sistem organizacije nužno proizlazi i iz principa da se uslugama pojedinih službi građani koriste prema svojoj zaradi. Otpor protiv organizovanja javnih službi na privrednoj osnovi proizlazi iz toga što još nije u dovoljnoj meri obezbeđen opšti interes u radu takvih organizacija, jer se nisu našli instrumenti koji će usmeriti privredne organizacije da svoju delatnost organizuju u javnom interesu, a ne u težnji za zaradom po svaku cenu.

Udruživanje privrednih organizacija.⁴ Udruživanjem privrednih organizacija pruža se mogućnost za rešavanje određenih zajedničkih problema u pojedinim oblastima privrede, kao i za rešavanje pitanja unapređivanja proizvodnje i poslovanja, problema obrazovanja kadrova, tehničke pomoći itd.

Međutim, nijedan od oblika udruživanja u privredi ne obrazuje se obavezno za područje komune.

Privredne organizacije mogu se udruživati i u poslovna udruženja kod kojih teritorijalna podela ne igra nikakvu ulogu. Udruženja se stvaraju prema ekonomskim potrebama i najčešće ih osnivaju preduzeća sa šireg područja, što dovodi do razbijanja teritorijalne zatvorenosti preduzeća u komunama i do njihovog ekonomskog povezivanja u širim okvirima. Na području poslovnog udruživanja komunama je data posebna uloga — vršenje društvene kontrole nad poslovnim udruženjima. Prema zakonu, nadležni saveti opštinskih narodnih odbora potvrđuju ugovore o osnivanju udruženja.

Komune će, u prvom redu, biti odgovorne da se u praksi ne stvaraju poslovna udruženja sa ciljevima protivnim načelima jedinstvenog privrednog područja, planskog usmeravanja privrede i drugim načelima društveno-ekonomskog sistema. One će naročito morati da vode računa da se ne stvaraju udruženja kojima bi se radnički saveti i organi zemljoradničkih zadruga odricali osnovnih prava u upravljanju.

Organi komune vrše i nadzor nad zakonitošću rada udruženja. U vršenju nadzora oni mogu poništavati zaključke udruženja protivne zakonskim propisima, odredbama ugo-

⁴ Vidi: »Udruživanje i poslovna saradnja u privredi«, »Jugoslovenski pregled«, 1960, str. 255—258 (39—42).

vora o osnivanju udruženja ili pravilima udruženja. U određenim slučajevima, oni mogu odrediti i prinudnu upravu nad udruženjem.

Osnivanje institucionalnih službi u oblasti privrede. Pošto je opštinski narodni odbor često inicijator i organizator raznih privrednih akcija za koje raspolaže određenim fondovima i sredstvima, nastaje i potreba da se određene delatnosti, zajedničke za privredne organizacije, sprovedu preko organa uprave opštinskog narodnog odbora. Na taj način državna uprava proširuje svoje funkcije, jer nastupa u ime narodnog odbora kao organizatora u oblasti privrede. Stoga još uvek postoje pojave da se u organima uprave vrše izvesne službe koje nisu čisto upravnog karaktera već služe neposrednom poslovanju privrednih organizacija. Postojanje ovih službi u organima uprave ograničava i deformiše samo vršenje službe, jer upravni odnosi i metod finansiranja državnih organa nisu pogodni za vršenje tih službi. Ovo istovremeno stvara i pogrešne odnose između privrednih organizacija i takvih službi. Vrlo često takve službe odnose se prema privrednim organizacijama kao organi vlasti umesto da budu servisi koji služe privrednim organizacijama u njihovom poslovanju. Stoga je potrebno da se, u skladu s društveno-ekonomskim odnosima, ovakve službe osnivaju van opštinskog narodnog odbora, i to na institucionalnoj osnovi sa organima društvenog samoupravljanja, koji treba da proizlaze iz organa zainteresovanih privrednih organizacija.

Upravne i nadzorne mere. Takve upravne mere u oblasti privrede su, na primer, određivanje radnog vremena privrednih organizacija; davanje dozvola za vršenje određenih radnji kod kojih je u pitanju opšti javni interes; regulatorni poslovi u oblasti građevinarstva, rudarstva, pomorstva i sličnih delatnosti, kod kojih je uvek u pitanju način vršenja službe koja je po prirodi javna služba, ali se vrši preko privrednih organizacija i dr. U ovu kategoriju poslova spadaju i određeni poslovi u oblasti regulisanja cena i drugih ekonomskih odnosa. Tako je posebnim propisom opštinskim narodnim odborima odnosno njihovim organima uprave dato pravo da vrše nadzor nad povećanjem cena određenih proizvoda. Pri ustanovljavanju ovih prava polazilo se od principa da ova prava treba davati ograničeno i samo izuzetno, jer bi se njihovim proširivanjem upravnim organima dala mogućnost uplitanja u poslove privrednih organizacija, što je protivno društvenom i privrednom sistemu.

ORGANIZOVANJE DRUŠTVENOG STANDARDA U KOMUNI

Komuna je zajednica u kojoj se neposredno ostvaruju i rešavaju pitanja društvenog standarda. Preko posebnih službi u okviru komune građani rešavaju sva pitanja koja ne mogu da reše sami u svojim domaćinstvima (na primer snabdevanje vodom, izgrađivanje i održavanje puteva, osvetljenje itd.).

Počev od 1955. preduzimane su razne zakonske, organizacione, finansijske i političke mere sa ciljem da se omoguću rešavanje osnovnih pitanja društvenog standarda u okviru komune, bez obzira da li se radi o školovanju, zdravstvenoj službi, stambenoj izgradnji, komunalnim službama, lokalnom saobraćaju, socijalnoj zaštiti ili nekom drugom pitanju. Danas postoji samo nekoliko službi u oblasti društvenog standarda organizovanih u okviru širih zajednica, sa kojima komuna ili opštinski organi nemaju nikakve ili imaju vrlo slabe veze.

ORGANIZACIONE MERE U KOMUNI ZA REŠAVANJE PITANJA DRUŠTVENOG STANDARDA. Pitanja društvenog standarda u komuni rešavaju se, uglavnom, preko ustanova i organizacija javnih i komunalnih službi. U tom cilju, još zakonima o prenošenju nadležnosti od 1955, opštinski narodni odbori dobili su pravo osnivanja ustanova i organizacija u oblasti javnih i komunalnih službi i pravo nadzora nad njihovim funkcionisanjem, osim ako zakonom nije predviđeno da to pravo vrše organi širih političko-teritorijalnih zajednica.

Pravilno rešavanje odnosa između ustanova i organizacija javnih i komunalnih službi i opštinskog narodnog odbora i njegovih organa usko je povezano sa razvijanjem sistema društvenog samoupravljanja i sistema finansiranja tih ustanova i organizacija. U tom cilju odnosi ovih ustanova i organizacija u komuni postavljeni su na nizu novih principa:

— Sve ustanove i organizacije javnih službi imaju organe društvenog samoupravljanja u kojima su zastupljeni građani ili grupe građana koje imaju društveni interes za njihovo funkcionisanje.

— U pogledu finansiranja, ustanove i organizacije javnih službi su po pravilu samostalne. U slučaju davanja dotacija, davalac određuje u sporazumu sa ustanovom uslove korišćenja tih sredstava.

— Nadzorna i druga prava organa vlasti nad funkcionisanjem ustanove vrše po pravilu organi opštinskog narodnog odbora, a stručno usklađivanje rada posebne stručne ustanove.

— Ustanove koje imaju širi značaj i obavljaju službu za šira područja nalaze se u specifičnom odnosu prema sreskim odnosno republičkim organima nadležnim za vršenje ovih službi.

Na ovim principima počelo se izgrađivati zakonodavstvo o javnim službama, uz istovremeno prenošenje poslova iz nadležnosti republičkih odnosno saveznih organa u nadležnost opštinskih narodnih odbora i njihovih organa uprave. U tom smislu izgrađuje se ili je već izgrađeno zakonodavstvo o školstvu, o naučnim ustanovama, o socijalnoj zaštiti, o komunalnim ustanovama, o ustanovama zdravstvene službe i dr. I tamo gde ove ustanove još nisu u potpunosti pravno povezane sa opštinskim narodnim odborima i njihovim organima, stvoreni su faktički odnosi u kojima se niz organizacionih, političkih i kadrovskih pitanja rešava u komuni.

Naročito je značajno da su poslednjih godina odlučno razrađeni organizacioni oblici, nadležnost i ovlašćenja u okviru komune u stambeno-komunalnoj oblasti. Osnovni stambeni fondovi formiraju se u okviru opština, što omogućuje opštinskim narodnim odborima da rešavaju gotovo sva pitanja iz oblasti društvenih odnosa na tom području. Činjenica da su privredne organizacije, a i pojedine ustanove poslednjih godina dobile znatna sredstva za rešavanje stambeno-komunalnih pitanja takođe doprinosi jačanju komune, tim pre što pojedina preduzeća i ustanove nisu u stanju da samostalno rešavaju ova pitanja, nego su povezani sa opštinskim narodnim odborom i njegovim organima. Prema tome, opštinski narodni odbor određuje komunalnu politiku za sve organizacije i ustanove koje svojim sredstvima učestvuju u rešavanju ovih pitanja.

Na taj način rešavanje stambeno-komunalnih problema postalo je gotovo u potpunosti opštinska delatnost. Tako opštinski organi donose urbanističke i druge planove kojima se određuje pravac stambene i komunalne izgradnje, donose planove i preduzimaju mere za izgradnju posrednih službi (vodovod, saobraćaj, osvetljenje, čistoća, kanalizacija i dr.).

Po sredstvima kojima raspolažu privredne organizacije i ustanove za rešavanje problema društvenog standarda, a naročito stambeno-komunalnih problema, po pravima i dužnostima koje imaju opštinski organi u planiranju i regulisanju pojedinih službi, po zajedničkom učesću i povezivanju sredstava prilikom rešavanja ovih pitanja, komuna je već danas stvarno postala okvir u kome radni ljudi rešavaju osnovna pitanja iz stambeno-komunalne oblasti i društvenog standarda uopšte.

Organizatorske funkcije sresa i sreskih organa izražavaju se u osnivanju ustanova za sve ili većinu komuna u slučajevima kad one nemaju dovoljno sopstvenih sredstava. Pored toga, srez organizuje i pojedine službe u okviru sresa, a naročito ustanove za pružanje stručne i tehničke pomoći samostalnim ustanovama, kao što su zavodi za zdravstvenu zaštitu, zavodi za unapređivanje školstva koji uključuju i pedagoško-prosvetnu službu, zavodi za socijalnu zaštitu i dr.

Pojedine komunalne službe mogu se organizovati i na širem području nego što je komuna, u slučaju da su međusobno povezane (naročito u velikim gradovima). U tim slučajevima uticaj na vršenje ovih službi, pa i na njihovo finansiranje, ne smeju imati samo sreski odnosno gradski organi, već svi građani i opštinski organi povezani preko organa društvenog samoupravljanja u okviru grada. To važi ne samo za službu na jedinstvenom gradskom području, nego i za službe koje se organizuju za više naselja.

EKONOMSKA OSNOVICA ZA REŠAVANJE DRUŠTVENOG STANDARDA U KOMUNI. Ekonomska osnovica za rešavanje pitanja društvenog standarda je prvenstveno lični dohodak građana.

U okviru komune formiraju se razna sredstva za finansiranje javnih službi i drugih potreba društvenog standarda:

Budžeti političko-teritorijalnih jedinica koji još uvek predstavljaju najснажнiji fond za finansiranje javnih službi.

Stambeni fondovi koji se formiraju u okviru opština, osim u gradovima podeljenim na opštine, gde se može obrazovati jedan ili više fondova za područje grada. Postoje i republički fondovi kojima se pruža pomoć pojedinim komunama u rešavanju stambeno-komunalnih pitanja.

Lokalni društveni investicioni fondovi koji se mogu upotrebljavati i za neprivredne svrhe. Iz ovih fondova su investirana značajna sredstva za potrebe društvenog standarda ulaganjem u trgovinu, ugostiteljstvo, zanatstvo i komunalnu privredu, kao i finansiranjem raznih objekata društvenog standarda. Do 1958, kad su se sredstva fonda mogla koristiti i za budžetsku potrošnju (do 10% od godišnjih raspoloživih sredstava u investicionim fondovima), ovu mogućnost je koristio znatan broj narodnih odbora.

Fondovi socijalnog osiguranja iz kojih se plaćaju troškovi zdravstvene zaštite osiguranih lica.

Fondovi zajedničke potrošnje privrednih organizacija koji služe privrednim organizacijama za rešavanje pitanja društvenog standarda. Privredne organizacije i same osnivaju pojedine ustanove i finansiraju ih iz ovih fondova, grade stanove za svoje radnike i međusobno udružuju sredstva radi rešavanja pojedinih pitanja društvenog standarda proizvođača. Ovi fondovi postaju sve značajniji činilac u rešavanju pitanja društvenog standarda.

Razni drugi fondovi, kao što je opštinski vatrogasni fond i opštinski fond za stipendiranje. Po novom Zakonu o budžetima i finansiranju samostalnih ustanova, opština i srez mogu i sami osnivati iz prihoda koji im pripadaju pojedine fondove za javne službe.

Samostalni prihodi pojedinih ustanova koji dosad nisu imali neko veće značenje za finansiranje društvenog standarda (osim kod pojedinih službi, na primer zdravstvene službe). Da bi se stvorili uslovi za racionalnije poslovanje i za pravilnije nagrađivanje službenika javnih službi, ustanove treba u što većoj meri da pređu na režim finansiranja putem neposrednog naplaćivanja usluga od strane građana.

Tendencija Zakona o budžetima i finansiranju samostalnih ustanova je da se finansiranje javnih službi potpuno odvoji od budžeta. Ako je potrebno zadržati finansiranje po sistemu dotacija i subvencija, bolje je da se to vrši iz fondova za pojedine službe nego iz budžeta. To treba naročito primeniti kod onih ustanova kod kojih nije moguće ni na koji način uvesti naplaćivanje usluga (na primer škole). Takvo finansiranje će biti nužno i kod onih ustanova koje služe opštoj potrebi i teško ih je alimentirati naplatom usluga (na primer muzeji).

Zajednički utrošak sredstava narodnih odbora opština i srezova za investicije u društveni standard od 1956. do 1959. stalno raste. Od 44,8 milijardi din. u 1956, utrošak ovih sredstava porastao je na 77,1 milijardu din. u 1957, odnosno na 79,1 milijardu din. u 1958, dok je u 1959. iznosio 92,6 milijardi din., odnosno ako se 1956. godina označi indeksom 100 onda su kretanja po godinama bila sledeća: 172,2; 178,5; 206,0.

Takođe se može uočiti snažan porast utroška sredstava za investicije u društveni standard u opštinama, dok se utrošak ovih sredstava u srezovima osčno smanjuje (tabela 8).

TABELA 8 — UTROŠAK SREDSTAVA NARODNIH ODBORA ZA INVESTICIJE U DRUŠTVENI STANDARD PO POJEDINIM IZVORIMA (U milijardama din.)

	Budžetska sredstva	Fondovi za kreditiranje stambene izgradnje	Ostali fondovi i sredstva	Svega	Indeks
Opštine					
1956.	0,9	20,2	2,2	23,3	100,0
1957.	2,6	45,4	4,4	52,4	224,9
1958.	2,8	50,3	13,4	66,5	285,4
1959.	2,8	58,7	13,9	75,4	323,6
Srezovi					
1956.	2,3	—	19,2	21,5	100,0
1957.	3,8	—	20,9	24,7	114,9
1958.	2,3	—	10,3	12,6	58,6
1959.	3,3	—	13,9	17,2	80,0

Podaci: Glavne centrale Narodne banke (Direkcije fondova).

Ovakve tendencije kretanja kvalitativnih odnosa kod investicija u društveni standard predstavljaju rezultat prenošenja niza nadležnosti i obaveza sa srezova na opštine i činjenice da se u područje društvenog standarda sve više investira. Istovremeno, takva kretanja materijalnih ulaganja u objekte i službe društvenog standarda ukazuju na znatno razvijanju inicijativu opština za prikupljanje i korišćenje novih sredstava u odnosu na raniji period.

Pored ovih sredstava, u periodu od 1956. do 1959. investirano je iz sredstava privrednih organizacija samo za stambenu izgradnju oko 35,3 milijardi din.

Pored sredstava kojima raspolažu narodni odbori opština i srezova, u oblast društvenog standarda ulagana su i vrlo značajna sredstva kojima je raspolagalo više političko-teritorijalnih jedinica kao i sredstva ustanova.

Od posebnog je interesa što se poslednjih godina, a naročito od kako su Rezolucijom Savezne narodne skupštine o perspektivnom razvoju lične i opšte potrošnje⁵ i drugim odgovarajućim aktima i propisima ustanovljena i formulisana načela i određena jasna orijentacija u pogledu budućeg materijalnog poslovanja ustanova i službi u oblasti društvenog standarda, delatnost ovih ustanova i službi zasniva na principima samofinansiranja. Pri tome je važno istaći da se proces stvaranja kreditnih odnosa u investicionoj izgradnji i opremi tih delatnosti relativno sporo razvijao. Tek u poslednje vreme ovaj proces postaje nešto intenzivniji — s tendencijom proširivanja.

Ustanovljavanje kreditnog sistema i u oblasti investicija u društveni standard omogućuje solidnije i trajnije planiranje investicija, a osim toga i izgrađivanje značajnih objekata, kao i neposredno angažovanje opština u investicijama. Osim toga, nužno je da se izgrađuju određeni značajni objekata društvenog standarda (školske zgrade, bolnice i dr.) vrši i na kreditnoj osnovi.

POLITIKA KOMUNA U PODIZANJU DRUŠTVENOG STANDARDA. Komune su osnovni činioци društvenog standarda u stambenoj i komunalnoj oblasti i oblasti socijalne zaštite, kao i nosioci osnovnog obrazovanja. Srezovi su još uvek nosioci društvenog standarda u oblasti srednjeg i stručnog obrazovanja, u kulturnoj delatnosti, a dobrim delom i u zdravstvenoj službi.

U oblasti društvenog standarda komuna se, uglavnom, zadržavala na opštim merama, ne baveći se dovoljno specifičnim potrebama, bez jednog dugoročnog plana. Tako je, na primer, u poslednje vreme pokrenuto pitanje sračunavanja, naročito gradskih centara. Kao rezultat prihvatanja

⁵ Vidi: »Jugoslovenski pregled«, 1957, str. 470—479 (144—153).

ove inicijative danas gotovo u svim gradovima niču posebni centri za snabdevanje — tržnice, klanice, hladnjače i drugi objekti.

Stambeni problemi danas predstavljaju osnovnu brigu komuna. Osnivanje stambenih fondova znatno je ubrzalo stambenu izgradnju i pružilo osnovu za njeno dugoročno planiranje. Mnogi gradovi izgradili su svoje urbanističke planove. Zakon o nacionalizaciji stambenih zgrada i građevinskog zemljišta dao je ovakvoj politici solidnu osnovu. Novi Zakon o finansiranju stambene izgradnje pruža mogućnosti i za dugotrajniju politiku u ovoj oblasti. Iako je u ovoj oblasti poslednjih nekoliko godina najviše učinjeno, nužno je da ubuduće stambena politika komune bude izražena u jednom dugoročnom programu stambene izgradnje, kojim će se dati šira perspektiva građanima i omogućiti pronalaženje adekvatnih organizacionih mera, potrebnih za rešavanje ovog pitanja.

Politika komune u oblasti zdravstvene zaštite uglavnom se kretala u pravcu osnivanja ustanova osnovne zdravstvene zaštite. Najčešće su ovu politiku vodili sreski narodni odbori. Komune i privredne organizacije nisu imale dovoljno sredstava za samostalno rešavanje problema zdravstvene službe.

Postojanje privatne lekarske prakse i neosiguranog poljoprivrednog stanovništva takođe je znatno otežavalo stvaranje razgranate zdravstvene službe u komuni. Osim toga, pošto su osnovna finansijska sredstva u rukama sreskih ili republičkih zavoda za socijalno osiguranje (a dosada nije ni postojala jedna određena politika u oblasti zdravstvene službe koja bi bila zajednička za zdravstvenu službu i organe socijalnog osiguranja) komune su mogle, u najboljem slučaju, da reše na svojoj teritoriji poneko pitanje iz oblasti zdravstvene službe ili osnuju poneku zdravstvenu ustanovu.

U oblasti školstva, komune su, uglavnom, već postale nosioci brige o osnovnom školovanju. Iako su u proteklom periodu škole izgrađivane, ipak nije bilo dovoljno tehničkih sredstava za njihovu opremu i održavanje. Osnovni razlog je što u komunama nije bilo materijalnih sredstava za ove potrebe, tako da je školovanje dobrim delom palo na teret srezova. Razrađivanje nove osnove za razvoj školstva dala je Rezolucija Savezne narodne skupštine o stručnom obrazovanju kadrova. Međutim, za ostvarivanje principa Zakona o školstvu i Rezolucije i za definisanje određene politike komuna i srezova u oblasti školstva još nisu dati svi elementi.

Iako je školstvo oblast u kojoj komuna i srez ne mogu voditi određenu politiku van opšte politike školstva, nemoguće je izgrađivati sistem školstva i razvijati inicijativu u ovoj oblasti ako se građanima ne daje mogućnost i pravo da se staraju o razvoju školstva. To je pokazala i vrlo široka inicijativa po selima i gradovima za osnivanje novih škola. Ali, ta inicijativa nije došla potpuno do izražaja u jednoj određenoj politici koju treba komune da vode u oblasti školstva. U cilju razvijanja inicijative radnih ljudi, privrednih organizacija i drugih činilaca u komuni na području školstva, priprema se zakon kojim će se finansiranje školstva postaviti na širu osnovu.

Komune su dosad bile i osnovni nosioci politike u oblasti tzv. komunalnih usluga (vodovod, kanalizacija, čistoća, parkovi, lokalni saobraćaj, ulice, osvetljenje, kupatila i objekti za rekreaciju). Stanje u ovoj oblasti je u gradovima, a naročito u manjim mestima, veoma raznoliko. Izgrađivana su čak nova naselja koja nisu bila snabdevena potrebnim komunalnim uslugama. Osnovni razlog ovakvom stanju je nedostatak finansijskih sredstava. Veliki deo ovih usluga traži vanredno velika investiciona sredstva, koja se mogu pribaviti samo dugoročnim kreditima. Međutim, dosada komunama nisu bila obezbeđena dovoljna sredstva za ulaganje u komunalne investicije. Stoga i u onim komunama koje su razvile široku stambenu izgradnju postoji stalno opadanje nivoa komunalnih usluga, jer sredstva za stambenu izgradnju postoje, ali nema dovoljno sredstava za izgradnju objekata za komunalne usluge.

Danas još postoji kolebanje da li i kako treba naplaćivati komunalne usluge. Negde se ustanove za komunalne

usluge finansiraju od naplate svojih usluga, a negde direktno iz budžeta. Negde su one osnovane kao privredne organizacije, a negde kao samostalne ustanove. Negde narodni odbori daju regres za usluge, a negde se sprovodi čisto budžetsko finansiranje, a potpuno je jasno, naročito posle donošenja zakona iz stambene oblasti, da ove ustanove treba da naplaćuju svoje usluge i da cena tih usluga treba neposredno da tereti lični dohodak građana.

Bilo bi najbolje da se ove ustanove organizuju kao privredne organizacije, s tim da one kao organizacije koje vrše javnu službu budu vezane određenom politikom opštinskog narodnog odbora i da su dužne svoje poslovanje saobraziti određenim pravilima i opštim interesima, a ne samo interesima pojedinih radnih kolektiva. Stoga za ovakve privredne organizacije treba da postoje posebni statuti i odluke opštinskog narodnog odbora kojima će se regulisati njihovo poslovanje.

Kulturna delatnost u osnovi je stvar samoinicijative građana i raznih političkih i društvenih organizacija. Stoga ne bi bilo u skladu sa opštim principima kulturne politike da opštinski narodni odbori određuju čvršće okvire politike u oblasti kulture. Isto tako, negativno bi uticalo na razvitak kulture u raznim oblastima (u koju se ubraja i fizička kultura), da se njen razvoj zasniva samo na sredstvima dobivenim iz opštih društvenih fondova. Osnovica kulturnog razvitka treba da bude inicijativa građana i zainteresovanih organizacija i ustanova i u organizacionom i u finansijskom pogledu.

To, međutim, ne znači da određene probleme bitne za razvoj kulture ne treba rešavati zajedničkim sredstvima, na osnovu inicijative i zahteva samih građana. S obzirom na podizanje opšteg kulturnog nivoa stanovništva danas postoje izvesna područja kulture koja treba organizovati na principu javne službe, jer savremeni čovek teško može zamisliti život bez određenih kulturnih ustanova, kao što su bioskopi, pozorišta, radio, televizija, biblioteke, muzeji, i dr. Stoga je neophodno da komuna u svojoj opštoj politici društvenog standarda ima predviđena sredstva za razvijanje ovakvih ustanova.

Socijalna zaštita je uvek predstavljala područje ra kome su najvećim delom bile angažovane komune. Tako su opštinski narodni odbori na mesečne socijalne pomoći 1959. godine dali 1.843.000.000 din. (što predstavlja u odnosu na 1955. godinu povećanje od 376.000.000 din.) a za jednokratno 164.000.000 dinara. Iz staranja komuna bila je izuzeta samo socijalna zaštita ratnih vojnih invalida i invalida rada. Međutim osnovni nedostatak u ovoj oblasti je u tome što u nizu komuna ne postoji jedna određena politika socijalne zaštite, što nisu sagledani svi problemi i odgovarajuće organizacione forme, kao ni društveni odnosi koji nastaju kod lica kojima treba pružiti socijalnu zaštitu.

Potrebno je stoga stvoriti niz institucija koje će se baviti socijalnim problemima i pružati pomoć svima koji nisu u stanju da sami reše svoje probleme zbog nemogućnosti, nesposobnosti ili specijalnih uslova života, a nemaju nikoga da se o njima stara. Ili u slučajevima kada je potrebna jača društvena intervencija da bi određena lica mogla samostalno i ravnopravno učestvovati u društvenoj aktivnosti i privredivanju. Neophodno je da se takve institucije osnivaju u okviru komune, na osnovu jasnih principijelnih postavki društveno-političkih organizacija, koje treba da nađu odraza i u zakonodavstvu.

Kao što se iz dosadašnjeg prikaza komunalne politike u pojedinim oblastima društvenog standarda vidi, potrebno je da opštinski narodni odbori izgrade određenu politiku i da na osnovu nje prave svoje planove o podizanju materijalne osnove za rešavanje pitanja društvenog standarda. U ovoj oblasti, kao i u oblasti privrede, osnovna inicijativa treba da potiče od samih građana, njihovih radnih kolektiva, privrednih organizacija i starova. Pošto je danas pitanje društvenog standarda, naročito u oblasti zdravstva i školstva, nemoguće rešavati u okviru komune, jasno je da one treba zajednički, u okviru sresa i posredstvom sreskih organa, da izgrađuju razne ustanove u oblasti društvenog standarda. Srez prema tome, mora biti širi okvir u kome će se rešavati mnoga pitanja društvenog standarda građana.

UPRAVNI SPOR

Zakonitost rada organa uprave obezbeđena je u jugoslovenskom društvenom sistemu odgovornošću organa uprave političko-izvršnim organima (predstavničkim telima, kao i drugim društveno-političkim odnosima (učesće građana u upravljanju društvenim poslovima, kontrola javnosti, uloga društvenih organizacija i dr.) i pravnim sredstvima utvrđenim u zakonima koji određuju položaj organa uprave i njihov rad (ocena zakonitosti akata organa uprave, uloga javnog tužništva i inspeksijskih organa i sl.).¹

Kao jedno od sredstava za obezbeđenje zakonitosti rada uprave bila je već u početku izgradnje sistema uprave prihvaćena i sudska kontrola zakonitosti akata kojima organi uprave rešavaju o važnijim pravima građana. Tako su, na primer, državni službenici mogli podići tužbu kod suda kad su rešenjem organa uprave bila povređena njihova prava (član 18. Zakona o državnim službenicima²), a takođe su i protiv rešenja eksproprijacione komisije stranke mogle podneti žalbu sudu (član 30. Osnovnog zakona o eksproprijaciji³). Karakteristično je za sudska kontrolu zakonitosti u tom periodu da se građanin nije mogao obratiti sudu uvek kad je smatrao da su aktom uprave povređena njegova prava, već samo u slučajevima kada je to posebno bilo predviđeno u zakonu, i da je za donošenje odluke bio nadležan sreski ili okružni sud koji je vodio postupak kao da se radi o redovnoj parnici.

Uvođenjem radničkog samoupravljanja u privredi i društvenog upravljanja u javnim službama bilo je neophodno što potpunije obezbeđiti prava građana i organa društvenog samoupravljanja od nezakonitih akata uprave. Na IV plenumu Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije, održanom 3. i 4. juna 1951, istaknuto je da u obezbeđenju tih prava posebnu važnost imaju sudovi, pa je u rezoluciji plenuma istaknuto da bi građanima »trebalo obezbeđiti da u slučaju povrede njihovih prava aktima organa državne uprave mogu pred redovnim sudovima pokretati upravne sporove. Pitanje širine i uslova pokretanja ovakvog upravnog spora treba proučiti i razraditi zakonom, pojačavajući ulogu suda u rešavanju tih pitanja«.

Prihvatajući ovu inicijativu, Narodna skupština FNRJ donela je 1952. Zakon o upravnim sporovima.⁴

Upravni spor je veoma brzo prihvaćen kao sredstvo za zaštitu prava građana od nezakonitosti akata uprave i široko je korišćen u praksi u svim narodnim republikama (tabela 1).⁵

TABELA 1 — BROJ UPRAVNIH SPOROVA

Vrhovni sud	1952.	1954.	1956.	1958.	1959
Ukupno	17.434	34.570	25.471	32.561	35.001
Srbije	4.501	10.525	9.217	13.000	13.343
Vojvodine	2.525	4.124	3.130	3.733	4.017
Hrvatske	4.045	8.062	4.922	6.046	7.530
Slovenije	3.176	3.670	2.578	2.520	2.358
Bosne i Hercegovine	833	4.269	2.036	3.173	3.485
Makedonije	427	1.577	1.042	1.619	1.983
Crne Gore	262	801	542	1.136	1.000
Savezni vrhovni sud	1.665	1.542	2.004	1.334	1.285

¹ Vidi: »Obezbeđenje zakonitosti u FNRJ«, »Jugoslovenski pregled«, 1958, str. 375–380 (91–96).

² »Služben list FNRJ«, br. 62/46.

³ »Služben list FNRJ«, br. 28/47.

⁴ Objavljen u »Službenom listu FNRJ«, br. 23/52, a stupio na snagu 9. maja 1952.

⁵ Podaci koji se daju u ovom prikazu uzeti su iz godišnjih izveštaja sudske statistike Sekretarijata Saveznog izvršnog veća za pravosudne poslove.

Značaj upravnog spora je u prvom redu u tome što se u postupku pred sudom poništavaju nezakoniti akti uprave i tako obezbeđuju prava i na zakonu zasnovani interesi pojedinaca, privrednih i drugih organizacija i ustanova. Upravni spor ima i širi značaj. Odluke sudova donete u pojedinim upravnim sporovima sadržavaju u svojim obrazloženjima primedbe na postupak organa uprave i pravna shvatanja suda kojih se organi uprave pridržavaju i kod rešavanja u drugim sličnim slučajevima. Stoga, praksa sudova u upravnim sporovima doprinosi uspešnijem radu organa uprave i obezbeđuje jedinstvo u primeni zakona na širem planu nego što to ukazuju sam broj stvarno pokrenutih upravnih sporova.

Odluke sudova donesene u upravnim sporovima ukazuju i na mnoge važne pravne, organizacione i društvene probleme koji se javljaju u primeni zakona u pojedinim oblastima uprave, tako da predstavljaju veoma koristan materijal na osnovu koga se proučavaju i regulišu određena pitanja.⁶ Tako su, na primer, pri donošenju Zakona o opštem upravnom postupku, novog stambenog zakonodavstva, kao i novih propisa o penzijskom i invalidskom osiguranju, između ostalih, široko proučavana i korišćena iskustva iz rada organa uprave i sudova u upravnim sporovima.

Posebnu vrstu upravnog spora predstavlja *upravno-računski spor* ustanovljen Zakonom o društvenom knjigovodstvu.⁷ Upravno-računski spor može pokrenuti korisnik društvene imovine kad smatra da je rešenjem Službe društvenog knjigovodstva povređeno neko njegovo pravo ili neposredni lični interes zasnovan na zakonu. Za rešavanje upravno-računskih sporova nadležni su u prvom stepenu viši privredni sudovi, a u drugom stepenu Vrhovni privredni sud. U istom zakonu doneti su posebni propisi o postupku koga se privredni sudovi imaju pridržavati prilikom odlučivanja u upravno-računskim sporovima, a u svemu ostalom i na ove sporove se primenjuju odredbe Zakona o upravnim sporovima.

PREDMET UPRAVNOG SPORA

Upravni spor se može voditi samo protiv upravnog akta, tj. akta državnog organa koji je donet u kakvoj upravnoj stvari, a kojim se u konkretnom slučaju rešava o pravu ili obavezi određenog pojedinca ili pravnog lica (član 5. Zakona o upravnim sporovima). Prema tome, upravni spor se ne može voditi protiv drugih akata opšteg karaktera kojima se ne rešava u konkretnoj upravnoj stvari, već se na osnovu zakonskog ovlašćenja regulišu izvesna pitanja u oblasti rada uprave ili daju objašnjenja, instrukcije i smernice drugim organima, kao što su uredbе, pravilnici, odluke narodnih odbora, uputstva i sl.

Organi državne uprave donose upravne akte u postupku koji je propisan Zakonom o opštem upravnom postupku. U tom postupku stranka ima pravo žalbe protiv rešenja donetog u prvom stepenu, ukoliko zakonom nije propisano da žalba nije dopuštena. Po žalbi rešava redovno odgovarajući organ uprave neposredno višeg stepena. Upravni spor može se pokrenuti samo protiv upravnog akta koji je konačan u upravnom postupku, tj. protiv akta koji je donet u drugom stepenu. Samo u slučaju kad nema mesta žalbi u upravnom postupku, upravni spor se može pokrenuti i protiv akta donetog u prvom stepenu. Prema tome, stranka ne može pokrenuti upravni spor ni protiv prvostepenog upravnog akta koji je postao konačan, jer nije koristila svoje pravo na žalbu u upravnom postupku.

Prava građana, privrednih i drugih organizacija i ustanova mogu biti povređena ne samo nezakonitim aktima organa državne uprave već i time što nadležni organ državne uprave neće da odluči o zahtevu stranke u određenoj

⁶ Odluke sudova po važnijim pitanjima iz oblasti upravnog spora objavljene su u službenoj »Zbirci sudskih odluka« u izdanju »Službenog lista FNRJ«. U 13 knjiga ove zbirke, koje su do sada izašle, objavljene su odluke sudova donete u periodu od 1. januara 1955. do 30. aprila 1960.

⁷ Objavljen u »Službenom listu FNRJ«, br. 43/59.

⁸ »Služba društvenog knjigovodstva«, »Jugoslovenski pregled«, 1959, str. 405–407 (81–83).

upravnoj stvari. U cilju obezbeđenja stranke od ovog vida nezakonitosti, utvrđeni su rokovi u kojima je prvostepeni odnosno drugostepeni organ uprave dužan da donese rešenje po zahtevu stranke (čl. 217, 246. i 247. Zakona o opštem upravnom postupku). Za zaštitu zakonitosti u radu uprave značajno je da je, pod posebnim uslovima, upravni spor dopušten i u slučaju kad je organ uprave propustio da u određenom roku odluči o zahtevu stranke (tzv. »ćutanje administracije«), dakle kad uopšte nema određenog akta koji bi se mogao pobijati u upravnom sporu.

Upravni spor se može voditi protiv svakog akta državnog organa koji ima elemente upravnog akta (princip generalne klauzule). Upravni spor se ne može voditi samo u stvarima u kojima se po izričitoj odredbi zakona ne može voditi upravni spor. Tako se upravni spor ne može voditi: u stvarima sudske uprave, izuzev akata o službeničkim i radnim odnosima; u disciplinskim stvarima javnih službenika; u stvarima prekršaja o kojima po zakonu rešava u drugom stepenu sudija za prekršaje ili veće za prekršaje; u stvarima o kojima su rešavali Savezna narodna skupština, narodna skupština narodne republike ili njihova izvršna veća; kao i u stvarima o kojima se po izričitoj odredbi posebnih zakona ne može voditi upravni spor,⁸ (čl. 8 Zakona o upravnim sporovima). Međutim, i protiv ovih akata (osim akata narodnih skupština i njihovih izvršnih veća) može se voditi upravni spor, ako je državni organ prilikom donošenja upravnog akta u ovim stvarima prekoračio granice svoje nadležnosti (na primer, ako je u disciplinskoj stvari javnog službenika nadležni starešina izrekao kaznu koju, s obzirom na vrstu i visinu, može izreći samo disciplinski sud, ili ako je sudija za prekršaje izrekao kaznu koja se po zakonu ne može izreći u administrativno-kaznenom postupku).

Sudska kontrola zakonitosti akata organa društvenog samoupravljanja u oblasti prosvete, nauke, kulture, narodnog zdravlja i socijalnog staranja i drugim društvenim službama, s obzirom na to da se u upravnom sporu može ceniti samo zakonitost upravnih akata državnih organa, obezbeđena je posrednim putem. Po žalbi protiv tih akata rešava u drugom stepenu državni organ koji vrši nadzor nad zakonitošću rada ovih organa u poslovima na koje se rešenje odnosi (čl. 228. Zakona o opštem upravnom postupku). Drugostepeno rešenje državnog organa ima sve elemente upravnog akta i može biti predmet upravnog spora.

U nekim upravnim stvarima posebnim propisima ovo pitanje je rešeno i na drugi način. Tako, na primer, u stvarima socijalnog osiguranja po žalbi protiv prvostepenog rešenja zavoda za socijalno osiguranje rešava viši zavod, koji je takođe organ društvenog samoupravljanja, a ne državni organ, ali je po izričitoj zakonskom propisu protiv ovog akta dopušten upravni spor, mada se ne radi o aktu državnog organa.⁹

STRANKE U UPRAVNOM SPORU

Upravni spor pokreće tužilac. Tužilac može biti fizičko lice, privredna ili druga organizacija i ustanova, kao i svako drugo pravno lice koje smatra da je upravnim aktom povređeno kakvo njegovo pravo ili neposredni lični interes zasnovan na zakonu. Kao tužilac u upravnom sporu mogu nastupiti i državni organ, ustanova, pogon ili druga samostalna jedinica privredne organizacije, selo, naselje, i ako nemaju svojstvo pravnog lica, ako su nosioci prava ili obaveza o kojima je rešeno upravnim aktom. Sindikalna organizacija može biti tužilac u slučaju kad smatra da je upravnim aktom povređeno neko pravo radnog kolektiva kao celine ili njegov neposredni interes zasnovan na zakonu.

Društvene organizacije mogu, po pristanku svog člana, u njegovo ime podneti tužbu u upravnom sporu protiv upravnog akta kojim su povređena njegova prava ili interesi koje organizacija, po svojim pravilima, ima zadatak da štiti. Ovakva organizacija može u svakom stadiju postupka stupiti u već pokrenuti upravni spor na stranu svog člana i preduzimati u njegovu korist sve radnje i upotrebljavati sva pravna sredstva ukoliko to nije u suprotnosti sa izjavama i postupcima same stranke.

Upravnim sporom obezbeđuje se i zakoniti rad uprave uopšte. Stoga se u upravnom sporu mogu pobijati i upravni akti kojima je zakon povređen u korist pojedinca ili pravnog lica a na štetu društvene zajednice. U tom slučaju tužilac u upravnom sporu je javni tužilac. Posebnim propisima je određeno kad je i javni pravobranilac ovlašćen da pokreće upravni spor protiv upravnog akta kojim je oštećena opštenarodna imovina. Međutim, u praksi upravni spor daleko više koriste pojedinci radi zaštite svojih prava nego što to čini javno tužništvo ili javno pravobranilaštvo u cilju zaštite javnih interesa (tabela 2). Dobrim delom to je i razumljivo, jer su i sami organi koji donose upravne akte dužni po zakonu paziti da ostvarivanje prava građana ne bude u suprotnosti sa javnim interesom (čl. 5. Zakona o opštem upravnom postupku).

TABELA 2 — TUŽIOCI U UPRAVNOM SPORU

	(U procentima)				
Tužbu je podneo*	1952.	1954.	1956.	1958.	1959.
Pojedinac	98,1	97,9	96,4	96,6	97,3
Državni organ i ustanova, preduzeće ili drugo pravno lice	1,7	1,7	2,8	2,7	2,3
Javni tužilac, javni pravobranilac ili društvena organizacija u zaštiti prava svoga člana	0,2	0,4	0,8	0,7	0,4

* Broj podnetih tužbi dat je u procentu u odnosu na ukupan broj tužbi podnetih u upravnom sporu u jednoj godini.

Tužena stranka u upravnom sporu je uvek organ koji je doneo osporeni upravni akt. Organ viši od organa koji je doneo akt može u svakom stadiju postupka stupiti u spor kao stranka na strani tuženog organa i, pored tuženog, koristi sva pravna sredstva kao i tužena stranka.

Tuženi u upravnim sporovima su najčešće organi u čiji delokrug spadaju upravne stvari u kojima se donosi veliki broj rešenja o pravima građana, kao, na primer, organi socijalnog osiguranja i organi uprave narodnih odbora (tabela 3).

TABELA 3 — STRUKTURA UPRAVNIH SPOROVA PO POJEDINIM UPRAVNIM STVARIMA

	(U procentima)				
Upravna stvar*	1952.	1954.	1956.	1958.	1959.
Socijalno osiguranje	58,2	48,1	52,0	42,9	40,7
Porezi	7,5	17,9	12,5	18,8	13,4
Stambena pitanja	19,6	15,5	15,2	12,0	15,7
Radni i službenički odnosi	4,3	3,2	5,0	8,0	7,2
Vojno-invalidske stvari	1,3	4,3	4,9	2,6	6,0
Prekršaji	0,4	1,4	1,6	0,4	1,5
Carine	0,1	—	0,6	1,0	1,4
Eksproprijacije	0,7	0,8	1,0	0,6	0,8
Arondacije i agrarne stvari	2,1	3,2	1,5	1,6	1,4
Sve ostalo	5,8	5,6	5,7	12,1	11,9

* Broj upravnih sporova po pojedinim upravnim stvarima dat je u procentu u odnosu na ukupan broj upravnih sporova u određenoj godini.

Položaj stranke u upravnom sporu ima i lice koje bi moglo pretrpeti štetu ako bi u upravnom sporu bio poništen upravni akt (zainteresovana stranka). Zainteresovana stranka javlja se u upravnom sporu naročito kad se o sporava upravni akt kojim je odlučeno o suprotnim zahtevima dve stranke, kao što je, na primer, slučaj kad je uprav-

⁸ Vidi, na primer, odredbu člana 51. Zakona o stambenim odnosima (»Službeni list FNRJ«, br. 16/59), prema kojoj se ne može voditi upravni spor protiv rešenja državnog organa o davanju stana na korišćenje.

⁹ Vidi čl. 36. Uredbe o organizaciji zavoda za socijalno osiguranje (»Službeni list FNRJ«, broj 12/55), čl. 76. Zakona o zdravstvenom osiguranju radnika i službenika (»Službeni list FNRJ«, broj 51/54), čl. 183. Zakona o penzijskom osiguranju (»Službeni list FNRJ«, broj 51/57) i čl. 206. Zakona o invalidskom osiguranju (»Službeni list FNRJ«, broj 49/58).

nim aktom rešen spor između sustanara o korišćenju stana. U tom slučaju stranka čiji je zahtev upravnim aktom odbijen javlja se u upravnom sporu kao tužilac sa zahtevom da se upravni akt poništi, dok protivna stranka nastupa kao zainteresovana stranka i traži da se tužba odbije.

NADLEŽNOST

Po tužbama u upravnim sporovima nadležni su da odlučuju: Savezni vrhovni sud, vrhovni sudovi narodnih republika, Vrhovni sud Autonomne Pokrajine Vojvodine i Vrhovni vojni sud. Odluku u upravnom sporu sud donosi u veću sastavljenom od tri stalne sudije.

Nadležnost ovih sudova utvrđena je prema organu koji je doneo upravni akt koji se tužbom osporava.

Savezni vrhovni sud nadležan je da odlučuje po tužbi u upravnom sporu ako je upravni akt donet od strane saveznog organa, a vrhovni sud narodne republike odnosno autonomne pokrajine ako je akt donet od strane nekog drugog organa sa područja na kome se prostire nadležnost tog suda.

Na poseban način regulisana je nadležnost za odlučivanje po tužbama protiv upravnih akata koje donose vojni organi.¹⁰ Vrhovni vojni sud nadležan je da odlučuje u upravnom sporu protiv upravnog akta vojnog organa kad kao tužilac u sporu nastupa vojno lice¹¹, ili lice koje u času podnošenja tužbe nema više svojstvo vojnog lica ako je upravnim aktom vojnog organa rešavano o pravu ili neposrednom ličnom interesu koji potiče iz njegovog odnosa kao vojnog lica.

Po žalbi u upravnom sporu nadležan je da odlučuje Savezni vrhovni sud. Savezni vrhovni sud donosi svoju odluku u drugom stepenu takođe u veću sastavljenom od tri stalne sudije.

POSTUPAK

Upravni spor se pokreće tužbom koja se podnosi nadležnom sudu neposredno ili preko pošte, a može se izjaviti i na zapisnik kod nadležnog suda ili bilo kog sreskog suda.

»Tužba, po pravilu, ne zadržava izvršenje upravnog akta protiv koga je podneta. Po zahtevu tužioca, organ koji je nadležan da naredi izvršenje osporenog akta odloži izvršenje do konačne sudske odluke, ako bi izvršenje nanelo tužiocu štetu koja bi se teško mogla popraviti, a odlaganje se ne protivi javnom interesu, niti bi se odlaganjem nanela veća nenaknadiva šteta protivnoj stranci. Uz zahtev za odlaganje mora se priložiti dokaz o podnetoj tužbi. Po ovakvom zahtevu nadležni organ mora doneti rešenje najdalje u roku od tri dana od prijema zahteva. Organ koji je nadležan da naredi izvršenje može i sa drugih razloga odložiti izvršenje osporenog akta do konačne sudske odluke, ako t o javni interes dozvoljava« (čl. 16. Zakona o upravnim sporovima).

Tužilac je dužan da podnese tužbu u roku od 30 dana od dana kada mu je bio dostavljen upravni akt koji tužbom osporava. Ovaj rok važi i za slučaj da tužbu podnosi državni organ ovlašćen da pokrene upravni spor (javni tužilac). Međutim, ako ovom organu upravni akt nije uopšte bio dostavljen, on može tužbu podneti u roku od 60 dana od dana kada je akt bio dostavljen stranci u čiju je korist donet.

Tužba zbog »ćutanja administracije« može se podneti kad organ uprave nije doneo upravni akt u zakonskom roku (čl. 217, 246. i 247. Zakona o opštem upravnom postupku), kao ni za sedam dana od dana kada je stranka ponovo zahtevala donošenje upravnog akta.

¹⁰ Član 77. Zakona o vojnim sudovima (»Službeni list FNRJ« broj 52/45).

¹¹ Pojam vojnog lica određen je u članu 21. Zakona o Jugoslovenskoj narodnoj armiji odredbom: »Pod vojnim licima u smislu ovog zakona podrazumevaju se vojnici na otsluženju vojnog roka, pitomci vojnih škola, aktivni podoficiri, oficiri i vojni službenici, kao i lica iz rezervnog sastava, dok se kao vojni obveznici nalaze na vojnoj dužnosti u Jugoslovenskoj narodnoj armiji.«

U praksi sudova prihvaćeno je shvatanje da je rok za podnošenje tužbe procesualnog karaktera, pa se upravni spor može voditi i na osnovu tužbe koja je podneta posle isteka roka, ako sud, na predlog tužioca, utvrdi da su za propuštanje roka postojali opravdani razlozi (povraćaj u predašnje stanje).

U tužbi se moraju navesti podaci o tužiocu i upravnom aktu, kao i zbog čega se i u kom obimu akt osporava. Tužbi se mora priložiti primerak osporenog akta u originalu ili u prepisu i primerci tužbe i priloga koji se dostavljaju tuženom organu i licima koja imaju položaj zainteresovane stranke.

Sud prethodno ispituje da li je tužba uredna, da li je blagovremeno podneta i da li se u toj stvari uopšte može voditi upravni spor.

Nepotpunu ili nejasnu tužbu sud vraća tužiocu da u roku koji sud odredi otkloni nedostatke. Ako tužilac u ostavljenom roku ne postupi po nalogu suda, sud će rešenjem odbaciti tužbu ako su nedostaci takve prirode da se postupak pred sudom ne može nastaviti.

U prethodnom postupku sud može doneti i presudu kojom poništava osporeni upravni akt (čl. 28. Zakona o upravnim sporovima), ako nađe da akt ima nedostatke zbog kojih se ne može ispitati da li je odluka organa pravilna (na primer, slučaj kad upravni akt uopšte nema obrazloženje, kad se ne vidi na koga se upravni akt odnosi i sl.).

Ako spor nije završen odlukom u prethodnom postupku, sud dostavlja tužbu (sa prilogima) na odgovor tuženom organu i svim licima koja po zakonu imaju u tom sporu položaj zainteresovane stranke. Odgovor na tužbu daje se pismeno u roku koji odredi sud, a koji ne može biti kraći od 30 dana. Tuženi organ, pored odgovora na tužbu, dostavlja sudu i sve spise upravnog postupka u kome je donet osporeni upravni akt. U slučaju da tuženi organ ni na ponovljen zahtev suda ne dostavi spise predmeta, sud može rešiti stvar i bez spisa, tj. prema stanju koje proizilazi iz tužbe osporenog akta.

Odluku u upravnom sporu sud donosi redovno na sednici bez prisustva stranaka i javnosti. Kad nađe da je to potrebno, sud može pozvati stranke i odrediti usmenu raspravu u upravnom sporu, ali to je u praksi do sada bio veoma redak slučaj.

U upravnom sporu ceni se zakonitost osporenog akta koji je doneo državni organ u vršenju javne službe, pa postoji javni interes da sud u tom sporu donese odluku kojom će rešiti da li osporeni akt po zakonu može imati dejstvo ili ga kao nezakonitog treba poništiti. Zbog toga se u postupku po upravnim sporovima ne može zaključiti nagodba ni doneti presuda na osnovu priznanja ili izostanka, niti može doći do mirovanja postupka (čl. 268. i 205. Zakona o parničnom postupku). Ako stranka ne dode na usmenu raspravu, ne može se uzeti da je ona odustala od svojih zahteva, pa će sud i u tom slučaju doneti odluku po zakonu na osnovu stanja koje proizilazi iz spisa predmeta i podnesaka koje su stranke uputile sudu. Ako na zakazanu raspravu ne dode ni tužilac ni tuženi organ, a rasprava se ne odloži, sud raspravlja i rešava spor bez prisustva stranaka.

Organ uprave protiv čijeg je upravnog akta pokrenut upravni spor može u toku upravnog postupka poništiti ili izmeniti osporeni akt u smislu tužbe ako se time ne vreda pravo stranke u upravnom postupku ili nekog trećeg lica. U tom slučaju sud poziva tužioca da u roku od 15 dana izjavi sudu da li je zadovoljan naknadno donetim aktom ili ostaje pri tužbi. Sud će obustaviti postupak ako tužilac u danom roku ne da nikakvu izjavu ili izjavi da je zadovoljan novim upravnim aktom. U protivnom, sud će nastaviti postupak. Na isti način sud postupa i u slučaju kad je tužba pokrenuta zbog »ćutanja administracije«, pa tuženi organ u toku upravnog spora donese upravni akt po zahtevu stranke.

U svemu ostalom u postupku po upravnim sporovima shodno se primenjuju propisi Zakona o parničnom postupku.

PRESUDA

U upravnom sporu sud ispituje zakonitost upravnog akta.

Upravni akt je nezakonit ako je donet od strane organa koji nije bio nadležan; ako je upravna stvar o kojoj je odlučeno upravnim aktom rešena na osnovu materijalno-pravnog propisa koji se na taj slučaj uopšte nije mogao primeniti ili je propis, koji dolazi do primene, pogrešno shvaćen i primenjen (pogrešna primena materijalnog prava); ili ako u upravnom postupku, koji je prethodio osporenju aktu, tuženi organ nije postupio po propisima kojima je postupak regulisan, a ta povreda postupka je mogla biti od uticaja na pravilnost odluke koja je sadržana u upravnom aktu.

Ispitujući zakonitost osporenog upravnog akta, sud utvrđuje da li postoji neka od navedenih povreda zakona i donosi odluku u formi presude. Pri tome sud nije vezan za razloge koje je tužilac naveo u tužbi, pa upravni akt (u delu koji je osporen) može poništiti i sa razloga na kojima stranka nije zasnivala svoju tužbu i tužbeni zahtev. Kad nađe da je osporeni akt zakonit, sud donosi presudu kojom se tužba odbija. U protivnom, sud presudom tužbu uvažava i osporeno rešenje poništava.¹²

Upravni spor nije produženje upravnog postupka, već novi postupak. Predmet upravnog spora nije upravna stvar, o kojoj je rešavano u upravnom postupku, već samo zakonitost upravnog akta koji je bio donet u tom postupku. Prema tome, sud u upravnom sporu nije viša instanca u odnosu na organ uprave koji je doneo konačni upravni akt u upravnom postupku niti je sud ovlašćen da, kao organ višeg stepena u upravnom postupku, svojom presudom donetom u upravnom sporu rešava o samoj upravnoj stvari koja je bila predmet rešavanja u upravnom postupku. Zbog toga, kad sud nađe da osporeni akt nije zakonit, on ne može sam na drugi način rešiti upravnu stvar o kojoj je nadležan da reši samo organ uprave, već će tužbu uvažiti i osporeni akt poništiti. U izvršenju sudske presude nadležni organ uprave donosi novi upravni akt u skladu sa zakonom. Upravni spor, dakle, ne dira u zakonom utvrđenu podelu funkcija koje vrše organi uprave, s jedne, a sudovi, s druge strane, niti dovodi sudove u položaj da vrše kontrolu zakonitosti upravnih akata sami rešavaju o stvarima koje su zbog određenih društvenopolitičkih, organizacionih i drugih važnih razloga morale biti date u nadležnost organa uprave.

Državni organ donosi upravni akt nakon što je u postupku koji se vodi uz učešće stranke raspravio sva sporna pitanja, izveo i po načelu neposrednosti cenio sve dokaze potrebne da bi se pravilno i potpuno utvrdile činjenice i okolnosti koje su od značaja za donošenje zakonite odluke. Stranka ima pravo da u upravnom postupku, koji prethodi rešenju, iznese sve svoje navode i zahteve i pruži sve potrebne dokaze koje smatra potrebnim, a garantovano joj je i pravo žalbe višem državnom organu. S obzirom na to, sud u upravnom sporu odlučuje, po pravilu, na osnovu činjenica utvrđenih u upravnom postupku (član 36. Zakona o upravnim sporovima), pa stranka ne može i u upravnom sporu iznositi nove činjenice i dokaze na iste okolnosti. Na osnovu novih činjenica i dokaza stranka može zahtevati samo obnovu upravnog postupka, o kojoj je nadležan da odlučuje državni organ koji je doneo osporeni upravni akt a ne sud.

Sudu je dato ovlašćenje da poništi upravni akt i u slučaju kad se činjenično stanje, utvrđeno tim aktom, očigledno ne može primiti kao pravilno i potpuno utvrđeno, kao što je slučaj kad u pogledu utvrđenih činjenica postoji protivrečnost, kad nisu utvrđene sve činjenice koje su od značaja za primenu zakona ili kad je iz utvrđenih činjenica izveden zaključak koji se na osnovu logičnog mišljenja

ne može primiti kao pravilan. Osim toga, sud u upravnom sporu ispituje da li je tuženi organ postupao po propisima kojima je regulisan upravni postupak, pa poništava osporeni upravni akt uvek kad nađe da su povređeni propisi o postupku i da je takva povreda mogla biti od uticaja na rešenje upravne stvari (na primer, u slučaju kad stranka u upravnom postupku nije bila saslušana ili nije bila poučena o svojim pravima u postupku, pa zbog toga nije imala mogućnosti da iznese svoje navode i pruži dokaze za važne okolnosti, ili kad je sam organ propustio da po službenoj dužnosti naredi izvođenje dokaza koji je bio potreban radi razjašnjenja stvari, a mogao je to učiniti).

Prilikom rešavanja o pravima i dužnostima građana, ustanova i organizacija, nadležni organi ne vode dovoljno računa o propisima postupka, bitne činjenice ostaju usled toga nepotpuno ili nepravilno utvrđene. Po tom osnovu se najviše poništavaju upravni akti (tabela 4).

TABELA 4 — UVAŽENE TUŽBE U UPRAVNIM SPOROVIMA 1959.

Vrhovni sud	Ukupno	O d t o g a			
		uvaženo zbog povreda postupka i nedostataka u utvrđenom činjeničnom stanju		uvaženo zbog povreda materijalnog zakona i drugih razloga	
		broj	%	broj	%
Srbije	4.784	3.688	77,1	1.096	22,9
Vojvodine	1.547	1.281	82,8	266	17,2
Hrvatske	2.466	1.173	47,5	1.293	52,5
Slovenije	871	80	9,2	791	90,8
Bosne					
Hercegovine	858	658	76,7	200	23,3
Makedonije	798	548	68,7	250	31,3
Crne Gore	245	237	96,7	8	3,3
Savezni vrhovni sud	313	74	23,6	239	76,4
S v e u k u p n o	11.882	7.739	65,1	4.143	34,9

Da bi se ubrzalo ostvarivanje prava, zakonom su, međutim, predviđeni slučajevi u kojima su sudu data u upravnom sporu i šira ovlašćenja, tako da se postupak koji tuženi organ vodi u izvršenju sudske presude u nekim slučajevima bitno skraćuje, a u nekim i potpuno eliminiše.

Kada se osporeni upravni akt mora poništiti zbog nedostataka u postupku ili što činjenično stanje nije bilo pravilno i potpuno utvrđeno, sud može i sam — na usmenoj raspravi ili preko jednog člana veća, preko sreskog suda ili nekog drugog državnog organa — utvrditi činjenično stanje na osnovu dokaza koji se nalaze u spisima upravnog postupka i onih koje je sam proveo. Ovakvo ovlašćenje sud ima samo kad bi »ponovno vođenje postupka kod tuženog organa izazvalo za tužioca štetu koja bi se teško mogla popraviti, ili ako je na osnovu javnih isprava ili drugih dokaza u spisima predmeta očividno da je činjenično stanje drukčije od onoga utvrđenog u upravnom postupku, ili ako je u istom sporu već jednom poništen upravni akt, a nadležni organ nije u potpunosti postupio po presudi« (čl. 36. stav 3. i 4. Zakona o upravnim sporovima). U praksi sudova vrlo je redak slučaj da sudovi postupe na ovakav način.

Da bi se ubrzalo ostvarivanje prava iz socijalnog osiguranja koja su od naročito značaja za građane, sudu su data još šira ovlašćenja. Sud može presudom ne samo da poništi osporeni akt kojim je odlučeno o pravima iz socijalnog osiguranja, već i da odluči da li i u kom obimu tužiocu pripada pravo iz socijalnog osiguranja, ako podaci iz upravnog postupka daju za to pouzdan osnov. U tim slučajevima tuženi organ ne donosi novi upravni akt. O zahtevu tužioca da mu se prizna pravo iz socijalnog osiguranja odlučio je sam sud svojom presudom, i ona u svemu zamenjuje upravni akt (čl. 40, st. 3. Zakona o upravnim sporovima). U praksi se i ovo ovlašćenje veoma retko koristi (tabela 5).

¹² Državni organ može jednim upravnim aktom rešiti dve ili više upravnih stvari o kojima su mogla biti doneta posebna rešenja. Stranka može biti zainteresovana da tužbom ospori samo jedan deo takvog upravnog akta, tj. deo kojim je po jednom od tih pitanja doneto rešenje na nje nu štetu. Sud može da ispituje zakonitost osporenog akta samo u granicama tužbenog zahteva, pa se uopšte neće upuštati u ocenu zakonitosti onog dela upravnog akta koji tužbom nije osporen.

TABELA 5 — PRESUDE KOJIMA JE ODLUČENO O PRAVU STRANKE IZ SOCIJALNOG OSIGURANJA

Vrhovni sud	Broj	% u odnosu na ukupan broj tužbi koje su uvažene u upravnom sporu
Ukupno	36	0,3
Srbije	—	—
Vojvodine	21	1,4
Hrvatske	4	0,2
Slovenije	—	—
Bosne i Hercegovine	3	0,3
Makedonije	3	0,3
Crne Gore	5	2,1
Savezni vrhovni sud	—	—

ŽALBA I DRUGOSTEPENA ODLUKA

Protiv prvostepene odluke (presude i rešenja) donete u upravnom sporu od strane vrhovnog suda narodne republike ili autonomne jedinice dopuštena je žalba samo ako se na pravni odnos, o kome se rešavalo u upravnom postupku, ima neposredno primeniti savezni propis. U praksi sudova u upravnom sporu usvojeno je shvatanje da je kod odlučivanja o dopustivosti žalbe merodavno samo pitanje da li se radi o primeni saveznog propisa koji ima materijalnopравни karakter, a da nije od značaja to što je u spornoj stvari postupak pred upravnim organom vođen po saveznim propisima o postupku, što je s obzirom na propise Zakona o opštem upravnom postupku redovno slučaj. Uzima se da je žalba dopuštena ne samo kad se na sporni odnos ima primeniti isključivo savezni zakon, već i onda kada se ima primeniti republički propis ili odluka narodnog odbora koji su doneti na osnovu i u granicama saveznog osnovnog (ali ne opšteg) zakonodavstva.

Kad se na pravni odnos neposredno primenjuje propis iz domena isključivo republičkog zakonodavstva, žalba je dopuštena samo protiv rešenja suda kojim se tužba odbacuje zbog toga što akt koji se osporava nije upravni akt, što se aktom ne dira u pravo ili neposredni lični interes tužioca, ili ako je tužba odbacena zbog toga što se radi o stvari o kojoj se uopšte ne može voditi upravni spor.

Protiv presude Vrhovnog vojnog suda u upravnom sporu žalba je uvek dopuštena.

Žalba se može podneti u roku od 15 dana od dana kada je primljena odluka koja se žalbom pobija, a podnosi se sudu koji je doneo prvostepenu odluku.

Savezni vrhovni sud donosi po žalbi presudu ili rešenje.

Presudu sud donosi kad rešava po žalbi protiv prvostepene presude, pa nađe da žalbu treba odbiti kao neosnovanu ili da je treba uvažiti i prvostepenu presudu preinačiti. Međutim, kad nađe da je u postupku pred prvostepenim sudom bilo nedostataka koji su sprečili da se stvar temeljno pretrese i oceni, sud donosi rešenje kojim prvostepenu presudu ukida i stvar vraća prvostepenom sudu da donese novu odluku, pridržavajući se pravnog shvatanja i primedaba u pogledu postupka koje je Savezni vrhovni sud naveo u obrazloženju svoga rešenja.

Po žalbi protiv rešenja prvostepenog suda, Savezni vrhovni sud donosi uvek rešenje, bilo da žalbu odbija ili uvažava i prvostepeno rešenje preinačuje ili ukida.

Savezni vrhovni sud obezbeđuje jedinstvo u primeni zakona u oblasti upravnog spora uglavnom rešavajući po žalbama protiv odluka vrhovnih sudova. Da bi se sagledao domašaj rada Saveznog vrhovnog suda u toj oblasti mogu korisno poslužiti sledeći podaci o broju žalbi i odlukama koje je Savezni vrhovni sud doneo po njima (tabela 6).

Presuda Saveznog vrhovnog suda u upravnom sporu je konačna i protiv nje nema mesta daljem pravnom leku.

Protiv odluke suda u upravnom sporu ne može se podneti ni zahtev za zaštitu zakonitosti.

TABELA 6 — POSTUPAK SAVEZNOG VRHOVNOG SUDA PO ŽALBAMA

Godina	Broj žalbi	Od ulozenih žalbi (u procentima)			
		odbačeno	odbijeno	uvaženo	rešeno na drugi način
1952.	208	7,9	16,7	15,1	60,3*
1954.	5.509	10,0	47,3	31,0	11,7
1956.	7.270	8,9	46,3	36,9	7,9
1958.	8.015	0,9	84,1	15,0	—
1959.	9.910	0,9	84,3	14,8	—

* Do visokog procenta ovih rešenja u 1952. došlo je zbog većeg broja rešenja penzija po kojima su sudovi na osnovu posebnih propisa obustavili pokrenute upravne sporove jer je trebalo da zavodi za socijalno osiguranje donesu nova rešenja.

Postupak završen konačnom odlukom suda u upravnom sporu može se obnoviti ako postoje posebni uslovi (čl. 51. Zakona o upravnim sporovima) koji u osnovi odgovaraju razlozima za obnovu u parničnom i krivičnom postupku.

RAD DRŽAVNOG ORGANA I SUDA POŠTO JE DOVRŠEN UPRAVNI SPOR

Donošenjem konačne sudske odluke kojom je odbijena tužba u upravnom sporu, osporeni upravni akt postaje pravosnažan i upravna stvar je definitivno rešena na način kako je to osporenim aktom bilo određeno. Međutim, kad je presudom osporeni akt poništen, a potrebno je da se donese novi upravni akt, tuženi organ je dužan da postupi po svim primedbama suda u pogledu postupka (izvođenje određenih dokaza, saslušanje stranke, prikupljanje određenih podataka i tsl.). Tuženi organ je, osim toga, dužan doneti novi upravni akt u skladu sa pravnim shvatanjem koje je sud izneo u obrazloženju svoje presude najdalje u roku od 30 dana.

Retki su slučajevi da državni organi ne poštuju sudske presude donete u upravnim sporovima. Međutim, ipak ima i takvih slučajeva. Nepoštovanje sudske presude dolazi do izraza ili na taj način što tuženi organ uopšte ne donese u zakonskom roku novi upravni akt u izvršenju sudske presude, ili ga donese, ali protivno primedbama suda na postupak ili pravnom shvatanju suda koji su izneti u presudi.

Ako nadležni državni organ posle poništenja upravnog akta donese novi akt protivno pravnom shvatanju suda, ili protivno primedbama suda u pogledu postupka, stranka ima pravo da podnese novu tužbu. Po tužbi stranke sud poništava osporeni akt, i, po pravilu, sam rešava presudom o pravu stranke. Takva presuda u svemu zamenjuje akt nadležnog organa. U toku 1959. svi sudovi doneli su ovakvu odluku u svega 15 slučajeva.

Ako tuženi organ ne donese novi upravni akt u roku od 30 dana, a ne donese ga ni za daljih sedam dana od dana kada je stranka požurila donošenje akta, stranka ima pravo da se obrati sudu sa zahtevom da sam sud, koji je doneo presudu u upravnom sporu u prvom stepenu, donese akt kojim će, umesto tuženog organa, odlučiti o pravu stranke. Sud će zatražiti od nadležnog organa obaveštenje o razlozima zbog kojih upravni akt nije donet. Ako nadležni organ ne da obaveštenje o tome u roku od sedam dana, ili ako dato obaveštenje po nahodanju suda ne opravdava neizvršenje sudske presude, sud će doneti rešenje koje u svemu zamenjuje akt nadležnog organa. Sud će ovo rešenje dostaviti organu nadležnom za izvršenje, i o tome istovremeno obavestiti viši državni organ. Organ nadležan za izvršenje dužan je bez odlaganja izvršiti ovakvo rešenje suda.

REPUBLIČKE NARODNE SKUPŠTINE

SEDNICE NARODNE SKUPŠTINE NR SLOVENIJE

24. OKTOBRA 1960.

Na šesnaestoj zajedničkoj sednici Republičkog veća i Veća proizvođača, 24. oktobra 1960, Narodna skupština NR Slovenije razmotrila je i prihvatila Izveštaj o šumskim fondovima koji je pripremio Odbor za društveni nadzor i Izveštaj o izvršenju predračuna Narodne skupštine i poslovanju skupštinske blagajne u vremenu od 1. januara do 31. jula 1960. koji je pripremio Administrativni odbor Skupštine. Pored toga, Skupština je usvojila Odluku o potvrđi Uredbe o osnivanju Sekretarijata za informacije Izvršnog veća i razrešila dužnosti predsednika Okružnog suda u Mariboru i izabrala novog. Na istoj sednici, Izvršno veće Narodne skupštine Slovenije odgovorilo je i na pitanja petorice narodnih poslanika.

Republičko veće i Veće proizvođača na svojim petnaestim odvojenim sednicama, 24. oktobra 1960, usvojili su Rešenje o dodeljivanju sredstava iz rezervnog fonda NR Slovenije kojim se Opštinskom narodnom odboru Kočevje dodeljuje 50 miliona dinara za dogradnju vodovoda.

Republičko veće, kao isključivo nadležno, usvojilo je na petnaestoj sednici, 24. oktobra 1960, Zakon o posebnom školstvu, Zakon o starateljstvu, Zakon o višoj školi za socijalne radnike u Ljubljani, Odluku o osnivanju sreskog suda u Slovenskim Konjicama i njegovom području i Rešenje o raspisivanju dopunskih izbora u 101. izbornom srezu.

Akti koje su domovi usvojili:

Zakon o posebnom školstvu. Deca sa smetnjama ili nedostacima u telesnom ili duševnom razviku vaspitavaju se i uče u posebnim školama i zavodima za vaspitanje i obrazovanje. Škole se brinu o pravilnom odnosu društvene okoline prema deci i o nesmetanom uključivanju dece u život. Posebne škole se organizuju prema vrstama smetnji ili nedostataka u telesnom i duševnom razviku dece. One mogu biti posebni zavodi za predškolsko vaspitanje, posebne osnovne škole, posebne stručne škole i posebni zavodi za vaspitanje i obrazovanje. Školovanje u posebnim osnovnim školama je obavezno. U posebne škole se primaju deca na osnovu propisa o kategorizaciji i evidenciji dece sa smetnjama u telesnom i duševnom razviku. Upisivanje se vrši bez raspisa, a o prijemu odlučuje stručna komisija pri posebnoj školi. Svet za školstvo u saglasnosti sa Svetom za zdravlje NR Slovenije potvrđuje udžbenike, učila i druga pomoćna sredstva, koja se upotrebljavaju u posebnim školama. Zdravstveni i drugi stručni rad na posebnim školama obavljaju specijalizovani stručni zdravstveni i socijalni radnici, koji su istovremeno članovi nastavnčkog kolegijuma. Posebna škola može u svom sastavu imati dom za čuvanje i negu dece, kojim rukovodi školski odbor. Troškove čuvanja dece u domovima plaćaju roditelji, odnosno samo deca iz svoje imovine ili opština. Detaljnije propise o organizaciji i radu posebnih škola doneće Svet za školstvo u saglasnosti sa Svetom za zdravlje i Svetom za socijalno staranje NR Slovenije.

Zakon o starateljstvu. Starateljski organ predaje na staranje dečake bez porodice i dečake čiji je telesni i duševni razvika ugrožen u porodici u kojoj živi. Dečake se predaje na staranje u saglasnosti roditelja odnosno tutora. Ako je dečake bilo oduzeto od roditelja, saglasnost nije potrebna. Slabo imovno stanje roditelja nije razlog za predaju deteta na staranje. Pre predaje deteta na staranje starateljski organ mora pokušati da se uklone razlozi zbog kojih bi bilo potrebno predati dečake na staranje. Dečake se predaje na staranje porodici u kojoj će njegov pravilan razvika biti osiguran; po pravilu, porodici sa područja nadležnog opštinskog starateljskog organa i u blizini detetovih roditelja. Razlika u starosti između deteta i lica koje prima dečake na staranje ne sme biti manja od 18 godina. Dečake se, po pravilu, ne može dati na staranje bračnom paru odnosno osobi starijoj od 55 godina, ili porodici koja ima više od troje maloletne sopstvene ili usvojene dece. Pojedinoj porodici može se dati na staranje najviše troje dece, osim ako se radi o braći i sestrama. Međusobna prava i dužnosti, visina i način plaćanja naknade i dr. određuju se ugovorom o starateljstvu koji se zaključuje u pismenoj formi. Finansijska sredstva za naknade obezbeđuju se u predračunu opštine. Opština ima pravo da traži povraćaj celokupne ili delimične naknade od lica, koja su dužna izdržavati dečake odnosno iz detetove imovine. Starateljstvo prestaje punoletnošću deteta ili prestankom razloga za predaju na starateljstvo, o čemu odlučuje starateljski organ. Ugovor o starateljstvu prestaje prestankom starateljstva, istekom vremena na koji je bio zaključen (ako se ne produži), otkazom i na drugi način. Detaljnije propise o izvršavanju odredaba ovog zakona donosi Izvršno veće koje može ovlastiti Svet za socijalno staranje da svojim propisima reguliše pojedina pitanja.

Zakon o Višoj školi za socijalne radnike u Ljubljani. Dosađajna škola za socijalne radnike u Ljubljani postaje Viša škola za socijalne radnike. Zadatak škole je da obrazuje slušaocce za rad u socijalnim službama, za koji je potrebna viša stručna sprema. Pravilnik škole donosi školski odbor, a potvrđuje ga Izvršno veće. Sredstva za rad škole obezbeđuju se dotacijama u predračunu NR Slovenije ili dotacijama narodnih odbora, privrednih i društvenih organizacija i posebnih fondova osnovanih za tu svrhu. Školom rukovodi školski odbor od najmanje 11 članova, nastavnčki kolegijum i direktor. Nastava traje 2 godine (4 semestra). Kao sastavni deo nastave škola organizuje odgovarajuću praksu u socijalnim službama. Diplomiranim slušaocima se priznaje viša stručna sprema. U školu se kao redovni ili vanredni studenti mogu upisati lica koja su završila odgovarajuću školu drugog stepena u trajanju od najmanje 3 godine, lica koja su završila školu za odrasle, koja daju isto obrazovanje, lica koja nisu završila školu drugog stepena ako su provela najmanje 4 godine na uspešnom praktičnom radu u socijalnim službama i ako polože prijemni ispit i lica koja su završila neku drugu, najmanje četvorogodišnju školu drugog stepena.

Odluka o potvrđi Uredbe o osnivanju Sekretarijata za informacije Izvršnog veća. Potvrđuje se Uredba o osnivanju Sekretarijata za informacije Izvršnog veća kao samostalnog republičkog upravnog organa, čija će unutrašnja organizacija i rad biti regulisani posebnom uredbom. Na čelu sekretarijata je sekretar, koga imenuje Izvršno veće.

Odluka o osnivanju sreskog suda u Slovenskim Konjicama i njegovom području. Na području Okružnog suda u Celju osniva se novi sreski sud u Slovenskim Konjicama, koji obuhvata područje opštine Slovenske Konjice, izdvojeno iz dosadašnjeg područja Sreskog suda u Celju.

Rešenje o raspisivanju dopunskih izbora u 101. izbornom srezu. Zbog smrti narodnog poslanika, dosadašnjeg člana Republičkog veća Aleksandra Pirhera, raspisuju se dopunski izbori u 101. izbornom srezu.

Dr M. P.

TEHNIČKA OPREMLJENOST RATARSKE PROIZVODNJE

Osnovni faktor razvijenosti poljoprivrede je njena tehnička opremljenost. Od stepena tehničke opremljenosti poljoprivrednih gazdinstava zavise mogućnost korišćenja prirodnih uslova, pravovremeno obavljanje radova, obim angažovanja radne snage, nivo produktivnosti rada i veličina proizvodnje.

Razvoj tehničke opremljenosti poljoprivrede u zavisnosti je od opšteg razvoja proizvodnih snaga zemlje, a tempo tog razvoja uslovljen je dobrim delom strukturom poljoprivrede, veličinom gazdinstava, karakterom proizvodnje i sličnim faktorima postojećih odnosa u poljoprivredi.

Usled jake heterogenosti ekonomske snage gazdinstava i strukture njihove proizvodnje, razvoj tehničke opremljenosti jugoslovenske poljoprivrede bio je specifičan. Krupnih društvenih gazdinstava, koja imaju sve uslove za primenu najsavremenije tehnike, ima samo oko 3.500, a njihova površina iznosi svega oko 10% ukupne površine svih gazdinstava u zemlji.¹ Ostalo su individualna sitna gazdinstva sa prosečnom veličinom poseda od 4,4 ha. 35% tih gazdinstava je sa posedom veličine 1,1 ha (tabela 1).

TABELA 1 — GAZDINSTVA I POVRŠINE* 1955.

Grupe gazdinstava	Gazdinstva		Površine	
	broj	%	u hiljadama ha	%
Sva gazdinstva	2.567.689	100	12.269**	100
do 2 ha	904.503	35,2	1.076	8,4
od 2 do 5	946.632	36,9	3.335	27,2
„ 5 „ 10	644.340	25,1	5.839	47,6
„ 10 „ 20	68.144	2,7	918	7,5
„ 20 „ 50***	1.456	0,05	22	0,2
„ 50 „ 100	1.600	0,06	493	4,3
„ 100 „ 500	746	0,02	273	2,2
preko 500	268	0,01	313	2,6

* Uključena individualna i društvena gazdinstva i ukupne (poljoprivredne i nepoljoprivredne) površine u posedu gazdinstava. U broj gazdinstava nisu uključene one OZZ koje ne poseduju ekonomije odnosno zemlju.

** U Jugoslaviji ima ukupno oko 10 miliona hektara obradive površine i oko 4 miliona hektara pašnjaka. Iskazanih 12.269.000 ha su površine u posedu gazdinstava. Ostalo su površine van gazdinstava (pašnjaci, utrine, šume i sl.) koje vodi katastar.

*** Gazdinstva sa preko 20 ha su društvena gazdinstva.

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1960. (Do razlike u podatku o ukupnom broju gazdinstava dolazi stoga što ovde nisu obuhvaćene one OZZ koje nemaju zemlju.)

Sitna i ekonomski slabija gazdinstva rade s primitivnim sredstvima za proizvodnju. Poboljšanje strukture njihove tehničke opremljenosti vrlo je složen i spor proces, tesno vezan i za promene društvenih odnosa na selu.

VOČNA SNAGA

Jedan od faktora na osnovu čije se veličine, vrste i strukture najčešće utvrđuje obim opremljenosti poljoprivrede je vučna snaga.² U poljoprivredi se koriste dve vrste vučne snage: mehanička i stočna.³

¹ 1959. u društvenom sektoru poljoprivrede bilo je ukupno 5.810 gazdinstava i to: 557 poljoprivrednih dobara, 221 gazdinstvo poljoprivrednih ustanova, 2.487 OZZ koje imaju ekonomije (zemlju), 2.316 OZZ bez zemlje ali sa poljoprivrednim mašinama, stokom i sl. i 229 SRZ.

² U ovoj informaciji dat je prikaz vučne snage i poljoprivrednih mašina i oruđa, tj. tehničke opremljenosti ratarske proizvodnje. Kada bude završena obrada podataka popisa poljoprivrednih gazdinstava 1960, »Jugoslovenski pregled« će doneti i kompletne prikaze tehničke opremljenosti u stočarstvu, voćarstvu i vinogradarstvu.

³ Mehaničku vučnu snagu čine traktori i druge samohodne poljoprivredne mašine kao što su kombajni za žetvu strnih žita, mašine za berbu-

Promene u strukturi vučne snage za poslednjih deset godina pokazuju da se vučna snaga apsolutno povećava, a najviše mehanička vučna snaga. Na početku 1951. bilo je u poljoprivredi ukupno 4.545.000 uslovnih vučnih (konjskih) jedinica (KS)⁴, 1957 — 6.272.000, 1959 — 6.640.000, a 1960 — 7.148.000 (tabela 2).

TABELA 2 — STRUKTURA VUČNE SNAGE 1951. I 1960.

Vrsta vučne snage	1951.		1960.	
	hiljada KS	%	hiljada KS	%
Ukupno	4.545	100	7.148	100,0
Traktori, kombajni i kamioni	207	4,5	1.302	18,2
Konji	1.972	43,6	3.379	47,2
Mazge i mule	70	1,6	80	1,1
Volovi	1.590	34,5	1.554	21,8
Krave	664	14,8	763	10,7
Bivolji	42	1,0	70	1,0

Podaci: Obračun izvršen na bazi podataka Statističkog godišnjaka FNRJ, 1960. Odnosi se na stanje 15. januara kada se vrše popisi stoke.

Ukupan broj vučnih jedinica povećao se od 1951. do 1960. za preko 2.500.000. Najviše se povećala mehanička vučna snaga (traktori, kombajni i kamioni) — za oko 6 puta, zatim vučna snaga konja (72%) i goveda (12%). Udeo vučne snage goveda (volovi i krave) u ukupnoj vučnoj snazi smanjen je od 49,3% u 1951. na 32,5% u 1960.

MEHANIČKA VUČNA SNAGA. Mehanička vučna snaga, koju sa 80% čine traktori, brzo se povećava, a naročito poslednjih godina (tabela 3).

TABELA 3 — TRAKTORI U POLJOPRIVREDI 1951—1960.

Godina	Broj traktora
1951.	6.266
1955.	11.262
1956.	13.816
1957.	14.696
1958.	20.500
1959.	26.500
1960.	31.700

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1958—1960. Odnosi se na stanje 1. januara. Za 1960. prethodni rezultati procene.

Traktori su uglavnom koncentrisani na društvenom sektoru poljoprivrede. Januara 1960. društveni sektor je raspolagao sa 28.310 traktora, a individualna gazdinstva sa 3.390. Od ukupnog broja traktora na društvenom sektoru poljoprivrede 9.767 nalazi se na poljoprivrednim dobrima, 519 na gazdinstvima poljoprivrednih ustanova i škola, 3.126 na gazdinstvima seljačkih radnih zadruga i 14.898 u opštim zemljoradničkim zadrugama. Od ukupnog broja traktora na društvenom sektoru oko 63% su jačine 20—40 KS.

Preko 65% od ukupnog broja traktora koncentrisano je na području Vojvodine i Slavonije, tj. u ravničarskom rejonu. Ovo područje je najjači poljoprivredni rejon Jugoslavije, i na njemu se sada nalazi oko 70% svih fondova

kukuruzi i slično. Stočnu vučnu snagu čine kopitari (konji, mazge i mule), goveda (volovi i krave), kao i radni bivolji.

Vučna snaga zajedno sa oruđima za rad čini sredstva za proizvodnju. Vučna snaga je u stvari pogonska snaga kojom se pokreću oruđa za rad. Kao u industriji, i u poljoprivredi postoje savremena i primitivna sredstva za proizvodnju. Kakva će ona biti zavisi od investiranja u proizvodnju, odnosno od ekonomske snage gazdinstva. Savremenu vučnu snagu čini mašinska vuča, manje kvalitetnu konjska, a primitivnu vučna snaga goveda.

⁴ Prevođenje stočne vučne snage na uslovne mehaničke jedinice izvršeno je po sledećim konverzionim normativima: 1 konj težak 500 kg odgovara 4,0 mehaničkih KS, radni vo 2,6 KS, a radna krava 1,4 KS. Za svaki srez izvršena su preračunavanja korišćenjem konkretnih težina izračunatih na osnovu statističkih podataka o težinama stoke. U procesu, za celu zemlju 1 radni konj ima 3,3 mehaničke KS, radni vo 2 KS, a radna krava 1,1 KS.

Za mehaničku vučnu snagu (traktori, kombajni i kamioni) podaci o broju KS uzeti su iz godišnjih statističkih izveštaja društvenih gazdinstava.

društvenog sektora u poljoprivredi, pa je to, između ostalog, dovelo i do koncentracije traktora kao osnovne mašinske vučne snage. Međutim, to ne znači da je to jedino područje gde postoje povoljni uslovi za upotrebu mašinske vučne snage. Daljim razvojem krupnih društvenih gazdinstava, razvojem kooperacije i jačanjem opštih zemljoradničkih zadruga, mehanička vučna snaga se sve više primenjuje i na drugim područjima. Pošto su OZZ uglavnom ravnomerno rasprostranjene po celoj zemlji, to dovodi i do ravnomernije rasporednosti traktora.

Poslednjih godina u proces proizvodnje sve više se uvode samohodne mašine — kombajni za žetvu strnih žita i mašine za berbu kukuruza. Ove mašine zamenjuju veliki broj ljudske radne snage i doprinose brzom i kvalitetnom obavljanju radova (tabela 4).

TABELA 4 — MAŠINE ZA ŽETVU I BERBU 1957—1960.

Godina	Kombajni za žetvu strnih žita	Mašine za berbu kukuruza
1957.	216	...
1958.	639	89
1959.	1.334	96
1960.	2.500	...

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1960. Za 1960. prethodni podaci.

Za transport proizvoda koriste se kamioni i traktorske prikolice.⁵ Broj kamiona na poljoprivrednim gazdinstvima povećao se od 1957. za oko 7 puta (tabela 5).

TABELA 5 — KAMIONI U POLJOPRIVREDI 1957—1960.

Godina	Broj kamiona
1957.	216
1958.	639
1959.	1.334
1960.	1.500

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1960. Za 1960. prethodni podaci

Kombajni za žito i kamioni koncentrisani su na društvenom sektoru. Međutim, ove mašine koriste i individualna gazdinstva u raznim vidovima proizvodne kooperacije sa društvenim sektorom, naročito sa opštim zemljoradničkim zadrugama.⁶

STOČNA VUČNA SNAGA. Stočna vučna snaga (konji i goveda) čini oko 81% ukupne vučne snage i predstavlja osnovnu vučnu snagu na individualnim gazdinstvima. Pošto konji na individualnim gazdinstvima služe isključivo za obavljanje radova, njihovo držanje predstavlja posebna ulaganja u pogonsku snagu, odnosno u proizvodnju. Goveda, pak, služe gazdinstvima i za rad, i daju im proizvode za ishranu. Gazdinstva koja kao vučnu snagu koriste goveda mogu se označiti kao ekonomski slabija od onih koja koriste vučnu snagu konja.⁷

Držanje pojedinih vrsta stočne vučne snage vezano je za veličinu i naseljenost poseda i ekonomsku snagu gazdinstva. Gazdinstva u rejonima relativno visoke agrarne naseljenosti, koja na jedinicu površine imaju veliki broj članova, nisu u mogućnosti da odvajaju površine za stočno krmno bilje, odnosno gajenje radne stoke, jer najveći

deo površina koriste za dobijanje proizvoda za ishranu. Na takvim gazdinstvima se za rad upotrebljavaju goveda, jer se relativno jeftinim održavanjem dobijaju i proizvodi za ishranu i vučna snaga. Takvo stanje je rezultat nasledene naturalne proizvodnje i sitnosopstveničkog gazdovanja.

Na držanje pojedinih vrsta stočne vučne snage utiču takođe i veličina poseda i obim pojedinih njegovih parcela. Prosečno veličina oranične površine po gazdinstvu iznosi preko 2 ha i sastavljena je u proseku iz 5 odvojenih delova, tako da je veličina odvojenog dela oko 0,40 ha. Na sitnim gazdinstvima stanje je još nepovoljnije (na gazdinstvima veličine do 1 ha prosečna veličina odvojenog dela iznosi 0,20 ha, a na gazdinstvima od 1 do 2 ha — 0,30 ha). Na malim i rasparčanim gazdinstvima držanje radnih konja je i nerentabilno, jer ih mali posed ne može tokom cele godine koristiti za rad u poljoprivredi, niti može obezbediti toliko krmne baze da bi održavao posebno i radnu i drugu stoku.

U januaru 1960. u poljoprivredi se upotrebljavalo za rad 1,024.199 konja, 777.078 volova i 693.652 krave, kao i nekoliko desetina hiljada radnih mazgi, mula i bivola.

Vučna snaga konja. Konji se najviše koriste kao vučna snaga u poljoprivrednim rejonima s manjom agrarnom naseljenošću i većim obimom ukupnog poseda i njegovih pojedinih delova. U rejonu severno od Save i Dunava, konjska vučna snaga se upotrebljava kao osnovna vučna snaga na individualnim gazdinstvima. U tom rejonu je najmanji udeo poljoprivrednog stanovništva u ukupnom broju stanovnika i najmanja agrarna naseljenost. Na 10 ha ukupne površine dolazi 11 stanovnika poljoprivrednih gazdinstava, a na 10 ha obradive površine 6 privredno aktivnih članova. Na 10 gazdinstava prosečno dolazi 38 stanovnika, a poljoprivredno stanovništvo čini 53% ukupnog broja stanovnika.⁸ Prosečna površina odvojenog dela oranične površine je 0,56 ha.

U planinskom pojasu koji se proteže od Slovenije do Makedonije, konjska vučna snaga se koristi ne samo za obavljanje radova u poljoprivredi, već i kao prevozno sredstvo.

Vučna snaga goveda. Upotreba volova i krava za vuču je rasprostranjena samo u nekim rejonima. Volovi se koriste za vuču najviše u pojasu južno od Save i severno od planinskog rejona, a krave uglavnom u istočnoj Srbiji i Podravini sa Međumurjem. To su rejoni najveće agrarne naseljenosti i najveće usitnjenosti poseda. U njima na 10 gazdinstava dolazi prosečno 50 stanovnika, dok poljoprivredno stanovništvo čini 74% ukupnog broja stanovnika.⁸ Prosečna veličina odvojenog dela oranične površine iznosi 0,36 ha.

Vučna snaga mazgi, mula i bivola je uskolokalnog karaktera. Mazge i mule se koriste za rad u uskom pojasu pored mora i u Makedoniji, a bivoli u Makedoniji, Kosovu i Metohiji i najjužnijim srezovima užeg područja Srbije, gde čine 10% do 15% ukupne vučne snage.

Promene u strukturi stočne vučne snage. Pored stalnog i brzog povećavanja mehaničke vučne snage na račun smanjivanja stočne vučne snage i unutar pojedinih vrsta stočne vučne snage, vrše se progresivna pomeranja. Povećava se vučna snaga konja, a smanjuje vučna snaga volova i krava (tabela 6).

TABELA 6 — STRUKTURA STOČNE VUČNE SNAGE

(Ukupan broj stočnih KS = 100)

	1951.	1955.	1960.
Konji	44	56	59
Mazge i mule	3	1	1
Volovi	36	29	26
Krave	16	13	13
Bivoli	1	1	1

Podaci: Obračunato na bazi Statističkog godišnjaka FNRJ, 1960. Odnosi se na stanje 15 januara kada se vrši popis stoke. Za 1960. prethodni podaci.

⁸ Prema popisu od 1953; za kasnije godine se ne raspolaže podacima o broju poljoprivrednog i nepoljoprivrednog stanovništva po srezovima.

Na brzo povećanje broja konja u periodu 1951—1959. uticale su, pored ostalog, i mogućnosti zarade konjskom zapregom u radovima van poljoprivrede (kirijašenje).

Prema popisu od maja 1960. broj konja se smanjio u odnosu na januar 1959. S obzirom na sve veću mehanizaciju u poljoprivredi i van poljoprivrede, broj konja će se i dalje smanjivati. Međutim, s gledišta obavljanja radova u poljoprivredi, povećanje broja konja je pozitivan proces, jer se jačim angažovanjem konja u poljoprivrednim radovima omogućava manja upotreba goveda za vuču, odnosno menja struktura stada u pravcu smanjenja broja volova a povećanja broja krava i njihove sposobnosti da daju proizvode za ishranu. U tom pogledu zapažene su karakteristične tendencije za poslednjih deset godina. Broj radnih konja je od 1949. povećan za oko 20%, dok je u istom periodu broj volova smanjen za oko 13%, a broj krava povećan za 20%. U strukturi stada, krave su 1949. učestvovala sa 53,4%, a 1959. sa 70%.

EKONOMSKE I DEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE REJONA VUČNE SNAGE. Veličina i vrsta vučne snage zavise od ekonomske razvijenosti određenog područja. Na području severno od Dunava i Save, gde poljoprivredno stanovništvo čini 53% ukupnog broja stanovnika,⁸ na jednu uslovnu konjsku snagu dolazi 1,2 ha obradive površine i u njemu osnovnu vučnu snagu čine traktori i konji. Na teritoriji južno od Dunava i Save, gde poljoprivredno stanovništvo čini 65% od ukupnog broja stanovništva,⁸ na jednu uslovnu konjsku jedinicu dolazi 2,2 ha, a za vuču se najviše koriste volovi i krave.

U rejonima u kojima se za rad upotrebljavaju konji, procenat krava u stadu je visok. U Vojvodini i Slavoniji taj procenat iznosi 76%, a u istočnoj Srbiji samo 43%.

Produktivnost u prvom rejonu je gotovo dvostruko veća nego u rejonu gde se za rad koriste goveda. Prema podacima Ankete o seljačkim gazdinstvima Saveznog zavoda za statistiku 1958. je u prvom rejonu dohodak po privredno aktivnom članu individualnih gazdinstava iznosio 180.000 din., a u rejonu korišćenja goveda za rad oko 100.000 din.

Vrsta i kapaciteti vučne snage su, prema tome, jedan od faktora koji utiče na menjanje ekonomske strukture stanovništva u poljoprivredi, povećanje produktivnosti rada i promenu strukture proizvodnje.

PRIKLJUČNE MAŠINE I ORUĐA ZA RAD

Osnovne grupe priključnih mašina i oruđa za rad su: za osnovnu obradu zemljišta, za sejanje i kultiviranje useva i za središanje letine (žetva, berba, vršidba i sl.).

Svih vrsta *plugova*, kao osnovnih mašina za obradu zemljišta, bilo je u januaru 1960. u poljoprivredi oko 1,329.000 prema 1,179.000 u 1951.

Na društvenom sektoru je za poslednje tri godine smanjen broj zaprežnih, a povećan broj traktorskih plugova, koji su uglavnom dvobrazni, brazdni i višebrazni (tabela 7).

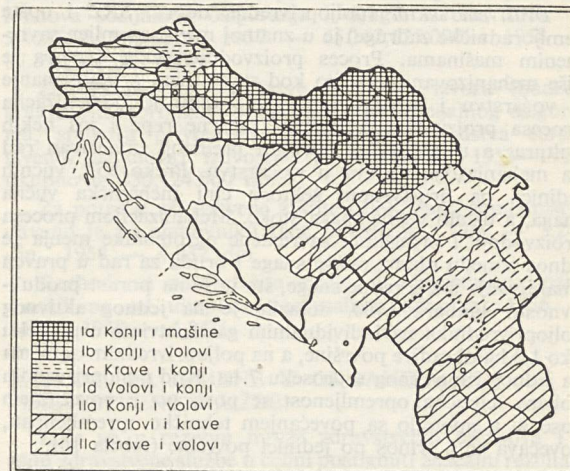
TABELA 7 — PLUGOVI NA DRUŠTVENIM GAZDINSTVIMA 1958—1960.

Godina	Ukupno	Zaprežni	Traktorski
1958.	33.431	17.480	15.951
1959.	36.437	13.842	22.595
1960.	32.482	9.551	22.931

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1960; za 1960. prethodni rezultati procene.

Oko 48% ukupnog broja individualnih gazdinstava nema plug (prema podacima iz 1957). Na gazdinstvima veličine do 1 ha 91% gazdinstava je bez pluga, na gazdinstvima od 1 do 2 ha 73%, na gazdinstvima od 2 do 3 ha 54%, na gazdinstvima od 3 do 5 ha 37%, na gazdinstvima od 5 do 8 ha 24% i na gazdinstvima veličine preko 8 ha 19%. Nedostatak plugova na individualnim gazdinstvima znatno se ublažava raznim vidovima kooperacije tih gazdinstava sa zemljoradničkim zadrugama i drugim društvenim gaz-

KARTOGRAM — REJONI VUČNE SNAGE

dinstvima. Prema rezultatima popisa u maju 1960. OZZ i društvena gazdinstva su u ekonomskoj 1959/1960. u kooperaciji sa individualnim proizvođačima obavili poljske radove na 470.000 individualnih gazdinstava, što čini 17,9% ukupnog broja tih gazdinstava.

Na individualnim gazdinstvima bilo je 1951. oko 1,157.000 plugova, a u maju 1960. 1,289.000.

Na društvenom sektoru broj *sejalica* sa traktorskom vučom se povećava, dok se broj sejalica na zaprežnu vuču smanjuje (tabela 8).

TABELA 8 — SEJALICE ZA STRNA ŽITA NA DRUŠTVENIM GAZDINSTVIMA 1958—1960.

Godina	Ukupno	Zaprežne	Traktorske
1958.	9.121	6.030	3.091
1959.	10.101	5.456	4.645
1960.	10.743	5.000	5.743

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1960; za 1960. »Indeks«, 8/60.

Individualna gazdinstva poseduju 39.947 sejalica za strna žita (popis od maja 1960), uglavnom na zaprežnu vuču, kojima se poseje godišnje oko 1.000.000 ha pšenice i ostalih strnih žita. Mašinama za setvu zaseje se i oko 30% površina individualnih gazdinstava pod kukuruzom.

Na početku 1960. bilo je 42.289 *žetelica* i *kosilica*, od kojih 13.657 na društvenim (popis od januara 1960) i 28.632 na individualnim gazdinstvima (popis od maja 1960).

Za vršaj se koristi 22.200 motornih *vršaćih garnitura*. Na društvenom sektoru poljoprivrede nalazi se 8.109 garnitura, od kojih 6.643 u opštim zemljoradničkim zadrugama. Ostalih 14.091 garnitura su vlasništvo individualnih gazdinstava.⁹

Motornim vršalicama ovrše se preko 95% ukupnih količina strnih žita (pšenica, ječam, ovas). Ostalih 5% ovrše se ručno ili stokom i to uglavnom u planinskim krajevima gde je i nemoguć pristup vršaćim garniturama (tabela 9).

TABELA 9 — MOTORNE VRŠALICE 1957—1960.

Godina	Ukupno	Kapacitet kg na sat		
		do 500	500—1.500	preko 1.500
1957.	20.320	11.259	7.593	1.468
1958.	21.200	11.700	7.900	1.600
1959.	21.700	11.900	8.200	1.600
1960.	22.200	9.783	10.155	2.262

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1960; za 1960. »Indeks«, 8/60.

⁹ Vršaće garniture na individualnim gazdinstvima su kupljene uglavnom pre 1941. i one su već dotrajale.

OPREMLJENOST PO VRSTAMA GAZDINSTAVA

Društveni sektor (poljoprivredna dobra, SRZ i opšte zemljoradničke zadruge) je u znatnoj meri opremljen savremenim mašinama. Proces proizvodnje nekih kultura je više mehanizovan, naročito kod strnih žita, a nešto manje u voćarstvu i vinogradarstvu. U toku je mehanizacija procesa proizvodnje kukuruza, šećerne repe i još nekih kultura, a u narednom periodu predstoji intenzivan rad na mehanizaciju radova u stočarstvu. Preko 95% vučnih jedinica na društvenom sektoru čini mehanička vučna snaga, a ostalo vučna snaga stoke. Mehanizacijom procesa proizvodnje i primenom savremene agrotehnike menja se odnos između obima radne snage i oruđa za rad u pravcu smanjivanja udela radne snage, što utiče na porast produktivnosti. Januara 1960. dolazilo je na jednog aktivnog poljoprivrednika na individualnim gazdinstvima u proseku oko 1,3 ha obradive površine, a na poljoprivrednim dobrima na jednog zaposlenog u proseku 7 ha. Kod poljoprivrednih dobara tehnička opremljenost se povećava s povećanjem poseda, a uporedo sa povećanjem tehničke opremljenosti, povećava se i prinos po jedinici površine (tabela 10).

TABELA 10 — STRUKTURA VUČNE SNAGE I PRINOSI NA POLJOPRIVREDNIM DOBRIMA 1958.

Grupe gazdinstava	% KS		KS na 1 stalnog radnika	Mc po ha	
	mehaničkih	konjskih		kukuruz	pšenica
Ukupno	87	13	5,7	41,1	24,6
do 50 ha	82	18	1,4	...	18,7
od 50 do 100	83	17	2,9	19,8	20,7
„ 100 „ 200	83	17	2,8	19,6	17,9
„ 200 „ 300	85	15	3,4	29,3	18,9
„ 300 „ 500	88	12	4,5	28,2	17,7
„ 500 „ 1.000	89	11	5,7	33,7	21,5
„ 1.000 „ 1.500	90	10	7,4	42,0	25,6
„ 1.500 „ 2.000	91	9	8,3	41,5	26,3
„ 2.000 „ 2.500	91	9	6,2	46,4	27,5
„ 2.500 „ 5.000	91	9	6,1	47,5	24,5
preko 5.000	93	7	6,1	57,5	34,5

Podaci: »Indeks«, 11/59.

Individualna gazdinstva su na niskom nivou tehničke opremljenosti, jer oko 48% gazdinstava nema pluga, a 62% je bez radne stoke.

Razlike u tehničkoj opremljenosti gazdinstava uslovljavaju i različitu produktivnost, što se naročito ogleda u prinosima pojedinih kultura (tabela 11).

TABELA 11 — PRINOSI PŠENICE, KUKURUZA I ŠEĆERNE REPE PO VRSTAMA GAZDINSTVA 1958. I 1959.

	1958.			1959.		
	poljoprivredna dobra	SRZ	individualna gazdinstva	poljoprivredna dobra	SRZ	individualna gazdinstva
Pšenica	24,6	22,6	11,4	39,5	42,9	16,5
Kukuruz	41,1	40,2	14,8	50,5	50,1	23,2
Šećerna repa	253	246	188	321	321	388

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1960.

Gazdinstva sa visokom tehničkom opremljenošću postižu niže cene koštanja po jedinici proizvoda. O tome govore i neka ispitivanja Instituta za ekonomiku poljoprivrede u Beogradu koja su, pored ostalog, imala za cilj praćenje odnosa produktivnosti, tehničke opremljenosti i cene koštanja. Na 8 krupnih gazdinstava koja su postigla produktivnost od 2 časa za proizvodnju jedne mc pšenice, cena

me kretala se ispod 2.000 din.; drugih 12 gazdinstava gde se produktivnost kretala od 2 do 3 časa po mc, cena koštanja me kretala se od 2.000 do 2.900 din.; na daljih 7 gazdinstava produktivnost je bila preko 3 časa, a cena preko 3.000 din. po mc. Slično je i kod proizvodnje kukuruza. 12 gazdinstava na kojima je za proizvodnju mc kukuruza utrošeno manje od 8 časova, cena koštanja je iznosila od 1.400 do 1.800 din.; na drugih 9 gazdinstava gde je za mc utrošeno oko 9 časova, proizvodnja mc koštala je od 2.000 do 2.600 din. itd. Najskuplja proizvodnja bila je na onim gazdinstvima koja su postigla najmanju produktivnost. Na gazdinstvu koje je imalo najmanju produktivnost (29,18 časova za mc kukuruza) cena me iznosila je 5.084 din.¹⁰

Sitna seljačka gazdinstva nisu u mogućnosti da ulažu sredstva u mehanizaciju i modernizaciju procesa proizvodnje jer ne raspolažu potrebnim mogućnostima za to. Neto ulaganja seljačkih gazdinstava u 1958. iznosila su u proseku 34.800 din. po gazdinstvu, od čega se oko 60% odnosi na kupovinu stoke.

Sa razvojem proizvodne kooperacije individualnih gazdinstava sa društvenim sektorom sve manje se može govoriti o tehničkoj opremljenosti po vrstama gazdinstava, a sve više o krupnoj i seljačkoj proizvodnji odnosno o tehničkoj opremljenosti krupne i seljačke proizvodnje. U procesu krupne proizvodnje na području biljne proizvodnje bilo je u 1957—1958. uključeno 212.560 individualnih gazdinstava, a već 1959—1960. taj broj se povećao na 526.671 gazdinstvo. U stočarstvu je bilo u krupnu proizvodnju uključeno u 1957—1958. oko 70.210 individualnih gazdinstava, a 1958—1959. oko 266.700.

ULAGANJA U TEHNIČKU OPREMLJENOST

U razvoj poljoprivrede i modernizaciju procesa proizvodnje ulažu se znatna sredstva. Ulaganja u mehanizaciju iznosila su u periodu 1945—1955. oko 27% ukupnih investicija uloženi u poljoprivredu, a u periodu 1956—1959. već oko 43% (tabela 12).

TABELA 12 — STRUKTURA INVESTICIJA U POLJOPRIVREDI 1945—1959.

	(Ukupno investicije = 100)		
	1945—1955.	1956—1958.	1959.
Melioracije	15,0	14,0	22,2
Poljoprivredni građevinski objekti	33,0	18,4	19,6
Mehanizacija	27,3	43,7	42,0
Zasadi	5,1	4,7	4,4
Stoka	9,8	4,6	11,1
Ostalo	9,8	14,6	0,7

Podaci: Narodna banka FNRJ i dokumentacija Saveznog zavoda za privredno planiranje.

Domaća industrija ima sve veću ulogu u proizvodnji i snabdevanju poljoprivrede poljoprivrednim mašinama. Raznih poljoprivrednih mašina i oruđa proizvedeno je 1957. oko 17.930 tona, 1958 — 17.853 i 1959 — 21.401. Prvi domaći traktori proizvedeni su 1951, a 1959. godišnja proizvodnja iznosila je 5.919 traktora. Od ukupnog godišnjeg broja traktora u poljoprivredi, oko 65% proizvela je domaća industrija.

IZVOR: Statistički godišnjak FNRJ, 1960. »Indeks« 8/1960. Za 1960 prethodni podaci Saveznog zavoda za statistiku. Za društvena gazdinstva podaci se odnose na stanje 1. januara. Za individualna gazdinstva 15. januara.

Ing. P. M.

¹⁰ Podaci iz publikacija »Proizvodnja pšenice u 1957—1958. godini« i »Proizvodnja kukuruza u ogledima 1958. godine« — izdanja Instituta za ekonomiku poljoprivrede, Beograd.

ORGANIZACIJA ZDRAVSTVENE SLUŽBE

U svom razvitku od oslobođenja zdravstvena služba u Jugoslaviji rešavala je krupne zadatke. Iako sa zaostajanjem, ona je pratila opšti tempo razvitka u zemlji. Za relativno kratko vreme i pored znatnih teškoća postignuti su značajni rezultati u izgradnji zdravstvenih ustanova, u obrazovanju zdravstvenih radnika i u sprovođenju zdravstvene zaštite i podizanju zdravstvenog stanja stanovništva.

U periodu 1949—1958. osnovano je preko 4.000 raznovrsnih ambulantno-polikliničkih i dispanzerskih ustanova, a bolnička mreža proširena je sa oko 40.000 postelja. Porastao je broj ambulantno-polikliničkih ustanova od 1.144 na 2.734; zubnih ambulana od 441 na 1.214; antituberkuloznih dispanzera od 145 na 229; dispanzera i savetovališta za žene, kao i dečjih dispanzera i savetovališta od 725 na 1.160; školskih dispanzera od 53 na 232; i broj bolničkih kreveta od 50.730 na 85.201.

U istom periodu porastao je i broj zdravstvenih radnika. Prema podacima Saveznog zavoda za narodno zdravlje, u Jugoslaviji je bilo:

	1939.	1949.	1958.*
Lekara i stomatologa	4.754	5.330	11.680
Farmaceuta	1.410	2.208	2.872
Srednje-medicinskih radnika i zdravstvenih radnika sa višom medicinskom spremom	1.200	6.800	13.024

* Procena.

Uporedo sa razvojem zdravstvene službe (iako ne samo zbog toga), poboljšano je i zdravstveno stanje naroda, što pokazuju, na primer, podaci o prirodnom kretanju stanovništva, prosečnom trajanju života, smrtnosti odojčadi i dr.

Prirodno kretanje stanovništva pokazuje: relativno visoki nivo rađanja u posleratnom periodu (između 30,0 i 24,0 na 1.000 stanovnika), dosta visok nivo prirodnog priraštaja stanovnika (između 17,2 u 1950. i 14,6 u 1957. na 1.000 stanovnika) i stalno opadanje nivoa opšte smrtnosti stanovništva (1934—14,9, 1947—12,7, a 1958—9,2 na 1.000 stanovnika).

Prosečno trajanje života stanovništva povećalo se u poređenju sa predratnim za oko 12—15 godina i danas se sve više približava nivou razvijenih zemalja (oko 60 godina).

Smrtnost odojčadi pokazuje stalnu tendenciju pada (1939. iznosila je 16,0, 1950. oko 12,0, a 1958. oko 8,0 umrlih na 100 živorođene dece), a u izvesnim krajevima približava se nivou nekih veoma razvijenih zemalja (Slovenija i neki srezovi ostalih narodnih republika — oko 3,5 na 100 živorođene dece).

U strukturi *uzroka smrtnosti* stanovništva postepeno nestaju zarazne, parazitarne i druge bolesti karakteristične za nerazvijene zemlje i ustupaju mesto oboljenjima karakterističnim za privredno i industrijski razvijene zemlje (kardiovaskularna oboljenja, rak i dr.).

Opšti *nivo morbiditeta* stanovništva od bolesti karakterističnih za loše ekonomske i socijalne uslove života i za loše higijenske prilike (akutne zarazne bolesti, parazitarne bolesti, tuberkuloza i mnoga druga masovna oboljenja) pokazuje izvesnu, iako neravnomernu tendenciju opadanja, dok kod nekih bolesti teži se potpunom iskorenjivanju, (endemijski sifilis, malarija, trahom, endemska gušavost).

Za zdravstvenu zaštitu građana izdvojeno je (bez ulaganja u investicije) iz budžeta političko-teritorijalnih jedinica, fondova socijalnog osiguranja i drugih izvora: 1956 — 57.037.984.000 din., 1957 — 65.162.625.000 i 1958 — 87.890.533.000 din.

Za investicije u zdravstvu iz raznih izvora (budžeti političko-teritorijalnih jedinica, fondovi socijalnog osiguranja, sredstva privrednih organizacija i sredstva zdravstvenih ustanova) izdvojeno je u periodu 1953—1959. ukupno 64.430.124.000 din.

Za potrebe zdravstvene zaštite celokupnog stanovništva davano je po stanovniku (bez investicija): 1956 — 3.247 din., 1958 — 4.832 din.

Rashodi za zdravstvenu zaštitu i zdravstvenu službu iznosili su od ukupnog nacionalnog dohotka: 1956 — 3,81%, 1959 — 4,34%.

RAZLOZI ZA IZMENE U ORGANIZACIJI ZDRAVSTVENE SLUŽBE

Iako su u razvoju mreže zdravstvenih ustanova i u radu zdravstvene službe u celini postignuti značajni rezultati, organizacija zdravstvene službe nije se uspešno prilagođavala promenama koje su poslednjih godina, naročito posle uvođenja radničkog samoupravljanja i društvenog upravljanja u javnim službama, nastale u društvenom životu zemlje.

Ulaganja u zdravstvenu službu doprinela su da zdravstvene ustanove ojačaju kadrovima i da se bolje opreme tehničkim i drugim dijagnostičko-terapeutskim uređajima, i time podignu kvalitet rada. Međutim, uspesi bi bili znatno veći da su odgovarajući propisi usklađivani sa promenama u državnim i društveno-ekonomskim odnosima.

*Društveno samoupravljanje*¹ primenjeno u jačoj meri na zdravstvene ustanove pojedinačno, a samo delimično na celokupnu zdravstvenu službu, izazvalo je izvesnu izolovanost zdravstvenih ustanova. Zdravstvena služba je bila više zbir delatnosti zdravstvenih ustanova nego skladna funkcionalna celina. Nisu postojale ni veće mogućnosti da se izrađuje odgovarajući program zdravstvene zaštite na određenom području. Osim toga, u upravnom odboru zdravstvenih ustanova, dosadašnjem jedinom njihovom organu društvenog upravljanja radni kolektiv nije bio dovoljno zastupljen (jedna trećina od ukupnog broja članova).

*Samostalno finansiranje*² zdravstvenih ustanova imalo je takođe nedostataka. Obračunavanje naknade po prosečnom bolesničkom danu podsticalo je bolnice da se više brinu o popunjavanju bolničkih postelja nego o preduzimanju najefikasnijih mera da se bolesnik uz primenu svih, prema potrebi i najskupljih postupaka, što pre i što potpunije izleči. Obračunavanje naknade po broju pregleda i intervencija navodilo je ambulantno-polikliničke ustanove da više vode računa o broju pregleda nego o primeni savremenih dijagnostičkih i terapeutskih metoda i o sprovođenju odgovarajućih zdravstvenih i drugih mera, pri čemu ni tzv. paušalno ugovaranje nije bitno izmenilo situaciju. Obračunavanje naknade za usluge zdravstvenih ustanova vršeno je na osnovu pokazatelja koji u najvećem broju slučajeva nisu bili u zavisnosti od efekta rada. Osim toga, van samostalnog finansiranja bile su preventivne, higijensko-epidemiološke ustanove, koje su usled toga još više zaostajale u materijalnom i kadrovskom pogledu za kurativnim ustanovama.

Nedostaci sa vrlo nepovoljnim posledicama javljali su se i u sistemu *nagradivanja zdravstvenih radnika*, čija je plata više zavisila od vremena koje su oni proveli na poslu, od školske spreme, položaja i dr. nego od rezultata rada. Zdravstveni radnici pod tim uslovima nisu bili dovoljno stimulirani na sprovođenje onih mera koje u pogledu zdravstvene zaštite mogu dati najbolje rezultate.

¹ Uredba o društvenom upravljanju u zdravstvenim ustanovama, »Službeni list FNRJ«, br. 14/1953.

² Uredba o samostalnom finansiranju zdravstvenih ustanova, »Službeni list FNRJ«, br. 30/1953.

Broj zdravstvenih ustanova, njihova opremljenost savremenim uređajima, a pre svega znatno povećan broj stručnih kadrova, postavili su pitanje prava građana da slobodno biraju ustanovu i lekara za korišćenje zdravstvene zaštite. To je, međutim, bilo gotovo onemogućeno dosadašnjom organizacijom zdravstvene službe koja je građanima na administrativni način određivala zdravstvenu ustanovu i lekara. Posle ograničavanja ili ukidanja prava lekara da vrše privatnu profesionalnu delatnost, pitanje prava na slobodan izbor lekara trebalo je što pre rešiti.

OPŠTA NAČELA ZA ORGANIZACIJU ZDRAVSTVENE SLUŽBE

Opšti zakon o organizaciji zdravstvene službe usvojila je Savezna narodna skupština 27. oktobra 1960. Osnovne karakteristike koje taj zakon unosi u organizaciju zdravstvene službe sastoje se:

- u daljem podružljavanju i osamostaljivanju zdravstvene službe i doslednom uvođenju samoupravljanja u zdravstvenim ustanovama;
- u uvođenju zdravstvenih centara kao stručnih organa zdravstvene službe;
- u određivanju mesta i uloge komune u oblasti organizacije zdravstvene službe i obezbeđivanju zdravstvene zaštite u skladu sa principima komunalnog uređenja;
- u pravu građana na slobodan izbor lekara i zdravstvene ustanove, kao i u stvaranju uslova za što potpunije učešće građana u organizaciji zdravstvene službe;
- u novom položaju zdravstvenih radnika i novom načinu njihovog nagrađivanja prema rezultatima rada;
- u doslednom sprovođenju principa samostalnog finansiranja svih zdravstvenih ustanova na bazi ostvarivanja ukupnog prihoda i raspodele dohotka.

Zdravstvena služba se prema načelima propisanim u zakonu organizuje kao samostalna društvena služba. Zdravstvenu zaštitu neposredno sprovode zdravstvene ustanove i zdravstveni radnici, a u organizovanju zdravstvene službe i obezbeđenju zdravstvene zaštite učestvuju i građani preko svojih predstavnika u organima društvenog upravljanja zdravstvenim ustanovama i ustanovama za zdravstveno osiguranje, zatim privredne, društvene i druge organizacije, socijalne, prosvetne i druge ustanove, stručne i druga društva i udruženja zdravstvenih radnika.

Proširenje uticaja građana i zainteresovanih ustanova i organizacija na organizaciju i rad zdravstvene službe ogleda se i u načinu obrazovanja i sastavu organa društvenog samoupravljanja u zdravstvenim ustanovama i u učešću zdravstvenih i drugih ustanova i privrednih i drugih organizacija u utvrđivanju programa razvika mreže zdravstvenih ustanova i programa mera za zdravstvenu zaštitu na određenom području.

OSNIVANJE, VRSTE I ZADACI ZDRAVSTVENIH USTANOVA. Zdravstvene ustanove se osnivaju u skladu sa orijentacionim programom razvika mreže zdravstvenih ustanova koji za područje pojedinih političko-teritorijalnih jedinica utvrđuje nadležni državni organ u saradnji sa zdravstvenim ustanovama, ustanovama za zdravstveno osiguranje, privrednim i drugim zainteresovanim organizacijama i ustanovama. Zdravstvene ustanove mogu osnivati, pored državnih organa, i ustanove za zdravstveno osiguranje, privredne i druge organizacije i ustanove. Omogućuje se takođe da određene vrste zdravstvenih ustanova mogu osnivati pojedine privredne i druge organizacije i ustanove (na primer preduzeća Jugoslovenskih železnica i dr.), kada je to neophodno za vršenje njihovih delatnosti odnosno zadataka.

Po vrstama, zdravstvene ustanove mogu biti: ambulantno-polikliničke i dispanzerske, bolničke (stacionarne), higijenske i protivepidemijske, zavodi i instituti, prirodna lečilišta i oporavilišta i apoteke.

Kao ambulantno-polikliničke i dispanzerske zdravstvene ustanove smatraju se naročito zdravstvene stanice, zdravstvene stanice u preduzeću, domovi narodnog zdravlja,

dispanzeri, poliklinike i stanice za hitnu pomoć; kao bolničke (stacionarne) naročito opšte i specijalne bolnice i klinike; a kao higijenske i protivepidemijske naročito zavodi za zdravstvenu zaštitu i zavodi i stanice za dezinfekciju. Dalja razrada organizacije mreže zdravstvenih ustanova prepuštena je narodnim republikama koje će ta pitanja rešavati prema svojim uslovima i mogućnostima.

Zdravstvene ustanove u okviru svojih zadataka ukazuju medicinsku pomoć i druge vidove zdravstvene zaštite svim građanima koji im se za to obrate. Otuda, načelno, zdravstvene ustanove ne obavljaju poslove zdravstvene zaštite samo na određenom teritorijalnom području. Međutim, aktom o osnivanju zdravstvene ustanove može se odrediti da ona određene vidove zdravstvene zaštite, prvenstveno poslove u vezi sa preventivnom zaštitom, obavezno obavlja na određenom teritorijalnom području i vodi zdravstvenu evidenciju za određeno područje. Svaka zdravstvena ustanova koja se bavi kurativom obavlja, u skladu sa svojim zadacima, i poslove preventivne zaštite prema programu mera za zdravstvenu zaštitu, koji za određeno područje utvrđuje nadležni državni organ u saradnji sa zainteresovanim ustanovama i organizacijama.

Predviđa se određena stručna povezanost među zdravstvenim ustanovama uz poštovanje njihove samostalnosti. Zdravstvene ustanove obavezno sarađuju međusobno, a razvijenije pomažu manje razvijenim u njihovom radu. Ovakvom saradnjom omogućuje se proveravanje i podizanje stručnog rada zdravstvenih ustanova i zdravstvenih radnika.

Zakon sankcioniše dosadašnju praksu prema kojoj su zdravstvene ustanove u nekim narodnim republikama organizovale svoje zajednice u cilju lakšeg i uspešnijeg rešavanja pitanja od zajedničkog interesa.

ZDRAVSTVENI CENTAR. Zdravstveni centar je stručni organ zdravstvene službe na područjima političko-teritorijalnih jedinica. Zdravstveni centar, osim toga, usklađuje stručni rad zdravstvenih ustanova i obezbeđuje u okviru svog delokruga nadzor nad njihovim radom.

Zdravstveni centar prati i proučava na svome području zdravstveno stanje i higijenske prilike i organizaciju i rad zdravstvenih ustanova, priprema predloge orijentacionog programa razvika mreže zdravstvenih ustanova i programe zdravstvene zaštite za svoje područje, kao i predloge za unapređenje zdravstvene službe i zdravstvene zaštite.

Poslove zdravstvenog centra za područje opštine odnosno sresa obavlja zdravstvena ustanova koju odredi opštinsko odnosno sresko veće narodnog odbora opštine odnosno sresa, a na teritoriji republike republički zavod za zdravstvenu zaštitu odnosno zdravstvena ustanova koju odredi republičko izvršno veće. Zdravstveni centar može se obrazovati i za područje dveju ili više opština ili srezova, u zavisnosti od toga da li na njihovom području postoji zdravstvena ustanova koja može vršiti poslove zdravstvenog centra. Zdravstvena ustanova koja obavlja poslove zdravstvenog centra ima pored ostalih organa i stručni savet, koji razmatra sva stručna pitanja u vezi sa radom centra i daje savetu centra mišljenje i predloge o tim pitanjima. Uvođenjem institucije zdravstvenog centra još više se smanjuje uloga državnih organa u neposrednom upravljanju zdravstvenim ustanovama i zdravstvenom službom, i time učvršćuje njena samostalnost.

SLOBODAN IZBOR LEKARA. Za organizaciju zdravstvene službe i sprovođenje zdravstvene zaštite od posebnog je značaja princip slobodnog izbora lekara (opšte prakse i specijaliste) i zdravstvene ustanove od strane građana. Pravo na slobodan izbor lekara i zdravstvene ustanove ne isključuje, međutim, mogućnost da se propisima o zdravstvenom osiguranju, u pogledu ostvarivanja prava osiguranika na određene vidove zdravstvene zaštite, predvidi postupak za ostvarivanje prava slobodnog izbora, ali se ovim propisima ne bi mogao negirati sam princip.

UPRAVLJANJE ZDRAVSTVENIM USTANOVAMA. Zdravstvenim ustanovama upravljaju savet, upravni odbor i upravnik. U zdravstvenim ustanovama obrazuje se osim toga i stručni kolegijum.

Najviši organ društvenog upravljanja zdravstvene ustanove je *savet*, koji ima uglavnom sastav i kompetencije dosadašnjeg upravnog odbora u tim ustanovama.

Savet sačinjavaju: članovi koje imenuje osnivač iz reda javnih radnika i drugih građana, članovi koje bira radni kolektiv zdravstvene ustanove i članovi koje delegiraju odgovarajuće ustanove za zdravstveno osiguranje i druge zainteresovane ustanove i organizacije. U savet zdravstvene ustanove koja obavlja poslove zdravstvenog centra ulazi i određeni broj delegata zdravstvenih ustanova sa odgovarajućeg područja.

Savet obavlja naročito ove poslove: donosi pravila ustanove; daje saglasnost na pravilnik o radnim odnosima i o ličnim dohocima; donosi godišnji plan rada ustanove i finansijski plan ustanove; daje saglasnost na završni račun ustanove; odlučuje o prijemu na rad i razrešuje od dužnosti rukovodeće službenike ustanove; analizira stanje i rad ustanove i daje smernice za taj rad.

Novi organ upravljanja, *upravni odbor*, biraju iz svoje sredine članovi kolektiva ustanove. Time su proširena prava zdravstvenih radnika u upravljanju ustanovom i u rešavanju svih pitanja od interesa za kolektiv. U upravni odbor ulazi po položaju upravnik (direktor) ustanove.

Upravni odbor utvrđuje predlog pravila ustanove, sastavlja predlog plana rada i finansijskog plana, donosi u saglasnosti sa savetom ustanove pravilnike o radnim odnosima i o ličnim dohocima, završni račun, razmatra pitanja u vezi sa ekonomsko-finansijskim poslovanjem ustanove i rešava o prigovorima protiv akata o radnim odnosima koje donosi upravnik ustanove.

Upravni odbor i savet obavezno konsultuju radni kolektiv zdravstvene ustanove pre donošenja bilo kakve odluke od interesa za kolektiv.

Upravnik organizuje rad ustanove i neposredno njime rukovodi. On je odgovoran za stručni rad u ustanovi.

Stručni kolegijum obrazuje se radi pretresanja važnijih pitanja iz oblasti stručnog rada i organizacije i davanja mišljenja i predloga upravniku. Kolegijum sačinjavaju šefovi određenih organizacionih jedinica i drugi zdravstveni radnici ustanove koje odredi upravnik.

Predviđa se da svaka zdravstvena ustanova sastavlja najmanje jedanput godišnje izveštaj o svom radu, koji se javno pretresa na sastanku članova saveta i članova radnog kolektiva, predstavnika ustanova za zdravstveno osiguranje i drugih zainteresovanih organa, ustanova, organizacija i građana. Izveštaj treba učiniti dostupnim javnosti pre održavanja sastanka na kome se pretresa.

FUNKCIJE I NADLEŽNOST DRŽAVNIH ORGANA. Prilikom razgraničavanja funkcije i nadležnosti državnih organa polazi se od činjenice da je komuna osnovna društveno-ekonomska ćelija društva i da se u njoj razvijaju odnosi koji orijentišu građane, između ostalog, i na neposredno učešće u rešavanju pitanja u oblasti zdravstvene zaštite. Komuna se stara o obezbeđenju zdravstvene zaštite, o organizovanju zdravstvene službe i o sprovođenju potrebnih mera za zdravstvenu zaštitu, i u tu svrhu obezbeđuje materijalna sredstva.

Srez, kao zajednica komuna, preko narodnog odbora koordinira rad opština u oblasti zdravstvene zaštite i daje inicijativu za osnivanje i rad zdravstvenih ustanova; stara se o organizovanju zdravstvene službe i obezbeđenju onih vidova zdravstvene zaštite na svom području koje opštine nisu u mogućnosti da obezbede; reguliše sprovođenje mera zdravstvene zaštite za koje je propisima ovlašćen; stara se o obezbeđenju i usavršavanju zdravstvenih kadrova; i obezbeđuje materijalna sredstva za sprovođenje mera zdravstvene zaštite od interesa za ceo srez.

Narodna republika propisuje organizaciju zdravstvene službe i stara se o njenom organizovanju i razviku na teritoriji republike; propisuje mere za zdravstvenu zaštitu od interesa za celu republiku i stara se o njihovom sprovo-

đenju; stara se o organizovanju medicinsko-istraživačkog rada i snabdevenosti lekovima i drugim sredstvima za lečenje i predohranu, kao i ortopedskim spravama i pomagalicama, zatim o obrazovanju i usavršavanju lekara i drugih zdravstvenih radnika, i obezbeđuje u tu svrhu materijalna sredstva.

Federacija utvrđuje opšta načela za organizaciju zdravstvene službe; stara se o sprečavanju i suzbijanju zaraznih bolesti, o sprovođenju sanitarne zaštite granica zemlje i o ispunjavanju međunarodnih obaveza u oblasti zdravstvene zaštite; i obezbeđuje materijalna sredstva za sprovođenje mera za zdravstvenu zaštitu od opšteg interesa za celu zemlju.

FINANSIRANJE U OBLASTI ZDRAVSTVENE ZAŠTITE

FINANSIRANJE ZDRAVSTVENIH USTANOVA. Sve zdravstvene ustanove, a ne samo kurativne kao dosad, finansiraju se iz prihoda koje same ostvaruju naplaćivanjem naknada za medicinsku pomoć i druge usluge koje pružaju, i tim svojim prihodima samostalno raspolazu. Za pokriće rashoda koji se ne mogu podmiriti prihodima, kao i za finansiranje pojedinih delatnosti u sprovođenju mera zdravstvene zaštite, zdravstvene ustanove mogu dobijati i dotacije.

Visinu naknade (cenu) za medicinsku pomoć i druge usluge zdravstvene zaštite utvrđuje savet zdravstvene ustanove na predlog upravnog odbora. Ona se može utvrditi: za izvršenje određenog programa rada ili sprovođenje pojedinih mera za zdravstvenu zaštitu; prema broju stanovnika odnosno osiguranika (po pojedincu ili porodici); po vrsti usluge (pregled, bolesnički dan, lečenje pojedinih bolesti i sl.); i po stvarnim troškovima. Visina naknade za medicinsku pomoć i druge usluge koje zdravstvena ustanova ukazuje zdravstveno osiguranim građanima utvrđuje se ugovorom između zdravstvene ustanove i odgovarajuće ustanove za zdravstveno osiguranje. Ako između zdravstvene ustanove i ustanove za zdravstveno osiguranje ne dođe do sporazuma o visini naknade za pojedine usluge, zakonom se predviđa mehanizam arbitraže.³ Visina naknade može se ugovarati i između zdravstvene ustanove i drugih zainteresovanih ustanova i organizacija, pa i pojedinaca, kao korisnika njenih usluga. Visina naknade može se utvrditi paušalno ili po pojedinačnim cenama po vrsti usluge.

Novinu u finansiranju zdravstvenih ustanova predstavlja uvođenje *kategorije dohotka* (čistog dohotka). Dohodak zdravstvene ustanove obrazuje se iz njenih ukupnih prihoda kada se iz njih podmire materijalni troškovi i amortizacija. Iz svog dohotka zdravstvena ustanova obezbeđuje lične dohotke članova svog radnog kolektiva i obrazuje svoje fondove.

Uvođenjem dohotka i nekih drugih instrumenata, finansiranje zdravstvenih ustanova se u znatnoj meri približuje finansijskom poslovanju privrednih organizacija, ali nije identično sa njim. Zdravstvene ustanove ne obračunavaju i ne plaćaju kamatu na fond osnovnih sredstava i fond obrtnih sredstava, zemljarinu i doprinos iz dohotka. U tom smislu je dohodak zdravstvenih ustanova jednak čistom prihodu privrednih organizacija. Apoteke plaćaju doprinos iz dohotka po najpovoljnijoj skali koja važi za privredne organizacije. Opštinski narodni odbor može odrediti izuzetno da i ostale zdravstvene ustanove, koje iz objektivnih razloga ostvaruju nesrazmerno visoke lične dohotke, plaćaju doprinos iz dohotka s tim da ovaj doprinos ne može biti veći od najpovoljnije skale doprinosa iz dohotka koji plaćaju privredne organizacije. Sredstva doprinosa iz dohotka apoteka i zdravstvenih ustanova, ukoliko ga plaćaju, mogu se upotrebiti samo za investicije u oblasti zdravstvene zaštite.

FINANSIRANJE INVESTICIJA U ZDRAVSTVU. Proširena reprodukcija u zdravstvu (izgradnja novih objekata, modernizacija opreme i uređaja u zdravstvenim

³ Arbitražnu komisiju sačinjavaju po jedan predstavnik ugovarajućih stranaka i predstavnici opštinskog narodnog odbora.

ustanovama i dr.) finansira se iz fondova zdravstvenih ustanova, fondova zdravstvenog osiguranja, budžeta i fondova političko-teritorijalnih jedinica, kao i iz sredstava koja u tu svrhu daju privredne i druge zainteresovane organizacije, ustanove i građani. Investicije u zdravstvu mogu se, osim toga, finansirati i iz zajmova koje zdravstvenim ustanovama daju banke, fondovi, privredne i druge organizacije i ustanove. Narodni odbori mogu iz sredstava kojima raspolažu osnivati opštinske zdravstvene investicione fondove za kreditiranje investicione izgradnje u zdravstvu. Istovremeno opštinski narodni odbori mogu odlučiti da se u ovaj fond unosi do 50% od iznosa amortizacije svake zdravstvene ustanove na području opštine. Ova sredstva smatraju se zajmom fondu i vraćaju se zdravstvenim ustanovama pod uslovima i na način koji bude određen odlukom o unošenju tih sredstava u fond, ako ugovorom između fonda i zdravstvene ustanove nije drukčije određeno.

Srezovi i narodne republike mogu po opštim propisima iz sredstava kojima raspolažu takođe osnivati zdravstvene investicione fondove za teritoriju republike, odnosno za područje autonomne jedinice i sreza, ali one nisu ovlašćene da ustanovljavaju bilo kakve obaveze za zdravstvene ustanove u pogledu izdvajanja njihovih sredstava za te fondove.

PROGRAM RADA ZDRAVSTVENIH USTANOVA I PROGRAM MERA ZDRAVSTVENE ZAŠTITE. Zdravstvene ustanove za svoju potrebu izrađuju program rada na osnovu koga ugovaraju naknadu za svoje usluge. Isto tako, zdravstvene ustanove, zdravstveni centar i ustanova za zdravstveno osiguranje izrađuju program mera zdravstvene zaštite određenog područja. Pri tome zdravstvene ustanove programe svoga rada uklapaju u te opšte programe, ali njihovi programi rada mogu biti i mnogo širi od programa koji se izrađuju za određena područja.

STATUS ZDRAVSTVENIH RADNIKA

Lekari i drugi zdravstveni radnici su u svom stručnom radu, svaki u svom delokrugu, samostalni i nezavisni. Oni su dužni da u svom stručnom radu primenjuju savremene tekovine medicinske i druge nauke, kao i da se u svom radu pridržavaju načela lekarske etike koja utvrđuje Savez lekarskih društava u saradnji sa savezima odnosno stručnim udruženjima ostalih zdravstvenih radnika, i odgovorni su za svoj rad.

Dosada su zdravstveni radnici bili u položaju službenika zdravstvene ustanove (njihov položaj, prava i dužnosti bili su regulisani Zakonom o javnim službenicima). Prema odredbama novog zakona, zdravstveni radnici su članovi

radnog kolektiva zdravstvenih ustanova koje koriste kao materijalnu bazu za svoj stručni rad. U izvesnom smislu zdravstveni radnici imaju položaj sličan položaju radnika u privrednim organizacijama. Radni odnosi između zdravstvenih radnika i zdravstvenih ustanova zasnivaju se na sporazumu u skladu sa pravilnikom ustanove o radnim odnosima.

Lični dohodi zdravstvenih i drugih radnika zdravstvenih ustanova određuju se prema njihovoj stručnoj spremi i iskustvu, radnom mestu, kvalitetu i obimu poslova, a za poslove koji se mogu meriti po učinku — i po učinku svakog od njih pojedinačno i organizacione jedinice u kojoj rade u celini. Pravi pokazatelj na osnovu koga će zdravstveni radnici biti nagrađivani biće u stvari intenzitet u obavljanju poslova zdravstvene zaštite, a koliko je to moguće oceniti, i kvalitet, odnosno postignuti rezultati.

Minimalne lične dohotke zdravstvenih radnika utvrđuje svojim propisima Savezno izvršno veće i oni su zagarantovani.

Principi koje zakon postavlja u pogledu radnih odnosa zdravstvenih i drugih radnika u zdravstvenim ustanovama treba da se razrade propisima Saveznog izvršnog veća. Savezno izvršno veće treba da propiše i bliže odredbe o stručnoj spremi i obrazovanju i o disciplinskoj i materijalnoj odgovornosti zdravstvenih i drugih radnika zdravstvenih ustanova. Do donošenja ovih propisa na zdravstvene i druge radnike zdravstvenih ustanova primenjivaće se odgovarajući opšti propisi o radnim odnosima koji važe za radnike privrednih organizacija odnosno odgovarajuće odredbe o stručnoj spremi i obrazovanju, disciplinskoj i materijalnoj odgovornosti koje važe za javne službenike, ukoliko ti propisi i odredbe nisu u suprotnosti sa odredbama ovog zakona.

* * *

Opšti zakon o organizaciji zdravstvene službe sadrži u prvom delu opšta načela za organizaciju zdravstvene službe, na osnovu kojih će se republikim zakonima regulisati organizacija zdravstvene službe i sprovođenje zdravstvene zaštite, a u drugom delu odredbe osnovnog zakonodavstva o finansiranju u oblasti zdravstvene zaštite i o zdravstvenim radnicima koje će se primenjivati direktno u narodnim republikama od 1. aprila 1961.

IZVOR: Opšti zakon o organizaciji zdravstvene službe, »Službeni list FNRJ«, br.45/60; Ekspozé uz taj zakon koji je dao dr Herbert Kraus, sekretar Sekretarijata SIV-a za narodno zdravlje; statistički materijal Saveznog zavoda za narodno zdravlje i Sekretarijata SIV-a za narodno zdravlje.

Dr B. P.

PROFESIONALNA ORIJENTACIJA

Dinamični razvoj privrede u Jugoslaviji i primena moderne tehnike i tehnologije nameću potrebu razvijanja službe koja bi pomogla pojedincu u izboru zanimanja u skladu s njegovim sklonostima i potrebama društva. Povećavanje produktivnosti rada ne zavisi samo od stepena razvika tehnike i organizacije rada, već i od toga koliko su radnici sposobni i prilagođeni svom pozivu. Zbog toga plansko usmeravanje kadrova i pravilan izbor zanimanja (profesionalna orijentacija) imaju veliki značaj.

Služba profesionalne orijentacije ima zadatak da vrši profesionalno prosvetovanje i savetovanje omladine koja se nalazi pred izborom poziva. Ona, osim toga, prati one koje profesionalno orijentiše, kako za vreme osposobljavanja tako i za vreme zapošljavanja i prilagođavanja radnim mestima.

Služba profesionalne orijentacije u Jugoslaviji ustanovljena je pre tridesetak godina.¹ Međutim, ta služba nije se znatnije razvila niti je imala kontinuitet sve do 1952.² Te godine osnovana su savetovaništa za izbor zanimanja u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani. Sve do 1956. ova tri savetovaništa bila su jedina u Jugoslaviji.

U 1957. bilo je 18, 1958 — 22, a 1959 — 30 savetovaništa za izbor zanimanja (centara za profesionalno prosvetovanje) pri biroima rada. Profesionalnim prosvetovanjem bavili su se, međutim, i ostali biroi rada i većina škola.

ORGANIZACIJA SLUŽBE

Služba za profesionalnu orijentaciju ima posebne organizacione forme. To su savetovaništa za izbor zanimanja (centri za profesionalnu orijentaciju), referade za profesionalno prosvetovanje pri biroima rada i republičke, sreske i opštinske komisije za profesionalnu orijentaciju. Zbog vlastitih potreba, profesionalnu orijentaciju razvijaju i pojedine privredne organizacije (služba industrijskog psihologa), zavodi za rehabilitaciju invalida³, zavodi za socijalno osiguranje (invalidske komisije), pojedine bolnice i druge ustanove. U školama ne postoje posebne organizacione jedinice za ovu delatnost, jer je škola celokupnim svojim nastavno-vaspitnim radom orijentisana na pripremanje omladine za život i izbor zanimanja.

SAVETOVALIŠTA ZA IZBOR ZANIMANJA odnosno centri za profesionalnu orijentaciju, kao i posebne referade za profesionalno prosvetovanje su organizacione jedinice u sastavu sreskih biroa za posredovanje rada. Savetovaništa u Beogradu i Zagrebu su samostalne ustanove (međutim, nadzor i nad njihovim radom vrše organi za rad i radne odnose).

Savetovaništa za izbor zanimanja imaju zadatak da upoznaju učenike s raznim pozivima, kao i uslovima za njihovo obavljanje; da informišu o mogućnostima izučavanja zanimanja i stručnog osposobljavanja; da, na osnovu psiholoških i lekarskih pregleda, daju savete omladini koja putm opšte profesionalne orijentacije nije u stanju da odabere svoje zanimanje i da se posebno angažuje u profesionalnoj rehabilitaciji invalida.

¹ Prva savetovaništa za izbor zanimanja osnovana su 1931. u Beogradu i Zagrebu i 1938. u Ljubljani.

² Savetovanište u Beogradu ukinuto je ubrzo posle osnivanja, dok su savetovaništa u Ljubljani i Zagrebu ukinuta 1945. odnosno 1948.

³ Služba profesionalne orijentacije u zdravstvenim ustanovama ima sve značajnije mesto, naročito u rehabilitaciji invalida. Po završetku medicinske, a pre početka profesionalne rehabilitacije invalida, grupa stručnjaka utvrđuje sklonosti i sposobnosti invalida za pojedina zanimanja.

Razvijeniya savetovaništa za izbor zanimanja imaju sledeće organizacione jedinice: za profesionalno prosvetovanje i informisanje (rad sa učenicima, roditeljima, nastavnicima, privrednim organizacijama itd.); za savetovanje omladine i odraslih pri izboru zanimanja (psihološki ispitivanja, lekarski pregledi, vođenje intervjua, savetovanje, konsultacije i kontrola uspeha) i za istraživački rad (adaptacija i baždarenje testova, statističke obrade psiholoških i zdravstvenih podataka, pripreme anketa, obrada anketnih podataka, pripreme dokumentacionog materijala itd.).

Savetovaništa postoje: u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani (republičkog karaktera), Ljubljani (sreskog karaktera), Sarajevu, Skopju, Novom Sadu, Subotici, Zrenjaninu, Leskovcu, Kragujevcu, Somboru, Prištini, Pančevu, Nišu, Kraljevcu, Splitu, Varaždinu, Celju, Kranju, Mariboru, Novom Mestu, Kopru, Gorici, Trbovlju, Jesenicama, Ptuj, Kočevju, Škofjoj Loki i Doboju.

REFERADE ZA PROFESIONALNO PROSVEĆIVANJE, a gde njih nema — službenik biroa za posredovanje rada, imaju osnovni zadatak da preko škola, društvenih i privrednih organizacija i sl. pružaju potrebne informacije učenicima i odraslima koji se nalaze pred izborom zanimanja. Zbog toga oni koji rade na profesionalnom prosvetovanju moraju poznavati: tekući i perspektivni razvika područja na kome deluju, potrebe u kadrovima određenih zanimanja i stručne sprema, kapacitete i mogućnosti izučavanja zanimanja i uopšte stručnog osposobljavanja i broja omladine koja završava osnovnu (osmogodišnju) školu i nalazi se pred izborom zanimanja.

KOMISIJE ZA PROFESIONALNU ORIJENTACIJU osnivaju se u republici, srezu i opštini u cilju koordinacije s privrednim, prosvetnim, socijalnim, zdravstvenim i drugim društvenim faktorima, kako u utvrđivanju tako i realizaciji zadataka ove delatnosti na lokalnim ili širim područjima. Početkom 1960. radilo je samo pri organima posredovanja rada 99 komisija: 6 republičkih i 93 sreske odnosno opštinske komisije. Od ukupno 807 članova ovih komisija, prosvetnih radnika je 247, zdravstvenih 79, predstavnika Narodne omladine 84, komora 105, sindikata 74 i ostalih organizacija 231.

OBLICI DELOVANJA

Profesionalnu orijentaciju čini profesionalno prosvetovanje i savetovanje omladine i odraslih lica prilikom izbora zanimanja.

PROFESIONALNO PROSVEĆIVANJE je plansko i sistematsko poučavanje omladine i odraslih lica o izboru zanimanja koje odgovara sklonostima pojedinaca i interesima društvene zajednice.

Profesionalnim prosvetovanjem obuhvaćeni su: deca i omladina i njihovi roditelji, lica sa umanjenom radnom sposobnošću, defektni, kao i odrasla lica.

Oblici delatnosti u profesionalnom prosvetovanju su raznovrsni, a najčešće su: predavanja za omladinu i roditelje, izložbe zanimanja, posete učenika preduzećima, anketiranje, izdavačka delatnost iz oblasti profesionalne orijentacije, rad u učeničkim radionicama, pismeni školski i domaći zadaci, prikazivanje filmova, nedelje profesionalnog prosvetovanja i sl. Ove oblike primenjuju savetovaništa za izbor zanimanja, škole, biroi za posredovanje rada i dr. organi i ustanove koji za svoje potrebe razvijaju delatnost na profesionalnoj orijentaciji.

Predavanja za omladinu i roditelje (tabela 1) organizuju se (u školama, narodnim i radničkim univerzitetima ili u okviru rada pojedinih društvenih organizacija) sa zadatkom da slušaoc upozna sa značajem pravilnog izbora zanimanja. Predavači su kvalifikovani radnici, tehničari i inženjeri, psiholozi, lekari i dr. Na pojedinim predavanjima, za učenike osnovnih škola i gimnazija, učenici stručnih škola upoznaju slušaoc o razlozima zbog kojih su se opredelili za izučavanje pojedinih zanimanja, škola, i sl.

TABELA 1 — PREDAVANJA OMLADINI I RODITELJIMA

Godina	B r o j	
	predavanja	posetilaca
1957.	1.564	46.000
1958.	3.456	130.000
1959.	7.800	347.000

Izložbe zanimanja privlače masovne posete učenika i njihovih roditelja zbog očiglednog prikazivanja delatnosti i demonstriranja pokreta i radnji koji se vrše u pojedinim zanimanjima. Na izložbama su obično prikazivana zanimanja deficitarna u kadrovima, a zatim pogodna za žene i invalide.

TABELA 2 — IZLOŽBE ZANIMANJA

Godina	B r o j	
	izložbi	posetilaca
1957.	22	135.000*
1958.	23	342.000**
1959.	245	186.000

* Uračunata velika izložba na prostoru Zagrebačkog velesajma u Zagrebu.

** Uračunata velika izložba u okviru Beogradskog sajma zanatstva

Posete učenika preduzećima organizovale su u najvećem broju osnovne škole i gimnazije. Tako je razna preduzeća posetilo u 1957 — 14.000, 1958 — 85.000, a 1959 — 98.000 učenika završnih razreda. Učenici se, praćenjem procesa rada u preduzećima, upoznaju sa zanimanjima odnosno poslovima koji se obavljaju na pojedinim radnim mestima i na taj način dobijaju realnu predstavu o pojedinim pozivima i zvanjima. Pored toga, organizuju se i posete pojedinim stručnim školama, naročito onima koje nisu imale dovoljan broj učenika.

Anketiranje treba da posluži razvijanju sistematskog rada na profesionalnom prosvetavanju omladine i njihovih roditelja. Da bi se dobio uvid u želje omladine koja se nalazi pred izborom zanimanja, anketirano je 1957 — 33.000, 1958 — 40.000 i 1959 — 42.000 učenika.

Izdavačku delatnost iz oblasti profesionalne orijentacije čini uglavnom izdavanje informaciono-propagandnog materijala (tabela 3).

TABELA 3 — IZDAVAČKA DELATNOST IZ OBLASTI PROFESIONALNE ORIJENTACIJE

Godina	Broj knjiga	Tiraž plakata	Tiraž letaka
1957.	46	3.000	80.000
1958.	29	11.000	37.000
1959.	20	29.000	65.000

Između ostalih, izdate su sledeće publikacije: »Profesionalna orijentacija«, Beograd (1958), »Izbor poziva«, Novi Sad (1957), »Socijalno-ekonomski značaj profesionalne orijentacije«, Beograd (1957), »Od želje do odluke prilikom izbora zanimanja«, Ljubljana (1957), »Životni poziv«, Skopje (1958), »Tvoj put u život«, Zagreb (1958) i dr. Izdavači ovih publikacija su organi za posredovanje rada ili Jugoslovensko udruženje za profesionalnu orijentaciju.

Izrađen je igrani film »Njegov put u život«, a završava se »Žena i izbor zanimanja«.

Pokrenut je (1957) i mesečni list za pitanja profesionalne orijentacije — »Čovek i zanimanje«, koji izdaje Jugoslovensko udruženje za profesionalnu orijentaciju.

SAVETOVANJE OMLADINE PRILIKOM IZBORA ZANIMANJA zahteva poznavanje mogućnosti pojedinaca i društvenih potreba. Pojedincu se savetuje ono područje rada koje najviše odgovara njegovim psihofizičkim osobinama, a iz tog područja skup srodnih zanimanja, među

kojima ispitanik može birati prema svojoj želji i sklonostima. U tome je i smisao savetovanja: saveti koje daju savetovališta za izbor zanimanja ne obavezuju ispitanika.

Savetovališta za izbor zanimanja izvršavaju svoje zadatke: stručnim metodima rada (lekarskim i psihološkim pregledima), saradnjom sa zainteresovanim (roditeljima, školama, raznim zdravstvenim ustanovama, društvenim organizacijama, naučnim ustanovama i dr.) i informisanjem omladine, roditelja, privrednih organizacija i dr. (izdavanjem brošura, popularnih članaka, filmova, predavanja, putem radio-televizije ili na drugi način, izdavanjem plakata, letaka i sl.).

Prilikom izbora zanimanja od posebne je važnosti zdravstvena kondicija kandidata, koju treba ustanoviti lekarskim pregledom. Osnovni metod medicinske profesionalne orijentacije je kompletni i sistematski lekarski pregled uz registraciju svakog medicinskog nalaza. Na osnovu takvih podataka procenjuju se sposobnosti kandidata.

Savetovališta vršeći preglede služe se metodima opažanja, intervjua ili psihološke eksploracije, testiranja i anketiranja. Ovi metodi treba da obezbede uvid u osobine ličnosti ispitanika (interesovanje i želje, karakterna svojstva, pamćenje i opšti intelektualni razvoj, socijalnu prilagođenost, odnos prema radu i dr.) i specijalna svojstva (koncentraciju i distribuciju pažnje, prostorno predočavanje, smisao za rešavanje tekućih problema, telesnu i ručnu spretnost, sposobnost razlikovanja boja — okulomotornu koordinaciju, snalazljivost, brzinu reakcije na vidne i slušne signale i dr.).

Konačni savet koji se daje ispitaniku rezultat je ekipnog rada psihologa, lekara, pedagoga, socijalnog radnika i ostalog stručnog osoblja savetovališta odnosno centra.

U savetovalištim a je psihološki i lekarski pregledano i informisano u 1957 — 14.000, 1958 — 17.000, a 1959 — 24.000 mladića i devojaka. Među pregledanim u 1959. bilo je 81% omladine do 16 godina starosti (od kojih 86% otpada na učenike završnih razreda osnovnih škola), što pokazuje da je starosna granica kada se viši profesionalna orijentacija omladine vrlo povoljna.

Posebno se ističu rezultati u radu oko uključivanja omladine na izučavanje zanimanja u privredi. Tako je služba posredovanja rada samo u školskoj 1958/59. uključila na izučavanje zanimanja u privredi oko 42.000, a u školskoj 1959/60 — 47.000 mladića i devojaka. Jednom delu ovih omladinaca pružena je pomoć u ustanovama za profesionalnu orijentaciju, a ostali su dobili informacije i pružena im je konkretna pomoć oko uključivanja na izučavanje zanimanja.

STRUČNI KADAR

Posebna briga posvećuje se osposobljavanju kadra za službu profesionalne orijentacije putem seminara za osposobljavanje referenata za profesionalnu orijentaciju, za uvođenje u praktični rad mladih psihologa i medicinskog osoblja, kao i za osposobljavanje nastavnika, naročito osnovnih škola, radi uvođenja profesionalne orijentacije u osnovne škole i gimnazije. Povećan je broj studenata psihologa na fakultetima, jer je sve veći broj komun a zainteresovan za ovu vrstu kadrova.

JUGOSLOVENSKO UDRUŽENJE ZA PROFESIONALNU ORIJENTACIJU

Jugoslovensko udruženje za profesionalnu orijentaciju osnovano je 1956.⁴ sa osnovnim zadacima da izučava i razvija savremene metode u radu na profesionalnoj orijentaciji omladine i odraslih; sarađuje sa raznim organima, privrednim i društvenim organizacijama na području profesionalnog prosvetavanja i usmeravanja u zanimanju; populariše profesionalnu orijentaciju; pruža stručnu pomoć na osposobljavanju i usavršavanju svojih članova; stvara i produbljuje veze sa odgovarajućim udruženjima u drugim zemljama; angažuje se na izdavanju stručnih publikacija.

⁴ Udrženje je osnovano na inicijativu Odbora za socijalnu politiku SIV-a i Sekretarijata SIV-a za rad.

Za područje pojedine narodne republike, pokrajine odnosno oblasti, omogućeno je osnivanje sekcija Udruženja. Dosada je osnovano pet republičkih (za NR Srbiju, NR Hrvatsku, NR Sloveniju, NR Bosnu i Hercegovinu i NR Makedoniju) i jedna pokrajinska sekcija (za AP Vojvodinu).

Članovi Udruženja mogu biti sva lica koja rade na profesionalnoj orijentaciji ili se samo interesuju za nju. Prilikom osnivanja Udruženje je imalo oko 120 članova, dok sada ima oko 1.000 članova. Članovi Udruženja su uglavnom psiholozi, lekari, socijalni radnici, nastavnici, službenici službe za zapošljavanje radnika i dr.

Aktivnost Udruženja odvija se putem skupština (održane 3), plenuma (održano 6), stručnih sastanaka, seminara, izdavanja redovnih i povremenih publikacija i dr.

Udruženje pomaže razvitak službe profesionalne orijentacije, angažujući se u konkretnim akcijama na stvaranju uslova za profesionalnu orijentaciju, njeno popularisanje, obezbeđivanje naučne osnove za rad ove službe, naročito putem izrade zajedničkih programa rada, zatim radi na angažovanju i osposobljavanju nastavnika u školama i njihovom usmeravanju na profesionalnu orijentaciju učenika i osposobljavanju kadrova za rad u ovoj delatnosti putem seminara i drugih aktivnosti.

* * *

Iako se rezultati rada na profesionalnom prosvetavanju i savetovanju mogu tek u budućnosti ceniti, ipak se kao rezultat aktivnosti službe profesionalne orijentacije već zapažaju pozitivne posledice koje se ogledaju u ravnomernoj orijentaciji omladine na ona zanimanja za koja imaju najviše sklonosti.

Međutim, ostvareni napredak u razvoju delatnosti profesionalne orijentacije u poslednje dve godine nije u srazmeri sa stalno rastućim potrebama, pa je zbog toga donesen organizacioni zakonski propis koji, između ostalog, obezbeđuje pravne i materijalne osnove za dalji razvoj ove delatnosti. Juna 1950. Savezna narodna skupština usvojila je Zakon o službi za zapošljavanje radnika, koji određuje kao osnovni zadatak zavodima za zapošljavanje radnika da »pružaju pomoć omladini i odraslim licima prilikom izbora zanimanja prema njihovim sklonostima i sposobnostima i prema potrebama privrede i javnih službi«. Ovu delatnost ubuduće moraće da razvijaju svi lokalni organi za zapošljavanje radnika, dok će se republički organi za zapošljavanje radnika naročito angažovati na razvijanju i primeni savremenih metoda i sredstava rada i na osposobljavanju kadrova koji će raditi u ovoj delatnosti, kao i na donošenju bližih propisa u kojima će se odrediti uslovi pod kojima zavodi za zapošljavanje radnika mogu vršiti profesionalnu orijentaciju omladine.

Radi uskladjivanja aktivnosti raznih društvenih faktora, u prvom redu škola, privrednih organizacija, socijalne zaštite, omladinskih i drugih društvenih organizacija Zakon predviđa osnivanje stalnih komisija za profesionalnu orijentaciju.

Zakon o službi za zapošljavanje radnika, osim što obezbeđuje materijalnu i pravnu osnovu za razvoj profesionalne orijentacije, konačno uključuje ovu delatnost u kompleksnu problematiku zapošljavanja radne snage.

IZVOR: Dokumentacije Sekretarijata SIV-a za rad i Jugoslovenskog udruženja za profesionalnu orijentaciju.

R. M.

ŠTAMPA RADNIH KOLEKTIVA

Značajno sredstvo obaveštavanja u mnogim radnim kolektivima predstavlja štampa tih kolektiva: listovi, bilteni i časopisi. Uloga tog oblika informisanja naročito je porasla s razvitkom sistema radničkog samoupravljanja.

Štampa radnih kolektiva vrši uglavnom tri osnovne funkcije: prvo, *informiše* članove kolektiva o svemu što se dešava u preduzeću, posebno o kretanju proizvodnje, o odlukama radničkog saveta i upravnog odbora, kao i o delatnosti i važnijim zaključcima društvenih organizacija u kolektivu; drugo, predstavlja *tribinu* za radnike, u prvom redu članove organa društvenog upravljanja, koji na njenim stranicama iznose svoje mišljenje, predloge, upućuje kritike na nedostatke i sl.; treće, vrši određenu *obrazovnu* ulogu objavljujući razne stručne priloge o tehničkim i tehnološkim procesima, o ekonomskim pitanjima ili upućuje na mogućnosti koje postoje za obrazovanje i stručno usavršavanje.

RAZVOJ. Neposredno posle rata, gotovo svi radni kolektivi u preduzećima i ustanovama otpočeli su sa »izdavanjem«¹ tzv. zidnih novina. U njima su isticani primeri uspeha i slabosti celog kolektiva, pojedinih odeljenja ili pojedinaca. (Zidne novine kao sredstvo informisanja koriste se i danas u mnogim kolektivima, pa i u onima koji izdaju list.)

Ovaj oblik obaveštavanja prerastao je postepeno u izdavanje listova.

Do 1951. izlazio je neznatan broj listova i ostale štampe radnih kolektiva: 1948. na primer, samo 4 lista. Do uvođenja radničkog samoupravljanja broj listova nije znatno povećan. Međutim, posle uvođenja radničkog samoupravljanja počinje intenzivniji razvoj ove štampe, koja sve više postaje važan faktor u razviku demokratizma u radnom kolektivu. Svake godine pokretni su novi listovi, bilteni i časopisi: 1956 — 10, 1957. — 14, 1958. — 29, a 1959. — 22 nova glasila radnih kolektiva.

¹ Neki radni kolektivi izdavali su, međutim, i u to vreme biltene.

Prema nepotpunim podacima² Bibliografskog instituta FNRJ, u Jugoslaviji je 1959. izlazio sledeći broj glasila radnih kolektiva:

Vreme izlaženja	Ukupno	Listova	Časopisa	Biltena
Ukupno	119	63	34	22
Nedeljni	2	2	—	—
15-dnevni	9	9	—	—
Mesečni	71	41	18	12
Dvomesecni i povremeni	37	11	16	10

Podaci: Bibliografija jugoslovenske periodike, br. 1—4, izdanje Bibliografskog instituta FNRJ, 1959.

Broj listova odnosno biltena i časopisa po republikama u 1959. bio je: u Srbiji 43 (25 listova, 6 časopisa i 12 biltena), u Hrvatskoj 31 (13, 14, 3), u Sloveniji 26 (12, 13, 1), u Bosni i Hercegovini 17 (11, 1, 5) i u Makedoniji 2 (2, —, —). U Crnoj Gori nijedno preduzeće ne izdaje svoje glasilo.

Međutim, prema poslednjim podacima kojima raspolaže Centralno veće SSJ (Centar za propagandu) glasila radnih kolektiva ima oko 150.

Najviše listova, časopisa i biltena izdaju industrijska preduzeća — 87. Preduzeća ostalih privrednih grana izdaju sledeći broj: građevinarstvo 8, saobraćaj 8, rudarstvo 6 itd.

VRSTE I KARAKTER. Glasila radnih kolektiva su listovi, časopisi i bilteni.

Najveću grupu sačinjavaju nedeljni, petnaestodnevni i mesečni *informativni listovi* »Planika« — Kranj, »Kablovik« — Svetozarevo, »ITM« — Zemun, »Omladinska fabrika« — Železnik, »Varteksov vjesnik« — Varaždin, »Metalurg« — Zenica, »Motor« — Industrija motora Rakovica, »Natron« — Tvornice papira i celuloze, Maglaj, »Naš rad« — Građevinskog preduzeća »Rad«, Beograd, »Makedonka« — Štip, »Vjesnik željezarc« — Sisak, »Đuro Đaković« — Slavonski Brod, »Naš kolektiv« — Građevinskog preduzeća »Tehnika«, Tuzla, »Litostroj« — Ljubljana, »Glasnik« — Jugoslovenskog rečnog brodarstva, Beograd, »Fagaram« —

² Neke redakcije ne prijavljuju na vreme pokretanje odnosno prestanak izlaženja lista.

Fabrike građevinskih mašina, Smederevo i dr.). Po kvalitetu, informativni listovi su vrlo neujednačeni. Veći broj zapisničkim stilom, uz važnije događaje iz kolektiva, donosi i na po nekoliko strana dugačke referate sa raznih sastanaka i skupština. Manji broj listova tretira komunalnu problematiku (na primer, list »Koroški fužinar« — Ravne, »Motor« — Rakovica, »Borovo« — Industrijskog kombinata gume i obuće Borovo, »Duga Resa« — Pamučne industrije Duga Resa, »Omladinska fabrika«, »Varteksov vjesnik«, »Krivaja« — Zavidovići i drugi).

Bilteni su uglavnom službena glasila uprava preduzeća i donose razne odluke, rešenja, analize, stručne napise i drugo.

Stručnih časopisa je vrlo mali broj. Čak i najtipičniji među njima »Hidraulika« — Fabrike »Prva petoljetka«, Trstenik i »FAP« — Priboj na Limu, donose u prilogu informacije o radu i problemima kolektiva, organa samoupravljanja, društveno-političkih organizacija i slično.

SADRŽAJ. U celini, sa malim izuzecima, štampa radnih kolektiva piše o raznovrsnim i mnogobrojnim problemima kolektiva: iznosi činjenice o planu proizvodnje, realizaciji ukupnog prihoda, stanju investicija, radnim odnosima, socijalnom osiguranju, zdravstvenoj i higijensko-tehničkoj zaštiti pri radu, odnosima preduzeće — komuna, problemu žena u radnom odnosu, radu i problemima organizacija Saveza komunista, sindikalne podružnice i Narodne omladine u preduzeću, zatim o odmoru radnika i službenika u odmaralištima preduzeća, pomoći radnicima u stručnom i društveno-ekonomskom obrazovanju i sl. Pri tome se ističu pozitivni primeri rada i ukazuje na greške.

Preko fabričke štampe radnici se obaveštavaju i o tome koliki je, na primer, ukupni prihod preduzeća i po kom će se ključu deliti, zatim o visini sredstava izdvojenih u pojedine fondove i na ime ličnih dohoda. U glasilu radnog kolektiva može se naći odgovor i na sledeća pitanja: kako je i zbog čega premašen odnosno podbačen plan proizvodnje, kolika su dugovanja i potraživanja preduzeća, kolike su zalihe robe i sirovina, koliko je sredstava izdvojeno za stambenu izgradnju, po kome kriterijumu je izvršena raspodela stanova, koliko je sredstava dato kao pomoć sindikalnoj podružnici, omladinskoj organizaciji, sportskom aktivu i u koje svrhe itd. Čitaoci se takođe obaveštavaju o kvalitetu proizvedenih artikala i njihovom plasmanu na domaćem i inostranom tržištu, načinu izvršenja rekonstrukcije mašinskog parka, o visini pomoći koja je dodeljena porodicama radnika koji se nalaze na odsluženju vojnog roka, o merama preduzetim za poboljšavanje ishrane radnika i dr. Većina listova ima redovne rubrike u kojima se objavljuju predlozi, kritike i ostala mišljenja radnika.

Listovi imaju, na primer, sledeće stalne ili povremene rubrike: Čitaoci imaju reč, Žena u industriji, Naše slike i prilike, Vesti iz pogona, Higijensko-tehnička zaštita, Fabrika — porodica — dom, Portreti, Neiskorišćene mogućnosti, Naši najbolji radnici, Tvornička higijena, Tribina društvenih organizacija, Humor iz fabrike, Naši veterani, Predlozi i mišljenja, Kroz naš kotar, Ženski kutak, Stručno obrazovanje radnika, Slučajni intervju, Sport u preduzeću, Ne tako — nego ovako i dr.

Neki listovi, pored informativnog dela u kome komentarišu pojedine odluke, donose u prilogu i službeni deo sa tim odlukama, analizama, izveštajima, rezultatima (»Vesnik« Bagersko-brodarskog preduzeća u Beogradu, »Natron« — Maglaj, »Glasnik« — Jugoslovenskog rečnog brodarstva i dr.).

KADROVI I OSNIVAČI. Listove i bilten uređuje redakcija (redakcijski odbor) koju imenuje osnivač. U redakciji se obično nalaze, sem sposobnijih amatera-novinar (radnika i službenika koji za uređivanje lista pokazuju interesovanje), i predstavnici društvenih organizacija u kolektivu i radničkog saveta. Samo u desetak listova rade i profesionalni novinari, od kojih svi nemaju novinarski status u udruženjima novinara. Glavni urednici listova su najčešće službenici preduzeća, referenti za kadrove, za propagandu, za higijensko-tehničku zaštitu, pa i pravnici

i sekretari preduzeća, zatim rukovodioci preduzeća ili inženjeri. Prema anketi koju je juna 1960. sproveo Centar za propagandu Centralnog veća SSJ, u redakcijama 46 ovih listova bilo je: profesionalnih novinara 18, inženjera 4, tehničara 3, referenata za kadrove 3, sekretara i pravika preduzeća 9, komercijalnih rukovodilaca i službenika 3, ostalih struka 4. Neke republike (Hrvatska, Slovenija) rešile su u najvećoj meri probleme statusa i nagrađivanja urednika odnosno novinara tih listova.

U redakcijskim odborima 46 anketiranih listova, biltena i časopisa, ima oko 95 članova predstavnika društveno-političkih organizacija, ne računajući članove organa radničkog samoupravljanja. Broj članova redakcijskih odbora je neujednačen. Dok ih u nekim redakcijama ima svega po dva do tri, u drugim ih ima i do 15.

Kao izdavači lista pojavljuju se sindikalna podružnica, radnički savet (10 listova od 46 anketiranih), uprava preduzeća, ali u najviše slučajeva na listu se ističe da je organ radnog kolektiva (32 lista od 46 anketiranih). U Sloveniji su, na primer, izdavači listova samo radnički saveti.

TIRAŽ, PRODAJNA CENA I DISTRIBUCIJA. Prosečan tiraž fabričke štampe kreće se između 2.000 i 5.000 primeraka. Međutim, tiraž nekih listova (na primer »Metalurga« — Zenica) dostiže tiraž i do 14.000 primeraka. Prosečan godišnji tiraž štampe radnih kolektiva iznosi oko 3.500.000 primeraka ili oko 281.000 primeraka mesečno.

Više ovih glasila deli se članovima kolektiva besplatno, a izvestan broj se prodaje po 5, 10 ili 20 din. po primerku.

FINANSIRANJE. Rashodi oko izdavanja fabričke štampe su znatno veći od prihoda. Razlika se nadoknađuje dotacijama radnih kolektiva delimično oglašima. Prema anketi, koju je Centar za propagandu CV SSJ sproveo među urednicima 46 glasila radnih kolektiva, redakcije dobijaju godišnje prosečno 1,5 do 2 miliona din. dotacije. Najveće dotacije primaju »Planika« — Kranj (6,5 miliona), »Železar« — Jesenice (5,5 miliona), »Metalurg« — Zenica i »Zmaj« — Zemun (po 4 miliona), »Naš rad« — Beograd (3,5 miliona), »Litostroj« — Ljubljana (3 miliona) itd. Međutim, list »Varteksov vjesnik« koji izlazi nedeljno u 4.500 primeraka sam se izdržava.

STRUČNA POMOĆ LISTOVIMA RADNIH KOLEKTIVA. Na inicijativu nekih redakcija održano je 1954. u Borovu prvo, 1955. u Lešću kod Duge Rese drugo i 1955. u Kaštelima kod Splita treće savezno savetovanje predstavnika listova, biltena i časopisa radnih kolektiva. Na ovim savetovanjima bio je osnovan i koordinacioni odbor predstavnika štampe radnih kolektiva. Pored toga, održano je nekoliko sastanaka i savetovanja u pojedinim republikama koje su organizovala rukovodstva sindikata (RV SSJ za Hrvatsku) ili drugi organi (Slovenija, Srbija). Centralno veće SSJ pretresalo je probleme ove štampe na sastanku Komisije za kulturno-prosvetni rad (1957) i izradilo iscrpan elaborat o štampi radnih kolektiva.

Centar za propagandu CV SSJ i Jugoslovenski institut za novinarstvo organizovali su početkom juna 1960. seminar za urednike listova, a na kraju seminara i savetovanje o problemima ove štampe. Na seminaru slušaoci su se upoznali sa stručnim temama iz oblasti novinarstva: kako se piše novinska vest, komentar, intervju, kakav lik treba da ima list radnog kolektiva, kakva se sve sredstva obaveštavanja mogu koristiti u preduzeću i dr. Učesnicima je omogućeno da posete redakcije nekih dnevnih listova i Tanjug i da se upoznaju sa njihovim načinom rada.

Na savetovanju je zaključeno da odgovarajuće društveno-političke i novinarske organizacije preduzmu mere kako bi se redakcijama listova radnih kolektiva pomoglo da što uspešnije reše probleme koje imaju u radu.

IZVOR: Bibliografija jugoslovenske periodike, br. 1—4, izdanje Bibliografskog instituta FNRJ, 1959; Anketa Centra za propagandu Centralnog veća SSJ sprovedena juna 1960. među 46 urednika štampe radnih kolektiva; Stenografske beleške sa Savetovanja urednika štampe radnih kolektiva održanog 5. juna 1960. u Beogradu.

B. R.

OBRAZOVANJE VOJNIKA U JUGOSLOVENSKOJ NARODNOJ ARMII

U sistemu obrazovanja odraslih u Jugoslaviji značajno mesto ima, i pored svojih specifičnosti, obrazovanje vojnika u JNA. Ono se ostvaruje delom kroz vojnu obuku u okviru predviđene nastave, a delom u slobodnom vremenu, kroz razne aktivnosti i obuhvata opšte, društveno-političko, tehničko i fizičko obrazovanje.

Obrazovanje i vaspitanje vojnika organizuje se i izvodi u skladu sa savremenim naučnim dostignućima u toj oblasti. Armijske ustanove koje se bave obrazovanjem i vaspitanjem sarađuju sa nizom odgovarajućih institucija izvan Armije i sa njima vrše razmenu iskustava.

Rad na obrazovanju i vaspitanju u okviru obuke neposredno organizuju i izvode starije jedinice i komande. Delatnosti koje se odvijaju u slobodnom vremenu vojnika, organizuju se preko vojničkih klubova kao institucija kojima je to osnovna namena.

Vojnički klubovi raspolažu bibliotekama,¹ čitaonicama, prostorijama za šahovske i druge sekcije, kao i tehničkim sredstvima (kino i diaprojektorima, razglasnim uređajima, radio-aparatima, muzičkim instrumentima i sl.). Neki vojnički klubovi raspolažu salama za bioskopske i pozorišne predstave, kulturno-umetničke i druge priredbe; a ostali u te svrhe koriste sale domova JNA.

Vojnički klubovi sarađuju sa domovima JNA, naročito u organizaciji kulturno-umetničkih priredbi. Klubovima pomažu odbori za kulturno-prosvetno i zabavni rad, koji postoje u svim jedinicama. Odbori su sastavljeni od vojnika i starešina koji svojim znanjem i iskustvom mogu najviše doprineti razvijanju tih aktivnosti u jedinicama.

OPŠTE OBRAZOVANJE I PROSVEĆIVANJE

Opšte obrazovanje vojnika izvodi se delom u okviru vojnostručne obuke, davanjem opštih znanja (najčešće iz istorije, geografije, fizike, hemije, zdravstva i higijene i sl.) u obimu potrebnom za lakše razumevanje i uspešnije savlađivanje programa stručne obuke. Znanja stečena tako, kao i ona sa kojima dolaze u Armiju, vojnici dalje upotpunjavaju i proširuju kroz raznovrsne delatnosti (obično u popodnevnom časovnom i drugom slobodnom vremenu), za koje je u Armiji uobičajen naziv kulturno-prosvetna delatnost.

KULTURNO-PROSVETNA DELATNOST. Učešćem u kulturno-prosvetnoj delatnosti vojnici proučavaju materiju koja treba da doprinese njihovom uspešnijem stručnom obrazovanju. To se postiže kroz raznovrsne oblike delatnosti, među kojima su najznačajniji vojnički univerziteti, usmene novine, književne i logorske večeri, posete, izleti i film.

U okviru vojničkih univerziteta (nastalih krajem 1956) organizuje se izučavanje raznih oblasti, u zavisnosti od interesovanja vojnika. Forme delatnosti univerziteta su predavanja, diskusije i razgovori, praktičan rad i sl. U 1959. na vojničkim univerzitetima održano je oko 4.600 predavanja (1.520 iz istorije i geografije; 1.260 društveno-političkih; 800 iz nauke i tehnike; 350 iz oblasti kulture, umetnosti, književnosti; 670 drugih).

Radom vojničkih univerziteta rukovode vojnički klubovi. Klubovi, uz učešće kulturno-prosvetnih odbora i zainteresovanih vojnika, prave programe i raspored rada, angažuju predavače i rukovodioce za obradu pojedinih ciklusa,

obebeđuju prostorije, tehnička i druga potrebna sredstva. Kao predavači često se pojavljuju vojnici sa odgovarajućom opštom, stručnom i drugom spremom, pitomci škole rezervnih oficira na stažu u jedinicama i druge starešine, zatim prosvetni, kulturni, politički i društveni radnici van Armije koje angažuju vojnički klubovi.

Razvijen oblik rada na sticanju i proširivanju opštih znanja vojnika su i njihove posete muzejima, istorijskim mestima i spomenicima, likovnim izložbama, izložbama knjiga, školama i drugim kulturnim ustanovama. Ove posete se organizuju uporedno sa izučavanjem odgovarajućih ciklusa tema i služe kao dopuna onome što su vojnici već izučavali. Takvih poseta bilo je, na primer, u 1957 — 2.386, u 1958 — 3.329, a u 1959 — 4.327.

OPISMENJAVANJE. Na odsluženje roka u Armiju dolazi još uvek jedan broj nepismenih mladića, iz krajeva u kojima nisu imali mogućnosti da završe osnovno školovanje. Među njima se nalaze i oni koji su završili dva pa i više razreda osnovne škole, ali su zaboravili da pišu i razumevaju pisani tekst. Zbog toga se još na početku služenja u Armiji naročita pažnja posvećuje njihovom opismenjavanju.

Svake godine u Armiji se opismeni veći broj mladića. U prvim posleratnim godinama taj broj bio je daleko veći.

Opismenjavanje se sprovodi na tečajevima (kursevima) za nepismene. Na tečajevima se polaznici razvrstavaju prema predznanjima; na one koji prvi put počinju rad i one koji su ranije nešto učili. Nastava se izvodi po ustaljenom programu, u toku prve godine služenja. Rad organizuju i njime rukovode starešine jedinica. Nastavu izvode učitelji koji se nalaze na odsluženju roka, učitelji iz građanstva i neke starešine. Po uspešno završenom tečaju vojnicima se izdaju svedočanstva.

OPŠTESTRUČNO I TEHNIČKO OBRAZOVANJE

U skladu sa opštim naporima koji se preduzimaju u cilju što bržeg i masovnijeg obrazovanja i stručnog osposobljavanja odraslih u zemlji jesu i naponi koji se u tom pravcu ulažu u Armiji. Oni su uslovljeni u prvom redu potrebama Armije za stručno i tehnički obrazovanim kadrom, kao i opštim potrebama zajednice. Otuda i veliki broj vojnika služeći u određenim rodovima, službama i tehničkim jedinicama (inženjerijskim, mornaričkim, vazduhoplovnim, jedinicama veze, saobraćajnim) stiče stručna znanja i kvalifikacije kroz redovnu obuku. Godišnje se u Armiji za rad u privredi i javnim službama osposobi više hiljada vojnika. Tako je u periodu 1945—1958. u Armiji osposobljeno: oko 25.000 mehaničara, 96.000 vozača i saobraćajaca, 85.000 minera, 7.000 električara, 160.000 vezista (linijaša, telefonista i telegrafista), 33.000 pomoćnog sanitetskog osoblja, 8.000 veterinarskih bolničara i potkivača, oko 105.000 kovača, stolara, zidara i drugog osoblja. Pored toga, svim drugim vojnicima se pruža mogućnost da prošire znanja učestvujući u slobodnom vremenu na kursevima i u radu sekcija, posećujući cikluse predavanja iz oblasti tehnike i savremenih tehničkih dostignuća, učešćem na kursevima za vozače, radio-amaterskim i foto-amaterskim kursevima i drugim.

Nadležni organi Saveznog izvršnog veća razmatraju mogućnost da se vojnicima i van Armije priznaju kvalifikacije koje su stekli u Armiji, ili da ih steknu posle polaganja dopunskih ispita (za zvanja za koja znanja stečena u Armiji nisu dovoljna). Dosada je to omogućeno vozačima motornih vozila. Na osnovu vojne vozačke dozvole oni koji to žele mogu da dobiju van Armije dozvolu vozača-amatera. Međutim, oni vojnici koji žele da polažu ispit za profesionalnog vozača u građanstvu mogu to da urade na mesec dana pred otpuštanje iz Armije. Ispit polažu pred komisijom sekretarijata unutrašnjih poslova sreza, na vojnom motornom vozilu i bez naplate upotrebe vozila i pogonskih troškova.

¹ Vidi: »Biblioteke u JNA«, »Jugoslovenski pregled«, 1960, str. 437—438 (63—64).

DRUŠTVENO-POLITIČKO OBRAZOVANJE I VASPITANJE

Društveno-političko obrazovanje i vaspitanje vojnika odvija se sistematski, po određenim programima i planovima, a traje celo vreme služenja vojnog roka. Ostvaruje se kroz redovnu nastavu obaveznu za sve vojnike.

Program društveno-političkog obrazovanja i vaspitanja vojnika obuhvata nekoliko oblasti: narodnooslobodilački rat i narodnu revoluciju, stvaranje i izgradnju JNA, osnovne karakteristike privrednog razvoja, državno i društveno uređenje Jugoslavije, zivanja u savremenom svetu. Program se sprovodi postupno u vidu redovne nastave koju izvode starešine. U sprovođenju programa koriste se i odgovarajuća nastavna sredstva (popularno pisane i vojnicima namenjene brošure, nastavni i dokumentarni filmovi, dijafilmovi, šeme, grafikoni i sl.).

U okviru planom predviđene nastave u svakoj jedinici se održi godišnje veći broj predavanja, razgovora i diskusija, kraćih informacija, pročitati razni materijal i gleda veći broj odgovarajućih filmova (u 1959. vojnici su gledali preko 12.000 dokumentarnih, naučno-popularnih i nastavnih filmova i mnoštvo dijafilmova prikazanih uz odgovarajuće teme društveno-političkog obrazovanja).

Radom na društveno-političkom obrazovanju i vaspitanju vojnici se pripremaju za aktivan odnos prema zadacima ne samo u Armiji već i u svakodnevnom životu van Armije

KULTURNO-ZABAVNA DELATNOST

Oblici kroz koje se ta delatnost najviše ispoljava su: kulturno-umetničke priredbe, vojnička veselja, smotre kulturno-zabavnog rada, fiskulturne igre, šah i dr. Sami vojnici su ne samo posmatrači nego i organizatori i aktivni učesnici u izvođenju raznovrsnog zabavnog programa. Oni koji su još pre dolaska u Armiju ispoljili naklonost za taj rad kao i oni koji su radili kao amateri ili profesionalci u kulturno-umetničkim društvima, pozorištima, radiju i televiziji, pevačkim horovima, muzičkim orkestrima, doprinose svojim iskustvima da rad bude kvalitetan i zanimljiv.

Vojnici koji su se opredelili za neku vrstu kulturno-umetničke delatnosti rade po sekcijama, na primer za dramsku, muzičku, literarnu, likovnu umetnost, u pevačkim horovima i dr. (godišnje ove sekcije pripreme i izvedu oko 20.000 raznih priredbi za vojnike, od kojih oko 3.000 kulturno-umetničkih priredbi, oko 10.000 vojničkih veselja, oko 4.000 usmenih novina, oko 5.000 drugih priredbi).

Ove sekcije pripremaju i izvode razne priredbe (uglavnom kulturno-umetničke) i van Armije. Samo u 1959. priredbama koje su vojnici pripremili i izveli u raznim mestima u zemlji prisustvovalo je preko 200.000 posetilaca.

Postoji već tradicionalna saradnja Armije sa institucijama, organizacijama i društvima u zemlji koji se bave kulturno-zabavnom delatnošću. Do izražaja naročito dolazi saradnja sa omladinom van Armije, u zajedničkom učestvovanju u nizu zabavnih i sportskih manifestacija. Ta saradnja je naročito plodna u proslavi Dana mladosti i Dana armije. Vojnici i omladina pripremaju i organizuju raznovrsne zajedničke priredbe i zajedno istupaju na njima.

U prošloj godini bilo je oko 1.000 takvih priredbi. Za vojnike se organizuje i znatan broj filmskih (umetničkih, dokumentarnih i naučno-popularnih filmova) i pozorišnih predstava. U toku jednog meseca vojnici gleda najmanje jedan do dva umetnička i više drugih filmova, a godišnje najmanje dve pozorišne predstave bilo u pozorišnim kućama, bilo da one sa svojim programima gostuju u jedinicama. I kulturno-umetnička društva često daju priredbe za vojnike. U 1959. na primer, takvih priredbi je bilo preko 500.

Dom JNA — Beograd ima svoj umetnički ansambl, koji je po izvođačkim kvalitetima poznat u umetničkom životu u zemlji. On obilazi vojne jedinice i priređuje koncerte za vojnike.

Vojnici, u slobodno vreme, sami posećuju kulturne institucije kao i svi drugi građani.

FIZIČKO OBRAZOVANJE I VASPITANJE

Fizičko vaspitanje i obrazovanje vojnika, i pored nekih specifičnosti koje uslovljavaju potrebe Armije za ovladavanjem onih veština koje najbolje razvijaju osobine potrebne vojnicima, predstavlja deo napora koji se ulažu u zemlji na podizanju fizičke kulture naroda. Izvodi se u okviru obavezne nastave telesnog vaspitanja po ustaljenim programima i putem uvođenja sportom u slobodnom vremenu. Obavezni deo fizičkog vaspitanja sprovodi se u vidu jutarnjih vežbanja koja se izvode svakog dana i traju do 20 minuta i preko časova telesnog vežbanja po posebnom programu od po nekoliko časova sedmično. Pored toga, podizanju opšte fizičke sposobnosti vojnika doprinosi i celokupna vojna obuka.

Uporedo sa fizičkim vaspitanjem po programu i putem vojne obuke, u svim vojnim jedinicama se odvija veoma živa i raznovrsna sportska aktivnost u slobodnom vremenu (u popodnevnim časovima i praznicima). Održavaju se takmičenja vojnika u okviru jedinica, između jedinica (odeljenja, voda i čete) u okviru garnizona itd. Takva takmičenja održavaju se u svim garnizonima u raznim disciplinama. Pored ovih, u Armiji se organizuju i kvalitetna takmičenja za naziv prvaka JNA, koja obuhvataju nekoliko sportskih disciplina: atletiku, višeboj, smučanje, sportsko gaganje i rukomet, a u jedinicama Mornarice i plivanje, veslanje i druge sportove na vodi. Ova takmičenja zasnivaju se na masovnim takmičenjima manjih jedinica.

Pitomci u vojnim akademijama i školama za podoficire i oficire u okviru redovnog školovanja stiču potrebna stručna znanja iz oblasti fizičke kulture, a po završenom školovanju postaju organizatori i neposredni rukovodioci celokupne fiskulturne aktivnosti. Njihovo dalje usavršavanje kao i školovanje stručnih nastavnika za telesno vaspitanje vrši se u Armiji, a jedan broj starešina školuje se i u fiskulturnim školama van Armije.

Za organizovanje rada na fizičkom obrazovanju dosada je izgrađeno i adaptirano preko 1.000 raznih sportskih terena i dvorana (atletskih staza, skakališta, bacališta, terena sa preprekama, igrališta za odbojku, rukomet, košarku, fudbal, tenis, prostora za sprave, kuglana, ringova za boks, bazena i sl.).

V. I.

JUGOSLAVIJA I NORDIJSKE ZEMLJE

Jugoslavija održava diplomatske odnose sa svih 5 nordijskih zemalja. Jugoslovenske ambasade postoje u Danskoj, Finskoj, Norveškoj i Švedskoj, odnosno ambasade tih zemalja u Jugoslaviji, dok je kao predstavnik u Islandu akreditovan jugoslovenski ambasador u Norveškoj, a kao predstavnik Islanda u Jugoslaviji islandski ambasador u Saveznoj Republici Nemačkoj.¹

Odnosi Jugoslavije sa nordijskim zemljama razvijaju se u duhu prijateljske saradnje, razumevanja i obostrano izraženih želja za daljim unapređenjem političkih, ekonomskih, kulturnih i drugih veza. Pozitivan razvoj odnosa između Jugoslavije i nordijskih zemalja ogleda se naročito u mnogim međusobnim posetama zvaničnih predstavnika.

Junu 1957. zvanično je posetio Norvešku državni sekretar za inostrane poslove Koča Popović; u maju i junu 1959. učinio je zvaničnu posetu Danskoj i nezvaničnu Norveškoj i Švedskoj potpredsednik SIV Edvard Kardelj; maja 1960. bio je u zvaničnoj poseti Norveškoj državni podsekretar za inostrane poslove Veljko Mićunović (tom prilikom državni podsekretar je nezvanično posetio i Švedsku). U aprilu 1959. posetila je Dansku, Finsku, Norvešku i Švedsku jedna delegacija jugoslovenskih privrednika.

U poseti Jugoslaviji bili su aprila 1956. godine norveški ministar inostranih poslova Halvard Lange (Halvard Lange), juna 1957. predsednik švedske vlade Tage Erlander (Tage Erlander), avgusta 1958. danski ministar-predsednik i ministar inostranih poslova Hans Kristijan Hansen (Hans Christian Hansen), septembra—oktobra 1958. predsednik norveške vlade Ejnar Gerhardsen (Einar Gerhardsen), juna 1960. norveški ministar trgovine Arne Skaug (Arne Skaug), septembra 1960. norveški ministar rada i komunalnih poslova Andreas Kapelen (Andreas Cappelen). Na poziv Savezne narodne skupštine u junu 1960. učinila je posetu Jugoslaviji parlamentarna delegacija Danske na čelu sa sekretarom parlamentarne grupe Socijalističke partije Danske, Svendom Hornom (Svend Horn). Avgusta—septembra 1960. nezvanično je posetio Jugoslaviju predsednik finskog parlamenta Karl August Fagerholm (Karl August Fagerholm).

Saradnja na političkom polju između Jugoslavije i nordijskih zemalja dolazi do izražaja i u raznim međunarodnim organizacijama, u prvom redu u Organizaciji ujedinjenih nacija, gde se često ispoljavala bliskost gledišta o pojedinim međunarodnim problemima i gde je dolazilo do zajedničkih inicijativa i uzajamne podrške.

Posle svog povratka iz Danske, Norveške i Švedske, potpredsednik Saveznog izvršnog veća Edvard Kardelj je u intervjuu »Borbi« (4 jul 1959), između ostalog, rekao: »Naravno, u tretiranju pojedinih međunarodnih problema postoje razlike između stavova Jugoslavije i pojedinih skandinavskih zemalja, ponekad i veoma osetne razlike. One proizilaze već iz same činjenice da Jugoslavija ne učestvuje ni u kakvim vojnim paktovima, a Danska i Norveška su, na primer, članice Atlantskog pakta, dok je Švedska, rekao bih, p.istalica klasične neutralnosti. Pa ipak, stvar nije samo u formalnoj pripadnosti ovoj ili onoj koncepciji konkretne spoljne politike. Bitno je ono što svaka pojedina vlada i zemlja praktično čine na popuštanju zategnutosti i na zbližavanju među narodima kao i mirnom rešavanju sporova. A u toj težnji postoji

¹ Diplomatski odnosi između Jugoslavije i Republike Islanda uspostavljeni su 1953. sa predstavništvima u rangu poslanstva. Međutim, i pored postojanja normalnih diplomatskih odnosa i obostrano izraženih želja za razvijanjem saradnje, dosada su ostvareni samo izvesni početni rezultati na polju kulturne razmene putem uzajamnog dodeljivanja stipendija za studente.

mного zajedničkog između skandinavskih zemalja i Jugoslavije.« Govoreći istom prilikom o bilateralnim odnosima Jugoslavije sa skandinavskim zemljama, potpredsednik Kardelj je, pored ostalog, rekao da postoje znatne mogućnosti za proširenje ekonomske saradnje između Jugoslavije i skandinavskih zemalja, kao i povoljni uslovi za dalju razmenu stručnjaka i za povećanje broja turista iz tih zemalja i dodao da je u tom cilju potrebno i sa jugoslovenske strane preduzeti odgovarajuće ekonomske i organizacione mere.

EKONOMSKI ODNOSI

Od 1946. do 1959. ukupna trgovinska razmena između Jugoslavije i nordijskih zemalja (Danske, Finske, Norveške i Švedske) iznosila je oko 22 milijarde din. u uvozu i oko 15,5 milijardi din. u izvozu, odnosno godišnje prosečno 1,6 milijardi u uvozu i oko 1,1 milijardi u izvozu (tabela 1).

TABELA 1 — TRGOVINSKA RAZMENA IZMEĐU JUGOSLAVIJE I NORDIJSKIH ZEMALJA 1946—1959.

(U hiljadama din.)			
Godina	Izvoz	Uvoz	Trgovinski bilans
Ukupno	15,264.037	22,009.858	— 6,745.821
1946.	3.928	2.621	+ 1.307
1947.	128.372	76.743	+ 51.629
1948.	584.118	380.941	+ 203.177
1949.	449.758	504.493	— 54.735
1950.	332.269	251.197	+ 81.072
1951.	329.905	481.545	— 151.640
1952.	1,198.402	1,666.240	— 467.838
1953.	952.223	2,666.096	— 1,713.873
1954.	1,387.154	2,571.285	— 1,184.131
1955.	945.444	2,049.826	— 1,104.382
1956.	1,044.345	1,749.733	— 705.388
1957.	1,458.597	2,553.397	— 1,094.800
1958.	3,189.175	3,587.758	— 398.583
1959.	3,260.347	3,467.983	— 207.636

Podaci: Obračun prema podacima Statistike Spoljne trgovine FNRJ za 1946—1959.

1946—1948. razmena je naglo rasla uz stalno aktivan jugoslovenski saldo, da bi 1949—1951. nešto opala i držala se uglavnom na istom nivou. 1952—1957. razmena se više nego utrostručava prema ranijem periodu i, mada osetno oscilira po pojedinim godinama, pokazuje stalno visok pasivan saldo Jugoslavije (prosečno godišnje preko milijardu din.). 1958—1959. dolazi do novog visokog porasta razmene a istovremeno do tendencije ujednačavanja trgovinskog i platnog bilansa. Negativan saldo Jugoslavije od prosečno preko milijarde din. godišnje u prethodnom periodu smanjen je u 1958. na oko 400 miliona din., a u 1959. na oko 200 miliona.

Period 1946—1950. karakteriše pretežno izvoz prehrambenih proizvoda i sirovina. Među prehrambenim proizvodima najveću stavku je predstavljao kukuruz. Posle 1950, usled dve suše i povećanih unutrašnjih potreba za kukuruzom, ovaj artikal se vrlo retko pojavljuje u razmeni Jugoslavije sa nordijskim zemljama. Istovremeno, usled sve bržeg razvoja domaće industrije i povećanih unutrašnjih potreba, smanjen je izvoz i nekih sirovina, te u tom periodu dolazi do izvesne promene strukture izvoza. Najvažnije stavke u jugoslovenskom izvozu sada predstavljaju: metali, suva šljiva, tekstil (konfekcija), piće i duvan, kudelj, riblje konzerve i tvrda rezana građa. Naglo povećanje jugoslovenskog izvoza u 1958. bilo je ostvareno izvozom brodova, čime je osetno bio popravljen trgovinski i platni bilans Jugoslavije. Međutim, sa izvozom brodova nije nastavljeno u 1959.

Jugoslovenski uvoz je do 1951. uglavnom bio izbalansiran sa izvozom, a od tada naglo raste (dostižući pojedinih godina gotovo dvostruku vrednost izvoza), sve do 1958, kada je porast jugoslovenskog izvoza osetno ublažio taj

odnos. Visok uvoz bio je posledica prvenstveno povećanog uvoza hrane usled suša (u Norveškoj dva kredita 1951. i 1953. od po dva miliona dolara samo za hranu), a zatim kupovine brodova, otplate licenci (brodski motori) i povećanog uvoza investicione opreme (cementare, mlekarstva industrija, PTT uređaji) i priplodne stoke.

U robnoj razmeni sa nordijskim zemljama prvo mesto zauzima Švedska. Kao privredno najrazvijenija nordijska zemlja, Švedska predstavlja najšire tržište za jugoslovenski izvoz, a zbog razvijene i kvalitetne industrije i interesantnog partnera za nabavke razne opreme. Međutim, dosadašnja razmena pokazuje da izvozne, a ni uvozne mogućnosti koje pruža Švedska još nisu u dovoljnoj meri korišćene.

Na drugom mestu u robnoj razmeni je Danska, kod koje je u najvećoj meri dolazi do izražaja nesklad između jugoslovenskog izvoza i uvoza. Od 1957. jugoslovenski pasivni saldo znatno je povećan, zbog porasta uvoza priplodne stoke, otplate licence (brodski motori) i uvoza opreme za cementare.

Sa Finskom se do 1958. uglavnom održavao pozitivan finansijski bilans i razmena je pokazivala tendenciju stalnog postepenog porasta. Međutim, 1959. je došlo do naglog i velikog smanjenja obima razmene i negativnog trgovinskog bilansa.

Trgovinska razmena sa Norveškom je najmanja. Jugoslavija uvozi iz Norveške uglavnom ribu, riblje ulje i hidrirana životinjska ulja (60%), a jedino je 1958. uvoz sa sektora mašingradnje i elektroindustrije bio izuzetno visok.

Nedovoljno korišćenje postojećih mogućnosti u trgovinskoj razmeni sa nordijskim zemljama uslovljeno je ne samo udaljenošću ovih tržišta (zbog skupljeg podvoza Jugoslavija često nije konkurentna) već i slabijim poznavanjem ili nedovoljnim interesovanjem jugoslovenskih privrednih preduzeća za njih. Delegacija jugoslovenskih privrednika koja je 1959. posetila nordijske zemlje sa zadatkom da ispita realne mogućnosti povećanja izvoza, kao i mogućnosti uvoza investicione opreme, dala je niz preporuka u tom smislu. Formiranjem mešovitih preduzeća »Jugoskandie« u Švedskoj i »Interprogres« u Norveškoj, učinjeni su prvi praktični koraci u tom pravcu.

KULTURNA SARADNJA

Kulturna saradnja između Jugoslavije i nordijskih zemalja postala je već tradicija. Ona se odvija u različitim formama, kao što su organizovanje izložbi, razmena kulturnih i naučnih radnika, umetničkih kolektiva i pojedinih umetnika i književnika, prevođenje literarnih dela itd.

Važnije jugoslovenske izložbe u nordijskim zemljama bile su: izložba jugoslovenske narodne umetnosti u Oslu i Štokholmu (Stockholm) 1951; izložba jugoslovenske knjige kroz vekove u Oslu i Štokholmu 1955; izložba jugoslovenskih srednjovekovnih fresaka u Helsinkiju (Helsinki) i Kopenhagenu (Kopenhagen) 1955; izložba modernog jugoslovenskog slikarstva u Oslu krajem 1957. i početkom 1958. i izložba savremene jugoslovenske arhitekture u Kopenhagenu, u Oslu i Štokholmu, 1959.

U Jugoslaviji bile su važnije izložbe: izložba norveške grafike u Beogradu i Ljubljani krajem 1956. i početkom 1957; izložba švedske arhitekture 1959; izložba finske savremene arhitekture 1959; izložba radova norveškog slikara E. Munka (E. Munck) 1959.

Takođe su izvršene brojne razmene umetnika, naučnih radnika, stipendista itd.

ODNOSI DRUŠTVENO-POLITIČKIH ORGANIZACIJA

Jugoslaviju je novembra 1951. posetila delegacija Radničke partije Norveške, a u jesen 1952. internacionalni sekretar Socijaldemokratske partije Švedske Kaj Bjerk (Kaj Björk). Oktobra 1954. Edvard Kardelj i Vladimir Bakarić su kao predstavnici Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije posetili Dansku, Norvešku i Švedsku. Delegacija SSRNJ na čelu sa Veljkom Vlahovićem posetila je oktobra

1955. Norvešku i Dansku. Iste godine Jugoslaviju je posetio član Izvršnog odbora Radničke partije Norveške Fin Mu (Finn Moe), a septembra 1956. delegacija Radničke partije Norveške na čelu sa sekretarom Hakonom Liom (Hakon Lie). Aprila 1958. delegacija SSRNJ, koju su sačinjavali Sergej Krajger i Miša Stojaković, prisustvovala je kongresu Demokratskog saveza finskog naroda u Helsinkiju, a na povratku se zadržala u Švedskoj i Danskoj i razmenila mišljenja sa rukovodiocima socijaldemokratskih partija tih zemalja. U toku privatnog boravka u Švedskoj maja 1958. član Predsedništva Saveznog odbora SSRNJ Svetozar Vukmanović vodio je razgovore sa predsednikom Socijaldemokratske partije Tage Erlanderom i generalnim sekretarom Svenom Asplingom (Sven Aspling).

Takođe postoji saradnja između omladinskih i zadružnih organizacija, organizacija boraca, invalida itd.

DANSKA

Danska (Danmark) ima površinu od 42.026 km², na kojoj je naseljeno 4.532.100 stanovnika (podaci od 1959). Sastavni delovi Danske su Faro ostrva (Faeroerne), sa 1.399 km² i 31.781 stanovnikom i ostrvo Grenland (Gronland), sa 2.200.000 km² (od čega oko 250.000 km² nije zaleđeno) i 24.118 stanovnika.

Danska poljoprivreda učestvuje u bruto nacionalnom dohotku sa 19%, ali je njen udeo u opštoj ekonomiji zemlje vrlo značajan, jer poljoprivredni proizvodi (pretežno stočarski) sačinjavaju oko 50% izvoza. U poljoprivredi je razvijen zadržni pokret. Učešće industrije i zanatstva u nacionalnom bruto dohotku iznosi, prema podacima od 1957, 37% a učešće industrije u danskom izvozu 45%. Najrazvijenije grane industrije su: metaloprerađivačka, brodogradnja, proizvodnja transportnih sredstava i opreme i prehrambena industrija. U odnosu na broj stanovnika Danska ima najrazvijeniju spolnu trgovinu na svetu. U tome važnu ulogu ima trgovačka mornarica (preko 2.000.000 bruto registarskih tona).

Danska je konstitucionalna monarhija na čelu sa kraljem Frederikom IX. Parlament (Folketing), koji je jednodoman, ima 179 članova i bira se na četiri godine. On može biti raspušten i pre isteka mandata. Vlada je odgovorna parlamentu. U zemlji je razvijena lokalna samouprava.

Važnije političke partije su: Socijaldemokratska (Socialdemokratiet), Konzervativna (Det konservative folkeparti), Umereno liberalna (Venstre), Radikalna levica (Det radikale venstre), Liga pravde ili georgisti (Danmarks retsforbund), Komunistička (Danmarks kommunistiske parti). Sada je na vlasti koaliciona vlada Socijaldemokratske partije, Radikalne partije i georgista. U koaliciji dominira Socijaldemokratska partija.

Diplomatski odnosi između Jugoslavije i Danske obnovljeni su odmah posle II svetskog rata. 1952. otvorena su poslanstva u Kopenhagenu i Beogradu, a septembra 1957. podignuta su na rang ambasada.

U toku prvih posleratnih godina bio je ostvaren niz kontakata između dve zemlje, uglavnom razmenom delegacija, održavanjem izložbi i razmenom u oblasti kulture i umetnosti. Tako je oktobra 1955. godine boravila u Danskoj delegacija Jugoslovenske nacionalne grupe Interparlamentarne unije na čelu sa potpredsednikom Savezne narodne skupštine Vladimirom Simićem. Jugoslovenska delegacija je sa predstavnicima danskih parlamentaraca razmenjela gledišta o nizu aktuelnih međunarodnih problema.

Na poziv jugoslovenske vlade, od 25. do 30. avgusta 1958. učinio je zvaničnu posetu Jugoslaviji danski predsednik vlade i ministar inostranih poslova Hans Kristijan Hansen. U toku boravka u Jugoslaviji danski premijer je vodio razgovore sa predsednikom Republike Josipom Brozom Titom, potpredsednikom Saveznog izvršnog veća Edvardom Kardeljom i drugim jugoslovenskim državnim i političkim rukovodiocima. U toku razgovora izvršena je razmena mišljenja o aktuelnim međunarodnim problemima od zajedničkog interesa i o međusobnim odnosima. U zajednič-

kom saopštenju objavljenom povodom posete rečeno je, između ostalog, da se između dve zemlje ostvaruje plodna saradnja na raznim područjima, a isto tako i u Ujedinjenim nacijama. Bez obzira na razlike u društvenim sistemima i različite poglede na pojedine međunarodne probleme, obe zemlje ulagače ubuduće napore za smanjenje međunarodne zategnutosti, kao i za jačanje prijateljskih odnosa i međusobne saradnje. Sa zadovoljstvom je konstatovano da između dve zemlje ne postoje sporna pitanja. Odnosi između njih se povoljno razvijaju i daju korisne rezultate u porastu robnog prometa, saradnji u oblasti poljoprivrede i industrije, kao i u razmeni naučnih i kulturnih iskustava. Obe strane su izrazile želju za dalje razvijanje i produbljivanje ove saradnje.

Na poziv danske vlade potpredsednik SIV-a Edvard Kardelj je učinio zvaničnu posetu Danskoj od 26. do 31. maja 1959. U toku posete potpredsednik Kardelj je bio primljen kod danskog kralja Frederika IX, vodio razgovore sa danskim premijerom, ministrom inostranih poslova i drugim članovima danske vlade i obišao izvestan broj poljoprivrednih i industrijskih objekata i kulturne i socijalne institucije u Kopenhagenu, Orhusu (Aarhus) i u okolini ovih gradova. Prilikom razgovora postignuta je saglasnost u pogledu stanovišta da obezbeđenje svetskog mira predstavlja najvažniji zadatak koji stoji pred vladama i da su principi Povelje OUN najbolja osnova za očuvanje mira.

U zajedničkom saopštenju objavljenom povodom ove posete kaže se, između ostalog: »Dve vlade konstatovale su sa zadovoljstvom da je plodonosna saradnja između dve zemlje, od njihovog poslednjeg sastanka, postigla dalji napredak, bez obzira na postojeće razlike u njihovim društvenim sistemima i njihovom različitom posmatranju nekih međunarodnih pitanja. Ne postoje nikakve suprotnosti u međusobnim odnosima između dve zemlje, već naprotiv postoji bliska saradnja na području poljoprivrede i industrije i drugih iskustava. Obe strane izražavaju svoju želju za daljim proširenjem i učvršćenjem te saradnje.«²

Od 11. do 22. juna 1960, na poziv Savezne narodne skupštine, boravila je u Jugoslaviji danska parlamentarna delegacija na čelu sa sekretarom parlamentarne grupe Socijalističke partije Danske Svendom Hornom. Dansku parlamentarnu delegaciju primio je predsednik Republike Josip Broz Tito. U izjavi za štampu na završetku posete šef danske parlamentarne delegacije je, između ostalog, rekao: »Upoznati smo sa načinom upravljanja u vašoj zemlji, u kojoj se ukida centralizacija, ali se nastoji da se odgovornost prenese na osnovne jedinice. To je forma uprave koja nam nije strana. I mi, članovi delegacije, jedinstveni smo u gledištu da je to sigurno pravi put koji je izabrala vaša zemlja.«

EKONOMSKI ODNOSI. Ugovorni instrumenti. Prvi trgovinski i platni sporazum sa Danskom, zaključen 28. juna 1947, predvideo je razmenu robe na osnovu godišnjih protokola i kontingentnih lista za sve artikle koji podležu režimu kontrole izvoza i uvoza. Sporazum o plaćanju predviđao je plaćanje kroz kliring i manipulativni kredit od 200.000 dolara. Dopunskim protokolom od 16. oktobra 1950. na sporazum o plaćanju od juna 1947. manipulativni kredit je podignut na 400.000 dolara.

Novim protokolom o plaćanju od 13. novembra 1959. stavljen je van snage sporazum o plaćanju od 28. juna 1947. i predviđeni su klirinški račun u obračunskim dolarima i manipulativni kredit od 600.000 dolara. Razmenom pisama uz ovaj protokol manipulativni kredit povišen je na 800.000 dolara. Zaključenjem novog multilateralnog platnog sporazuma od 23. maja 1957, koji je i sad na snazi, prešlo se od 1. avgusta 1957. sa klirinškog na multilateralni sistem plaćanja u transferabilnim danskim krunama.

Protokolom o razmeni robe od 18. novembra 1952. i dalje su zadržane kao osnova razmene kontingentne liste A i B, sa mogućnošću proširivanja, ali se u pismu uz protokol

prvi put navodi da se »sa danske strane preuzima obaveza neograničenog izdavanja dozvola za robu koja se uvozi iz Jugoslavije, a koja se inače slobodno uvozi u Dansku iz OEEC-zemalja« (Organizacija za evropsku ekonomsku saradnju). Na istim principima bili su zasnovani i protokoli o razmeni robe od 13. novembra 1953. i maja 1957.

Protokolom o robnoj razmeni od 25. novembra 1959. (sa važnošću od 1. novembra 1959. do 31. oktobra 1960), danska vlada se obavezala da će odobriti slobodan uvoz iz Jugoslavije one robe koja se može uvoziti bez ograničenja iz zemalja-članica OEEC. Jugoslovenska roba na koju se odnosi ovaj postupak navedena je u indikativnoj listi A. Time je Danska priznala Jugoslaviji punu liberalizaciju samo na artikle sa liste A, za koje se daju uvozne dozvole bez roka i ograničenja (automatski). Za artikle koji nisu liberalizovani ustanovljena je lista C sa kontingentima u visini kojih će se izdavati izvozne dozvole. Protokolom je, pored toga, utvrđeno da će službeni organi pružiti punu pomoć naporima preduzeća obe zemlje pri sklapanju sporazuma o naučnoj, tehničkoj i industrijskoj saradnji i prilikom odobravanja kredita u vezi sa jugoslovenskim nabavkama investicione opreme.

Radi olakšanja prelaska od bilateralnog na multilateralni sistem plaćanja, Danska narodna banka odobrila je Narodnoj banci FNJR specijalni kredit od 5.225.600 danskih kruna. Ovim sredstvima likvidiran je jugoslovenski negativni saldo sa tadašnjeg klirinškog računa.

Krajem 1959. zaključen je sa Danskom investicioni kredit od 3,084 miliona dolara (na 5 godina uz 6 % kamata), za nabavku opreme za proširenje cementara u Anhovu, Trbovlju i Beočinu.

Krajem 1958. rešeno je na zadovoljavajući način i pitanje nacionalizovane danske imovine u Jugoslaviji.

Robna razmena. Trgovinska razmena bila je u početku vrlo ograničena a struktura jugoslovenskog izvoza i uvoza stalno se menjala. Od 1951. robnu razmenu karakteriše nesklad između jugoslovenskog izvoza i uvoza, usled čega se pojavljuje stalan negativni saldo.

TABELA 2 — TRGOVINSKA RAZMENA IZMEĐU JUGOSLAVIJE I DANSKE 1946—1959.

(U hiljadama din.)

Godina	Izvoz	Uvoz	Saldo
1946.	—	235	— 235
1947.	13.185	2.784	+ 10.401
1948.	13.905	20.722	— 6.817
1949.	41.718	51.320	— 9.602
1950.	45.949	41.625	+ 4.324
1951.	154.343	179.755	— 25.412
1952.	261.783	551.145	— 289.362
1953.	240.577	354.706	— 114.129
1954.	242.294	967.613	— 725.319
1955.	260.507	454.736	— 194.229
1956.	213.362	434.867	— 221.505
1957.	239.284	990.214	— 750.930
1958.	441.514	848.134	— 406.620
1959.	381.266	702.097	— 320.831

Podaci: Statistika Spoljne trgovine FNJR za 1946—1959.

U 1958. došlo je do visokog povećanja jugoslovenskog izvoza u odnosu na ranije godine, usled izvoza brodova u vrednosti 232 miliona. U 1959. izvoz brodova je smanjen na 76 miliona, ali izvoz ostale robe se povećao za gotovo 100 miliona u odnosu na 1958.

Najveće stavke jugoslovenskog izvoza su: brodovi, metali i suve šljive, a uvoza: brodski motori (licenca), uređaji za tvornice cementa i priplodna stoka.

U 1959. delegacija jugoslovenskih privrednika na čelu sa pomoćnikom sekretara Savezne spoljnotrgovinske komore dr Milanom Aleksićem posetila je Dansku radi uspostavljanja direktnih kontakata sa danskim privrednim institucijama i proučavanja mogućnosti povećanja jugoslovenskog izvoza.

² Vidi: »Poseta potpredsednika SIV-a Edvarda Kardelja skandinavskim zemljama Poseta Danskoj«, »Jugoslovenski pregled«, 1959, str. 259—260 (27—28).

Iste godine i sa istim ciljem boravila je u Jugoslaviji, kao gost Saveza trgovinskih komora FNRJ, delegacija danskih privrednika na čelu sa predsednikom Provincijske trgovinske komore konzulom Hans Muusom.

Tehnička saradnja se razvija po programima tehničke pomoći FAO, WHO, ICA, kao i uzajamnim dodeljivanjem stipendija. Od 1952. do sredine 1960. u Danskoj je boravilo oko 130 jugoslovenskih stručnjaka. Brodogradilište »Uljanik« u Puli proizvodi brodske motore po licenci danskog brodogradilišta »Burmeister & Wain«, a tvornica »Jedinstvo« iz Zagreba stupila je u kooperaciju sa danskom firmom »Larsen & Petersen« za proizvodnju mlecarskih uređaja.

Turizam. Od 1951. Jugoslaviju posećuje prosečno 5.000 danskih turista, što je ispod realnih mogućnosti.

KULTURNA SARADNJA. Kulturna saradnja između dve zemlje odvijala se uglavnom putem organizovanja izložbi, razmene profesora univerziteta, učitelja, umetnika itd. Organizovanje kulturne razmene vrši se uglavnom preko Komisije za kulturne veze sa inostranstvom i Danskog društva (Det Danske Selskab).

U Kopenhagenu postoji već dugi niz godina Društvo Danska—Jugoslavija, na čijem čelu se nalazi poznati danski arheolog i prijatelj Jugoslavije, počasni doktor Beogradskog univerziteta i dopisni član Srpske akademije nauka Ejnar Digve (Einar Dygve). Decembra 1956. predsednik Tito dodelio je povelju Društvu Danska—Jugoslavija i odlikovao nekoliko istaknutih članova Društva za plodan rad na unapređenju kulturne saradnje između dve zemlje. Proslavi 25-godišnjice Društva 1959. u Kopenhagenu prisustvovali je danski premijer H. C. Hansen. U leto 1960. posetio je Jugoslaviju Ejnar Digve kao gost Komisije za kulturne veze s inostranstvom.

Juna 1955. prikazana je u Kopenhagenu izložba jugoslovenskih fiesaka, a maja 1959. izložba savremene jugoslovenske arhitekture.

U 1957. uspostavljene su veze između organizacija književnika dve zemlje.

U Danskoj su poslednjih godina gostovali umetnici: Vladimir Ružđak, Miroslav Čangalović, Melita Lorković, Marijana Radev, Biserka Cvejić, Stjepan Radić i Igor Ozim.

U oktobru 1958. promovisan je na Zagrebačkom sveučilištu za počasnog doktora poznati danski fizičar Nils Bor (Niels Bohr).

U maju 1953. boravila je u Jugoslaviji grupa prosvetnih radnika Danske kao gost jugoslovenskog Udruženja učitelja.

U proleće 1960. posetila je Jugoslaviju grupa od oko 60 studenata i profesora arhitekture.

ODNOSI DRUŠTVENO-POLITIČKIH ORGANIZACIJA. Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije i Socijaldemokratska partija Danske uspostavili su prvi značajni kontakt oktobra 1954. posetom Danskoj Edvarda Kardelja i Vladimira Bakarića. Kardelj i Bakarić su tom prilikom vodili razgovore sa predsednikom danske Socijaldemokratske partije Hansom Hedtoftom³ i drugim funkcionerima partije.

U oktobru 1955. boravila je u Kopenhagenu delegacija SSRNJ na čelu sa članom Predsedništva Saveznog odbora SSRNJ Veljkom Vlahovićem. Delegacija je održala diskusioni sastanak sa predstavnicima danske Socijaldemokratske partije — potpredsednikom Alsingom Andersonom, generalnim sekretarom Olufom Karlsonom (Oluf Carlsson) i istaknutim socijaldemokratom Vigom Kampmanom (Viggo Kampmann) koji je sada predsednik danske vlade. Raspravljalo se, između ostalog, o razlikama u društvenim strukturama Danske i Jugoslavije, o demokratiji u industriji, o međunarodnoj situaciji i problemu nerazvijenih zemalja i o nastavljaju međusobne saradnje i tešnjem upoznavanju.

³ Hans Hedtoft je oktobra 1954. bio predsednik danske vlade.

Aprila 1958. na povratku iz Finske, gde su kao predstavnici SSRNJ prisustvovali kongresu Demokratskog saveza finskog naroda, zadržali su se u Danskoj Šergije Krajger i Miša Stojaković i tom prilikom razmenili mišljenja s rukovodiocima danske Socijaldemokratske partije.

U leto 1952. posetila je Jugoslaviju delegacija Saveza sindikata Danske na čelu sa sekretarom J. Nilsenom (J. Nielsen). Delegaciju je primio predsednik Savezne vlade Josip Broz Tito. Na poziv Saveza sindikata Danske boravila je u maju 1953. u Danskoj delegacija SSJ na čelu sa tadašnjim sekretarom CV SSJ Nikolom Vujanovićem. U toku sledećih godina bilo je povremenih razmena poseta između strukovnih sindikalnih organizacija dve zemlje (pomoraca, transportnih i saobraćajnih radnika, kulturno-umetničkih i prosvetnih radnika).

Između Glavnog zadrugnog saveza FNRJ i Zadrugnog saveza Danske razvila se plodna saradnja, naročito od 1951. Tokom poslednjih nekoliko godina redovno je boravilo u Danskoj od 50 do 80 jugoslovenskih zadrugara, koji su se praktičnim radom na poljoprivrednim imanjima upoznavali sa modernom primenom zootehničkih i agrotehničkih mera u poljoprivredi. Zadrugni savez Danske povremeno je slao u Jugoslaviju pojedine danske zadrugne funkcionere u cilju njihovog upoznavanja sa jugoslovenskim zadrugarstvom.

F I N S K A

Finska (Suomi) ima površinu od 307.009 km², na kojoj je nastanjeno 4.400.000 stanovnika (podaci od 1959).

Najvažnije prirodno bogatstvo Finske su šume (oko 20% nacionalnog dohotka vezano je direktno ili indirektno za drvo). Poslednjih godina znatno se razvila metaloprerađivačka delatnost, brodogradnja, industrija prehrambenih artikala i tekstilna industrija. U poljoprivredi i šumarstvu angažovano je 41,5% stanovništva, a u industriji 29,2%. Najvažniji izvozni artikli su proizvodi drvene industrije i industrije papira, a uvozni sirovine i polufabrikati za industriju, goriva, razne mašine i aparati, transportna sredstva i oprema, žitarice, veštačko đubrivo, voće, kafa, čaj, začini itd. Trgovačka mornarica ima 721.000 bruto registarskih tona.

Finska je republika. Zakonodavnu vlast vrši parlament i predsednik Republike. Predsednik se bira na 6 godina. Parlament ima 200 članova i bira se na 4 godine ali može biti raspušten i u toku mandatnog perioda. Izbor poslanika vrši se na principu proporcionalnog predstavljanja. Vlada je odgovorna parlamentu.

Važnije političke partije su: Demokratski savez finskog naroda (Suomenkansan demokraattinen liitto), Socijaldemokratska partija (Sosialdemokraattinen puolue), Socijaldemokratska opozicija (Sosialdemokraattinen oppositio), Agrarni savez (Maalaisliitto), Konzervativna partija (Kokomuspuolue), Finska narodna partija (Suomenkansan puolue), Švedska narodna partija (Ruotsalainen kansan puolue) i Finska partija malih seljaka (Suomen pienivälväin puolue). Sada je na vlasti Agrarni savez.

Diplomatski odnosi između Jugoslavije i Finske uspostavljeni su posle II svetskog rata. 1948. su otvorena diplomatska predstavništva u Beogradu i Helsinkiju u rang poslanstva. Aprila 1958. poslanstva su podignuta na rang ambasade.

Odnosi između Jugoslavije i Finske povoljno su se razvijali zahvaljujući privrženosti obe zemlje stvari mira, nepostojanju spornih pitanja i politički koegzistencije. Iako u toku proteklih godina nije dolazilo do značajnijih političkih kontakata i razmena, ipak je u raznim prilikama, a posebno u UN, bila često ispoljena bliskost pogleda dve vlade na razne međunarodne probleme.

EKONOMSKI ODNOSI. Ugovorni instrumenti. Trgovinski odnosi sa Finskom obnovljeni su 1947. a 1. oktobra 1948. zaključen je prvi posleratni trgovinski ugovor između Jugoslavije i Finske, koji je stupio na snagu 1. oktobra 1948. i na snazi je i dalje. Ugovor je zaključen na neodređen period, a može biti otkazan 3 meseca pre isteka svake

kalendarske godine. Ugovor je zasnovan na bazi kontingentnih lista na osnovu kojih se izdaju izvozno-uvozne dozvole. Sastavni deo ugovora je sporazum o plaćanju, potpisan istovremeno, kojim je predviđen klirinški račun i manipulativni kredit u iznosu od 500.000 dolara.

Rolna razmena je regulisana osnovnim trgovinskim ugovorom od 1. oktobra 1948. i dopunskim protokolima sa robnim listama. Petim (poslednjim) dopunskim protokolom, potpisanim 8. juna 1957. u Helsinkiju, kontingentne liste zamenjene su indikativnim robnim listama, uz slobodno izdavanje uvoznih dozvola u okviru raspoloživih sredstava. U cilju proširenja razmene protokol predviđa uključivanje u razmenu i onih robâ koje nisu predviđene u listama. Istovremeno je produžena i važnost manipulativnog kredita od 500.000 dolara. Razmenom nota produžena je važnost ovog protokola do 30. juna 1961.

Robna razmena sa Finskom je malog obima. U ukupnom jugoslovenskom izvozu Finska je učestvovala sa oko 0,06%, a u uvozu sa oko 0,07%.

TABELA 3 — TRGOVINSKA RAZMENA IZMEĐU JUGOSLAVIJE I FINSKE 1947—1959.

(U hiljadama din.)

Godina	Izvoz	Uvoz	Saldo
1947.	4.950	1.846	+ 3.104
1948.	69.850	96.557	— 26.707
1949.	118.487	49.767	+ 68.720
1950.	36.451	43.784	— 7.333
1951.	47.623	32.847	+ 14.776
1952.	123.224	29.551	+ 93.673
1953.	190.551	189.065	+ 1.486
1954.	215.052	312.739	— 97.687
1955.	210.588	192.992	+ 17.596
1956.	195.936	19.203	+ 176.733
1957.	290.048	314.330	— 24.282
1958.	431.939	421.878	+ 10.061
1959.	88.455	151.873	— 63.418

Podaci: Statistika Spoljne trgovine FNRJ za 1947—1959.

Do 1959. bilans razmene bio je uglavnom pozitivan za Jugoslaviju. Krajem 1956. Jugoslavija je imala u Finskoj visok pozitivan saldo, tako da su se morale razmatrati mogućnosti za povećanje njenog uvoza, kako bi se taj saldo likvidirao. U 1958. razmena sa Finskom dostigla je najviši nivo u posleratnom periodu. Naglo povećanje jugoslovenskog izvoza u toj godini posledica je povećanog izvoza kukuruza. U 1959. robna razmena opada, naročito izvoz. Pored toga što je potpuno izostao izvoz kukuruza, smanjio se izvoz i ostalih artikala. Zbog velikog smanjenja izvoza, nije bilo dovoljno sredstava za plaćanje, zbog čega je osetno bio smanjen i jugoslovenski uvoz.

Razmena oscilira u pogledu ukupnog obima izvoza i uvoza i učešća pojedinih artikala u ukupnom izvozu i uvozu.

Jugoslavija najviše izvozi u Finsku (ne računajući kukuruz, koji se pojavljuje povremeno) riblje konzerve i tvrdu rezanu građu, furnir, prerađenu kožu, kožnu galanteriju, proizvode narodne radinosti, alkaloide, kudlju, duvan i vino.

Jugoslavija je ranijih godina uvozila iz Finske uglavnom hartiju i celulozu, a 1959. uvoz se sveo uglavnom na hartiju. Kupovinom u Finskoj opreme za papirnu industriju u Zagrebu i Maglaju povećan je jugoslovenski pasivni saldo iz 1959.

Od 1. juna 1960. ukinut je disparitet od 1% za finski obračunski dolar i utvrđen obračunski kurs od 632 dinara za 1 finski obračunski dolar, što će povoljno delovati na jugoslovenske izvoznike i omogućiti davanje ponuda na bazi svetskih cena.

U cilju unapređenja trgovinske razmene Finsku je aprila 1959. posetila delegacija jugoslovenskih privrednika

na čelu sa pomoćnikom sekretara Savezne spoljnotrgovinske komore dr Milanom Aleksićem.

Na poziv Saveza poljoprivredno-šumarskih komora FNRJ, Jugoslaviju je u avgustu 1960. posetio K. A. Fagerholm, generalni direktor finskog monopola za promet alkoholnim pićima »Alkoholike OY«. On je prisustvovao otvaranju sajma vina u Ljubljani. Fagerholma, koji je inače i predsednik finskog parlamenta i istaknuta ličnost u političkom životu Finske, primio je i predsednik Savezne narodne skupštine Petar Stambolić.

Kredit i zajmovi. Sporazumom o plaćanju od 1. oktobra 1948. utvrđen je manipulativni kredit na klirinškom računu u visini od 500.000 dolara, čija je važnost produžavana dodatnim sporazumima. Manipulativni kredit je beskamatan.

Krajem 1959. zaključen je trgovačko-menični kredit sa finskim preduzećem »Valmet OY« u visini od 2.000.000 dolara za uvoz opreme za tvornice papira u Maglaju i Zagrebu (na 4 godine uz 5% kamate).

KULTURNA SARADNJA između dve zemlje razvijala se razmenom izložbi, raznih kulturnih delegacija i pojedinih umetnika.

Izložbe. U martu 1955. održana je u Helsinkiju izložba jugoslovenskih srednjovekovnih fresaka, a oktobra iste godine izložba »Jugoslovenska nedelja«. U 1956. prikazana je u gradovima Turku i Tampereu izložba »Čovek, priroda i predmeti na freskama Bogorodice Ljeviške u Prizrenu«. Početkom 1959. priređena je u Beogradu izložba finske arhitekture.

Razmena umetnika i naučnika. U sezoni 1950/51. gostovao je u Finskoj jugoslovenski dirigent Živojin Zdravković, a 1951/52. finska sopranistkinja Lisa Linko Malmio (Lüsa Linko Malmio) u Jugoslaviji. U toku 1952. gostovao je u Finskoj jugoslovenski ansambl narodnih igara. U 1952, 1954. i 1959. gostovala je u Finskoj jugoslovenska pijanistkinja Melita Lorković. Finski dirigent Tauno Hanikainen gostovao je u Jugoslaviji 1953, a 1953/54. u Finskoj jugoslovenski dirigent Samo Hubad. Novembra 1954. i januara 1959. gostovao je u Finskoj jugoslovenski violinista Igor Ozim. Tokom 1955. gostovali su u Finskoj mešoviti horovi »Branko Cvetković« iz Beograda i »Vinko Jedut« iz Zagreba. U 1959. gostovao je u Finskoj jugoslovenski pevač Miroslav Čangalović, a u Jugoslaviji finski pevač Kim Borg, koji je dao koncerte u Beogradu, Ljubljani i Sarajevu.

Marta 1956. posetila je Finsku, kao gost Univerziteta u Helsinkiju, delegacija jugoslovenskih univerzitetskih profesora na čelu sa rektorom Zagrebačkog univerziteta dr Hrvojem Ivekovićem. Time je vraćena poseta Jugoslaviji delegacije finskih univerzitetskih profesora na čelu sa rektorom Univerziteta u Helsinkiju P. Ravilaom.

Maja 1954. boravio je u Jugoslaviji finski naučnik sa područja međunarodnog i javnog prava Erik Kastren (Eiic Castren), koji je održao nekoliko predavanja na jugoslovenskim univerzitetima.

U 1957. izmenjali su posete predstavnici udruženja književnika dve zemlje. Finsku je posetio jugoslovenski književnik Erih Koš, a Jugoslaviju finski književnik J. Lasika (J. Lassika).

Marta 1959. osnovano je u Helsinkiju Društvo Finska—Jugoslavija, koje radi na unapređenju kulturnih odnosa između dve zemlje.

SARADNJA DRUŠTVENO-POLITIČKIH ORGANIZACIJA. Aprila 1958. prisustvovali su kongresu Demokratskog saveza finskog naroda predstavnici SSRNJ Sergej Krajger i Miša Stojaković.

Septembra 1953. boravila je u Jugoslaviji delegacija Saveza sindikata Finske na čelu sa predsednikom Saveza Aku Sumuom. Ovu posetu vratila je delegacija SSJ na čelu sa tadašnjim predsednikom Centralnog veća SSJ Ćurom Salajem, koja je boravila u Finskoj od 25. juna do 5. jula 1954. Avgusta 1954. bila je u Finskoj, na poziv Skandinavske federacije transportnih radnika, delegacija Sindikata

saobraćajnih radnika Jugoslavije i delegacija Sindikata pomoraca Jugoslavije. Aprila 1956. boravila je u Jugoslaviji studijska grupa Saveza sindikata Finske. Jubilarnoj proslavi 50-godišnjice Saveza sindikata Finske, održanoj 1957, prisustvovala je delegacija SSJ. Iste godine predstavnici Saveza sindikata Finske prisustvovali su kongresu radničkih saveta u Jugoslaviji. 1958. i 1959. bilo je kontakta između strukovnih sindikalnih organizacija dve zemlje.

Dva predstavnika studentske omladine Jugoslavije posetili su 1957. Finsku, dok je 1958. na dubrovačkom studentskom seminaru bio predstavnik finskih studenata.

Augusta 1954. posetila je Finsku jugoslovenska zadružna delegacija na čelu sa potpredsednikom Glavnog zadružnog saveza FNRJ Janezom Hribarom. Septembra 1957. ovu je posetu vratila finska zadružna delegacija sastavljena od predstavnika dva zadružna saveza.

Između udruženja invalida dve zemlje takođe postoje redovni kontakti.

Aprila 1958. posetila je Jugoslaviju grupa od 8 finskih radnika na polju socijalne politike, vrativši time posetu koju je Finskoj učinila u 1957. grupa jugoslovenskih radnika na području socijalne politike.

NORVEŠKA

Norveška (Norge) ima površinu od 324.000 km², na kojoj je naseljeno 3.595.000 stanovnika. Od ukupne površine zemlje naseljeno je svega 3%.

Prirodna bogatstva Norveške su: šume, riba, električna energija, velike količine gvozdene rude, pirita, bakra, nikla, cinka itd. Industrija sa građevinarstvom učestvuje u nacionalnom bruto dohotku sa preko 50%. Najvažnije grane industrije su: prerada drveta (celuloza i papir), prerada ribe, elektrohemiska industrija, obojena metalurgija i elektroindustrija. Poljoprivreda nema prirodnih mogućnosti za razvoj. Oko 80% potreba u žitaricama podmiruje se iz uvoza. Važnu ulogu u privredi ima spoljna trgovina, koja je u stalnom porastu. Vrednost uvoza čini preko 20% vrednosti bruto nacionalnog dohotka. Znatnu ulogu u privredi ima i trgovačka mornarica (treća na svetu po tonazi, sa blizu 11 miliona bruto registarskih tona).

Norveška je parlamentarna monarhija na čelu sa kraljem Olavom V. Parlament (Storting) ima 150 članova. Mandat parlamenta traje 4 godine i ne može biti raspušten u toku mandatnog perioda. Parlament se bira kao jedno telo. Međutim, na prvoj sednici svakog Stortinga bira se jedna četvrtina njegovih članova u Lagting, dok ostali sačinjavaju Odelsting (to je ostatak ranijeg dvodimnog sistema). Ova podela je od važnosti samo u pogledu podnošenja zakonskih predloga, koji se odvojeno diskutuju u Lagtingu i Odelstingu. Sve druge odluke (na primer o budžetskim stvarima, finansijska rešenja, političke i administrativne odluke) donosi Storting kao jedno telo. Vlada, koju sačinjavaju premijer i 14 ministara, odgovorna je parlamentu. U zemlji je razvijena lokalna samouprava.

Važnije političke partije su: Norveška radnička partija (Det norske arbeiderparti), Stranka desnice (konzervativna) (Høirepartiet), Liberalna narodna partija (Liberala Folkeparti), Hrišćanska narodna partija (Kristelig Folkeparti), Zemljoradnička partija (Bondepartiet), Socijalistička narodna partija, Komunistička partija Norveške (Norges kommunistiske parti). Na vlasti se nalazi Radnička partija.

Diplomatski odnosi između Jugoslavije i Norveške obnovljeni su odmah posle II svetskog rata.⁴ Početkom 1946. otvoreno je jugoslovensko poslanstvo u Oslu, a aprila iste godine akreditovan je jugoslovenski poslanik u Norveškoj. Novembra 1956. vlade dve zemlje stigle su sporazum o podizanju diplomatskih predstavništava na rang ambasade.

⁴ U II svetskom ratu jugoslovenski i norveški narod našli su se u zajedničkoj borbi za slobodu i nezavisnost. Ova solidarnost odrazila se u simpatijama i nesebičnoj pomoći norveškog naroda Jugoslovenima interniranim u nacističkim logorima u Norveškoj. Norveške vlasti su 1950. donеле odluku o sakupljanju posmrtnih ostataka jugoslovenskih interniraca i njihovom smeštaju u tri zajednička jugoslovenska groblja. Avgusta 1956. podeljene su povelje predsednika Republike Josipa Broza Tita organizacijama i opštinama u Norveškoj koje su se istakle u davanju pomoći jugoslovenskim internircima i u podizanju spomenika i uređenju groblja izginulih jugoslovenskih interniraca.

Na međunarodnom planu saradnja između dve zemlje uglavnom se ostvarivala na bazi bliskosti gledišta i stavova o raznim pitanjima razmatranim u Organizaciji ujedinjenih nacija i nekim njenim specijalizovanim agencijama. Pored toga, već su u prvim posleratnim godinama ostvarivani mnogi politički i drugi kontakti.

Aprila 1956. na poziv državnog sekretara za inostrane poslove Koče Popovića, učinio je zvaničnu posetu Jugoslaviji norveški ministar inostranih poslova Halvard Lange. Tom prilikom norveški ministar je vodio političke razgovore sa državnim sekretarom Kočom Popovićem i bio primljen kod predsednika Republike Josipa Broza Tita i potpredsednika Saveznog izvršnog veća Edvarda Kardelja. U zajedničkom saopštenju objavljenom po završetku posete rečeno je, između ostalog, da su se odnosi između Norveške i Jugoslavije, prožeti uzajamnim razumevanjem i duhom saradnje i prijateljstva, stalno razvijali u smislu njihovog jačanja i da je odlučeno da se proširi kulturna razmena i preduzmu potrebne mere za proširenje ekonomskih odnosa.

Juna 1957. na poziv norveškog ministra inostranih poslova Halvarda Langea, državni sekretar za inostrane poslove FNRJ Koča Popović učinio je zvaničnu posetu Norveškoj. U zajedničkom komunique istaknuto je da je razmena mišljenja dovela do korisnih rezultata i da su se obe strane složile da u budućnosti obnove ovakve sastanke.⁵

Na poziv vlade FNRJ predsednik norveške vlade Ejnar Gerhardsen boravio je u Jugoslaviji od 25. septembra do 3. oktobra 1958. On je vodio razgovor sa predsednikom Republike Josipom Brozom Titom, potpredsednikom Saveznog izvršnog veća Edvardom Kardeljom i drugim jugoslovenskim rukovodiocima. U zajedničkom saopštenju o poseti rečeno je, pored ostalog: »Plodna saradnja između dve zemlje, koja obuhvata sve šira područja, pruža primer saradnje između zemalja s različitim društvenim sistemima. Ona pokazuje da različita politička i društvena struktura nije i ne treba da bude smetnja za uspešan razvoj odnosa među narodima. Dve vlade su rešene da dalje razvijaju i produbljaju međusobnu saradnju razmenom mišljenja o pitanjima od zajedničkog interesa kao i proširenjem političkih, ekonomskih, kulturnih i društvenih odnosa i veza.«

Predsednik Republike Josip Broz Tito, premijer Gerhardsen i potpredsednik SIV-a Edvard Kardelj u razgovoru sa jugoslovenskim i norveškim novinarima 27. septembra 1958. izjavili su da je u jugoslovensko-norveškim razgovorima konstatovan visok stepen saglasnosti o najvažnijim međunarodnim pitanjima. Oni su istakli značaj susreta državnika i svestrane razmene mišljenja između njih, jer se takvim kontaktima omogućuje aktivnije zajedničko delovanje i dolazi do boljeg i svestranijeg sagledavanja problema.⁶

Na poziv norveške vlade, uručen za vreme posete norveškog premijera Gerhardsena Jugoslaviji, potpredsednik SIV-a Edvard Kardelj je posetio Norvešku od 31. maja do 7. juna 1959. U toku boravka potpredsednik Kardelj je vodio prijateljske razgovore s premijerom Gerhardsonom, ministrom inostranih poslova Halvardom Langeom, ministrom trgovine Arneom Skaugom i drugim članovima norveške vlade. U zajedničkom saopštenju rečeno je, između ostalog: »Za vreme razgovora, koji su imali obeležje prijateljskih odnosa među dvema vladama i održani u najboljoj atmosferi, razmenjena su obaveštenja o razvoju ekonomskog i političkog života u obe zemlje posle rata... Ponovo je podvučena značaj plodne saradnje koja postoji među dvema zemljama kako u pogledu bilateralnih, tako i u pogledu međunarodnih odnosa, bez obzira na razlike u njihovom društvenom sistemu i na različite stavove prema nekim međunarodnim problemima. Obe strane su izrazile želju za dalje proširenje i jačanje ove saradnje, uključujući razmenu gledišta s vremena na vreme o pitanjima od međusobnog interesa. Izraženo je zadovoljstvo povodom inicijative

⁵ Vidi: »Poseta državnog sekretara za inostrane poslove Koče Popovića Norveškoj«, »Jugoslovenski pregled«, 1957, str. 312 (42).

⁶ Vidi: »Poseta predsednika norveške vlade Gerhardsena«, »Jugoslovenski pregled«, 1958, str. 374 (52).

koju su preuzele dve vlade u cilju daljeg povećanja ekonomske saradnje i načelno je rešeno da se jugoslovenski trgovinski višak u Norveškoj učini transferabilnim.⁷

Na poziv norveške vlade, od 26. maja do 4. juna 1960. zvanično je posetio Norvešku državni podsekretar za inostrane poslove Veljko Mićunović. Državnog podsekretara primio je predsednik norveške vlade Ejnar Gerhardsen. Podsekretar Mićunović vodio je političke razgovore sa ministrom spoljnih poslova Norveške Halvardom Langeom i njegovim saradnicima. U izjavi za štampu koju je dao posle povratka u zemlju, državni podsekretar za inostrane poslove je istakao vrlo srdačan i prijateljski prijem na koji je naišao u Norveškoj i saglasnost obe strane o potrebi ulaganja daljih napora za suzbijanje obnove politike hladnog rata i ozdravljenje međunarodnih odnosa.

Na poziv Saveznog izvršnog veća boravio je od 1. do 14. juna 1960. u zvaničnoj poseti Jugoslaviji norveški ministar trgovine Arne Skaug. Norveškog ministra trgovine primili su predsednik Republike Josip Broz Tito i potpredsednik SIV-a Edvard Kardelj. Ministar Skaug vodio je razgovor i s državnim sekretarom za inostrane poslove Kočom Popovićem, a trgovinske razgovore s predsednikom Komiteta za spolnu trgovinu i članom SIV-a Sergejem Krajgerom.

Na poziv Saveznog izvršnog veća od 12. do 21. septembra 1960. učinio je zvaničnu posetu Jugoslaviji ministar rada i komunalnih poslova Norveške Andreas Kapelen. Ministar Kapelena je primio potpredsednik SIV-a Edvard Kardelj. On je imao razgovore sa članovima SIV-a Vladimirom Popovićem, Lidijom Šentjarc i Momom Markovićem. Po završetku posete ministar Kapelen je u izjavi za štampu, između ostalog, rekao da je u Jugoslaviju došao sa željom da se upozna sa razvojem komunalnog uređenja i da su na njega učinili jak utisak odnosi i saradnja između organa radničkog samoupravljanja, privrednih preduzeća i komunala.

EKONOMSKI ODNOSI. Ugovorni instrumenti. Norveška je jedna od prvih zemalja sa kojom je Jugoslavija posle II svetskog rata uspostavila redovne ekonomske odnose. Trgovinski sporazum i sporazum o plaćanju potpisani su 30. avgusta 1946. Trgovinskim sporazumom robna razmena regulisana je čvrstim kontingentnim listama, čije se navedene količine smatraju kao minimalni izvoz. Obe vlade obavezale su se da će u slučajevima kada su kontingenti iskorišćeni odobravati njihovo povećanje i proširenje lista, ukoliko se bude radilo o artiklima koji se u listama ne nalaze. Sporazumom o plaćanju predviđen je klirinški račun koji se vodio u obračunskim dolarima kod Norveške banke u Oslu (Norges-bank). Preko ovog računa vršena su obostrana robna plaćanja iz ugovorenih kontingentnih lista, kao i neka nerobna plaćanja (putovanja, diplomatska predstavništva, nadnice, troškovi izdržavanja, pomoći, usluge, patentna prava, lučki troškovi itd.) po prethodnom sporazumu dve banke.

Dopunskim protokolom od 29. oktobra 1953. važnost trgovinskog sporazuma od 30. avgusta 1946. produžena je do 30. juna 1955, a razmenom pisama uz dopunski protokol norveška vlada je prihvatila da u pomenutom periodu na uvoz jugoslovenske robe u Norvešku primenjuje sve mere liberalizacije koje su preduzete ili će se preduzimati prema zemljama-članicama OEEC.

Novim trgovinskim sporazumom od 30. maja 1956, kojim je zamenjen ugovor od 1946, dve vlade su se saglasile da svim merama podstiču i olakšavaju robnu razmenu između dve zemlje. Novim ugovorom su mesto čvrstih kontingentnih lista zavedene indikativne liste bez naznake vrednosti i količina, koje ne isključuju mogućnost uvoza ili izvoza i artikala neobuhvaćenih ugovorom. Ugovor je stupio na snagu 1. jula 1956. i vredi neograničeno ukoliko ga jedna od strana ugovornica ne otkaže uz najavu od 3 meseca.

Razmenom pisama uz ovaj sporazum norveška vlada je izjavila da će i dalje u pogledu uvoza jugoslovenske

robe u Norvešku primenjivati sve mere liberalizacije koje primenjuje prema zemljama OEEC. U pogledu plaćanja ostao je i dalje na snazi platni sporazum od 30. avgusta 1946. Izmenom pisama između Ministarstva inostranih poslova Norveške i jugoslovenske ambasade u Norveškoj od 20. avgusta 1957. vlada Norveške saglasila se da odobri transfer od 10% jugoslovenskih prihoda u Norveškoj u zemlje članice OEEC. Predviđeno je da se ovaj aranžman smatra sastavnim delom platnog sporazuma od avgusta 1946.

18. novembra 1959. potpisan je novi sporazum o plaćanju na multilateralnoj bazi, koji je zamenio sporazum o plaćanju iz 1946. Novim sporazumom prešlo se od 1. decembra 1959. sa klirinškog sistema uz 10% transferabilnosti na multilateralni sistem plaćanja u konvertibilnim norveškim krunama. Sporazumu je priložen i zapisnik uz sporazum kojim se potvrđuje dotadašnji tretman liberalizacije uvoza i izvoza prema Jugoslaviji kao i prema zemljama OEEC.

Robna razmena sa Norveškom je malog obima, ali sa tendencijom postepenog porasta. Samo 1954. i 1959. jugoslovenski izvoz u Norvešku bio je izuzetno visok. 1954. — 85% izvoza sačinjavale su suve šljive, a 1959. izvezena su dva broda, u vrednosti 1.507 miliona dinara (od kojih je jedan plaćen preko Švedske pošto je isporučen mešovitoj švedsko-norveškoj kompaniji). Ako se izvoz brodova izuzme kao povremen, izvoz ostale robe se povećao u 1959. za 25% (tabela 4).

TABELA 4 — TRGOVINSKA RAZMENA IZMEĐU JUGOSLAVIJE I NORVEŠKE 1946—1959.

(U hiljadama din.)

Godina	Izvoz	Uvoz	Saldo
1946.	1.542	1.582	— 40
1947.	7.616	4.967	+ 2.649
1948.	29.779	5.944	+ 23.835
1949.	18.180	13.247	+ 4.933
1950.	15.516	6.783	+ 8.733
1951.	18.519	128.724	— 110.205
1952.	59.600	90.118	— 30.518
1953.	27.664	258.500	— 230.836
1954.	288.063	261.636	+ 26.427
1955.	56.070	184.377	— 128.307
1956.	72.522	82.686	— 10.164
1957.	127.229	150.744	— 23.515
1958.	127.420	401.767	— 274.347
1959.	1.664.411	303.204	+ 1.361.207

Podaci: Statistika Spoljne trgovine FNRJ za 1946—1959.

U jugoslovenskom izvozu najveću stavku čine tekstilna konfekcija (50% ukupnog izvoza), kudeljia (18%) i suva šljiva (15%). U malim količinama izvoze se kožna galanterija, alkaloidi, vino, opijum, izvesne hemikalije, skije i dr. Osnovni uvozni artikli iz Norveške su bakalar, riblje ulje, hidrirana životinjska ulja (60% ukupnog uvoza). U 1958. bio je izuzetno visok uvoz proizvoda sa sektora mašinogradnje i elektroindustrije (ujedno i najviši uvoz iz Norveške posle rata).

U cilju proširenja ekonomskih odnosa boravila je u Jugoslaviji od 15. do 26. aprila 1955. norveška privredna delegacija na čelu sa podsekretarom u norveškom Ministarstvu industrije Odd Goteom. Iste godine od 12. do 25. septembra jugoslovenska privredna delegacija na čelu sa inž. Vladom Vujovićem, tadašnjim sekretarom Sekretarijata za industriju SIV-a posetila je Norvešku vraćajući time posetu norveške delegacije.

Aprila 1959. delegacija jugoslovenskih privrednika na čelu sa pomoćnikom generalnog sekretara Savezne spolno-trgovinske komore dr Milanom Aleksićem, posetila je Norvešku, a za vreme zagrebačkog velesajma iste godine delegacija norveških privrednika posetila je Jugoslaviju. Tom prilikom norveški privrednici pokazali su interesovanje za mogućnost uvoza raznih artikala iz Jugoslavije i izvoza svojih proizvoda na jugoslovensko tržište.

⁷ Vidi: »Poseta potpredsednika SIV Edvarda Kardelja skandinavskim zemljama«, »Jugoslovenski pregled«, 1959, str. 259—261 (27—29).

Početak 1960. osnovano je u Oslu mešovito preduzeće »Interprogres«, koje radi na poboljšanju trgovinske razmene. Od 21. marta do 1. aprila 1960. održana je u Oslu prva jugoslovenska privredna izložba.

Kredit i zajmovi. Sporazumom o plaćanju od 30. avgusta 1946. predviđen je manipulativni kredit na klirinškom računu u iznosu od 50.000 dolara, koji je izmenom nota od 28. aprila 1947. povećan na 100.000 dolara. Pismom uz trgovinski sporazum od 30. maja 1956. povećan je manipulativni kredit od 100.000 na 350.000 dolara. Kredit je bio beskamatan a prekoračenje kredita plaćalo se u slobodnim SAD dolarima ili ma kojoj drugoj valuti po izboru banke-poverioca. Po prelasku na multilateralni sistem plaćanja manipulativni kredit je ukinut.

Norveška vlada je 1951. i 1953. kada je zbog suše podbacila žetva u Jugoslaviji, samoinicijativno ponudila dva kredita od po 2 miliona dolara. Oba kredita odobrena su kao specijalni krediti za kupovinu hrane, a trebalo ih je otplatiti u roku od 5 godina. Prve 3 godine nisu naplaćivane kamate, a u toku poslednje dve godine kamata je iznosila 2%. Oba kredita su potpuno otplaćena.

KULturna SARADNJA se u toku prvih posleratnih godina sastojala u povremenim kulturnim manifestacijama, razmeni poseta itd. 24. juna 1955. potpisan je sporazum o kulturnoj saradnji između dve zemlje koji je stupio na snagu 6. marta 1956. Na osnovu sporazuma svake godine se utvrđuje program kulturne saradnje za narednu godinu.

Izložbe. 1951. održana je u Oslu izložba jugoslovenske narodne umetnosti, novembra 1953. izložba jugoslovenske umetničke fotografije, a februara 1955. izložba »Jugoslovenska knjiga kroz vekove«. Krajem 1956. i početkom 1957. organizovana je u Ljubljani i Beogradu izložba norveške grafike. Krajem 1957. i početkom 1958. prikazana je u Norveškoj izložba modernog jugoslovenskog slikarstva, maja 1959. u Oslu izložba jugoslovenske arhitekture, a januara 1960. u Oslu izložba jugoslovenske vajarke Vide Jocić. U Jugoslaviji je februara 1959. održana izložba norveškog slikara E. Munka.

Razmena umetnika. U 1952. gostovali su u Norveškoj jugoslovenski dirigent Živojin Zdravković, pijanistkinja Melita Lorković i ansambl narodnih igara Hrvatske »Lado«; u 1954. boravio je u Norveškoj jugoslovenski reditelj Marko Fotez, koji je održao predavanje i prisustvovao prikazivanju filma o jugoslovenskom teatru i Dubrovačkim letnjim igrama; u junu 1955. održan je u Oslu Međunarodni festival narodnih igara, na kome je učestvovala grupa igrača iz Makedonije; 1955. je gostovao u Jugoslaviji norveški dirigent Ojvind Fjeldstad (Oyvind Fjeldstad); u maju 1956. gostovao je u Norveškoj jugoslovenski dirigent Đura Jakšić, a u oktobru iste godine tenor Beogradske opere Aleksandar Marinković; u 1958. izvršena je razmena predstavnika slikara i književnika, a novembra iste godine gostovali su u Norveškoj jugoslovenski čelista Mirko Dorner i violončelista Antonio Janigro sa svojim ansamblom. U septembru 1959. gostovao je u Norveškoj jugoslovenski baletski par Dušan Trninić i Magdalena Janeva, u oktobru 1959. dirigent i muzičar prof. dr Danilo Švara, a u novembru dirigent Bogo Leskovic. 1959. u Jugoslaviji je gostovao norveški pijanista Erik Larsen (Eric Larsen). Juna 1960. gostovao je na Festivalu u Bergenu kamerni orkestar Stjepana Šuleka.

Film. 1954. snimljen je u jugoslovensko-norveškoj koprodukciji film »Krvavi put« po scenariju norveškog književnika Sigurda Evensmoa. U 1958. na Festivalu u Puli učestvovalo je norveško preduzeće »Statensfilm Central« sa jednim dokumentarnim filmom. Iste godine snimljen je u koprodukciji »Avala filma« iz Beograda i »ABC« filma iz Osla dokumentarni film o poseti jugoslovenske dece grobljima svojih roditelja koji su izgubili živote u nacističkim logorima u Norveškoj. U martu 1960. održana je u Oslu »Nedelja jugoslovenskih filmova«, čijem je otvaranju i premijernoj predstavi prisustvovao i prednik norveške vlade Ejnar Gerhardsen.

Ostale forme kulturne i naučne saradnje. 1950. posetila je Jugoslaviju grupa norveških kulturnih i javnih radnika na čelu sa književnikom Sigurdom Evensmoom, koji je 1956. objavio knjigu o Jugoslaviji pod naslovom: »Istočno od Zapada — Zapadno od Istoka«.

Sistematski je ostvarivana i razmena stipendista između dve zemlje. Godišnjim programima kulturne saradnje redovno se predviđa učešće Jugoslavije na Letnjem seminaru u Oslu i Norvežana na Slavističkom seminaru u Zagrebu.

Povremeno se vrše razmene univerzitetskih profesora i drugih naučnih radnika. Razmenjen je i veći broj novinara i novinarskih delegacija.

ODNOSI DRUŠTVENO-POLITIČKIH ORGANIZACIJA. Delegacija Radničke partije Norveške posetila je novembra 1951. Jugoslaviju na poziv Narodnog fronta. Delegaciju je primio predsednik Tito. U 1953. Radnička partija je poslala predstavnika na kongres Narodnog fronta.

Oktobra 1954. posetili su Norvešku jugoslovenski rukovodioci i razmenili mišljenja sa rukovodiocima Radničke partije o aktuelnim međunarodnim problemima, problemima radničkog pokreta i međusobnoj saradnji. Potpredsednik Kardelj je održao u Oslu predavanje »Socijalistička demokratija u jugoslovenskoj praksi«, koje je bilo štampano u Norveškoj kao posebna brošura sa predgovorom predsednika Radničke partije Ejnara Gerhardsena.

Na poziv Radničke partije, a u cilju nastavljanja započete razmene mišljenja, posetila je Norvešku oktobra 1955. delegacija SSRNJ na čelu sa Veljkom Vlahovićem. U zajedničkom kominikeu objavljenom po završetku razgovora ukazano je na korisnost međusobne izmene iskustava.

Kao gost SSRNJ boravio je u Jugoslaviji od 11. septembra do 6. oktobra 1955. član Izvršnog odbora Radničke partije i predsednik Spoljnopolitičkog odbora norveškog parlamenta Fin Mu (Finn Moe). On je u toku boravka u Jugoslaviji vodio razgovore s rukovodiocima SSRNJ i održao dva predavanja o pogledima norveške Radničke partije na savremene međunarodne probleme.

U septembru 1956. posetila je Jugoslaviju, kao gost SSRNJ, delegacija Radničke partije Norveške na čelu sa sekretarom Hokonom Liom koja je vodila razgovore sa jugoslovenskim rukovodiocima.

Kao gost SSRNJ boravio je u avgustu 1958. u Jugoslaviji narodni poslanik Radničke partije Svere Leberg (Sverre Loberg), koji je po povratku objavio u norveškoj radničkoj štampi nekoliko članaka o Jugoslaviji.

Na V kongresu SSRNJ prisustvovao je kao posmatrač Radničke partije Erik Lu (Eric Loe).

U leto 1950. boravila je u Jugoslaviji delegacija Saveza sindikata Norveške. Oktobra 1951. prisustvovala je II kongresu Saveza sindikata Jugoslavije delegacija Saveza sindikata Norveške. Iste godine posetila je Norvešku delegacija Centralnog veća SSJ. U maju 1952. prisustvovao je III kongresu Sindikata hemijske industrije Jugoslavije potpredsednik Sindikata hemijskih radnika Norveške. U 1953. d.legat jugoslovenskog Sindikata radnika hemijske industrije prisustvovao je kongresu norveškog Sindikata hemičara. U 1953. posetio je Jugoslaviju prednik Sindikata pomoraca Norveške. Delegat jugoslovenskog Sindikata drvodeljskih radnika i službenika prisustvovao je 1954. kongresu drvodeljskih radnika Norveške. U avgustu 1954. posetili su Norvešku delegacije Sindikata pomoraca i Sindikata saobraćajnih radnika Jugoslavije. U julu 1956. boravila je u Norveškoj delegacija jugoslovenskog Sindikata pomoraca. U septembru 1956. učestvovala su na Međunarodnom radničkom seminaru u Rijeci dva predstavnika norveških sindikata. Septembra 1959. delegati jugoslovenskog Sindikata radnika rudarstva, metalurgije i hemijske industrije prisustvovali su kongresu Sindikata hemičara Norveške.

U leto 1953. posetio je Jugoslaviju, kao gost Glavnog zadržnog saveza Jugoslavije, funkcioner Zadržnog saveza Norveške i redakcioni sekretar zadržnog časopisa »Kooperatoren« H. V. Korsel. Iste godine posetila je Glavni

zadružni savez Jugoslavije grupa novinara iz Osla. Septembra 1955. posetila je Jugoslaviju grupa od 40 norveških zadružnih službenika i novinara. U junu i julu 1956. boravila je u Norveškoj delegacija Glavnog zadružnog saveza Jugoslavije kao gost norveške zadružne organizacije. U 1957. norveški zadružari vratili su ovu posetu. Maja 1959. posetili su Jugoslaviju kao gosti Glavnog zadružnog saveza predsednik Zadružnog saveza Norveške i član Izvršnog odbora Radničke partije Olaf Majdsdalsen (Olav Meisdalshagen). Delegacija Glavnog zadružnog saveza FNRJ na čelu sa generalnim sekretarom Svetislavom Ješićem vratila je ovu posetu avgusta i septembra 1960. i tom prilikom prisustvovala XXVIII kongresu Zadružnog saveza Norveške.

U zimu 1951/52. boravio je u Norveškoj predstavnik Narodne omladine Jugoslavije kao gost Radničke omladine Norveške. U narednim godinama bilo je kontakta između NOJ i Radničke omladine Norveške (Arbeidernes ungdomsfylking — AUF) na raznim međunarodnim susretima i vršena je razmena publikacija i informacija. U 1955. razmenjene su posete između delegacija NOJ i Radničke omladine Norveške. U 1956. boravila je u Norveškoj grupa članova Ferijalnog saveza Jugoslavije. Septembra 1959. delegacija NOJ učinila je posetu omladinskoj organizaciji Radničke partije Norveške i tom prilikom potpisan je program saradnje između dve organizacije. U maju 1960. i oktobru 1960. posetile su Jugoslaviju delegacije Radničke omladine Norveške.

Grupa od 15 norveških građana koji su se istakli u pomoći jugoslovenskim internirancima posetila je juna 1957. Jugoslaviju kao gost Saveza boraca. U leto 1958. posetila je Norvešku grupa dece interniranih Jugoslovena koji su izginuli u nacističkim logorima u Norveškoj. U 1959. posetila je Norvešku grupa od 50 Jugoslovena bivših interniraca i obišla mesta gde su bili nacistički logori.

Školski brod JRM »Galeb« bio je u zvaničnoj poseti Norveškoj 1956.

U 1956. uspostavljeni su prijateljski odnosi između gradova Splita i Trondheima. Razmene delegacija vršene su između drugih gradova. Gradonačelnik Osla prisustvovao je zasedanju Stalne konferencije gradova 1955. u Sarajevu. U toku 1957. i 1958. razmenjene su delegacije gradova Splita i Trondheima i gradova Osla i Beograda. U junu 1960. posetio je Norvešku predsednik NO Beograda Đurica Jojić kao predstavnik Stalne konferencije gradova i sa predstavnicima norveškog Saveza gradova vodio razgovore o proširenju međusobne saradnje.

ŠVEDSKA

Švedska (Sverige) ima površinu od 449.661 km² na kojoj je naseljeno 7.341.122 stanovnika (1957).

Prirodna bogatstva Švedske su: gvozdene rude, šume i izvori električne energije. Industrijski razvitak je stalnom usponu. 49% bruto nacionalnog dohotka otpada na industriju i zanatstvo. Veoma su razvijene: industrija mašina, drvna industrija, industrija mesa, proizvodnja saobraćajnih sredstava, mlečnih proizvoda, elektrotehničkih aparata i instrumenata, industrija gvožđa i čelika, industrija papira i tekstilna industrija. Na poljoprivredu i šumarstvo otpada oko 12% bruto nacionalnog dohotka. Pod kulturom se nalazi 10,6% od ukupne površine zemlje. Švedska ima vrlo razvijenu spoljnu trgovinu. Vrednost izvoza iznosi oko 1/5 vrednosti bruto nacionalnog dohotka, a približno istu vrednost ima i uvoz.

Švedska je monarhija na čelu sa kraljem Gustavom Adolfom VI. Parlament (Riksdag) se sastoji iz Gornjeg doma, koji ima 150 članova sa mandatom od 8 godina, i Donjeg doma, koji ima 232 člana sa mandatom od 4 godine. Vlada, koju sačinjavaju premijer, 11 ministara i 3 ministra bez portfelja, odgovorna je parlamentu. U Švedskoj je razvijena lokalna samouprava. Političke partije su: Socijaldemokratska partija (Sveriges Socialdemokratiska Arbetarpartiet) koja je na vlasti, Narodna partija (liberali) (Folkpartiet), Desna partija (konzerativci) (Högerpartiet), Partija centra i Komunistička partija (Sveriges kommunistiska partiet). Na vlasti se nalazi Socijaldemokratska partija.

Diplomatski odnosi između Jugoslavije i Švedske obnovljeni su odmah posle II svetskog rata. Razmena

poslanika izvršena je 1946, a septembra 1956. diplomatska predstavništva podignuta su na rang ambasade.

Već u prvim posleratnim godinama bili su ostvarivani mnogi kontakti između dve zemlje, naročito kroz razmenu delegacija sindikalnih, zadružnih, novinarskih, društvenih i drugih organizacija i razmene u oblasti kulture i umetnosti.

Do političkih kontakata i međusobnih konsultacija predstavnika dve zemlje dolazilo je pre svega u UN.

Oktobra 1954. nezvanično su posetili Švedsku potpredsednik Saveznog izvršnog veća Edvard Kardelj i predsednik Sabora NR Hrvatske Vladimir Bakarić kao gosti predsednika švedske vlade i Socijaldemokratske partije Tage Erlander. Cilj posete je bio uspostavljanje ličnog kontakta između radničkih pokreta dve zemlje, razmena mišljenja i iskustava.

Junu 1954. delegacija Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva učinila je posetu švedskim vazduhoplovnim snagama, vrativši time posetu delegacije Švedskog ratnog vazduhoplovstva Jugoslaviji učinjenu 1953.

Jula—avgusta 1954. privatno je posetio Jugoslaviju generalni sekretar švedskog Ministarstva inostranih poslova Arne Lundberg koga su primili predsednik Republike Josip Broz Tito i potpredsednik Saveznog izvršnog veća Edvard Kardelj.

U 1955. delegacija JNA posetila je Švedsku, a u julu 1956. školski brod JRM »Galeb« Švedsku ratnu mornaricu.

U junu 1957. boravio je u Jugoslaviji kao gost potpredsednika Edvarda Kardaļa švedski premijer Tage Erlander. Iako je poseta imala privatni karakter, ona je predstavljala dalji doprinos uzajamnom razumevanju i podstrek razvoju međusobnih odnosa. Za vreme posete premijer Erlander je vodio političke razgovore sa predsednikom Republike Josipom Brozom Titom i potpredsednikom Saveznog izvršnog veća Edvardom Kardeljom. O rezultatima tih razgovora govorili su predsednik Tito i premijer Erlander na konferenciji za štampu 17. juna 1957. na Brionima. Predsednik Tito je tom prilikom istakao da već godinama postoje dobri odnosi između Jugoslavije i Švedske, ali da još nije dovoljno urađeno da se prošire ekonomski odnosi, za koje takođe postoje povoljne mogućnosti. Govoreći o razoružanju, predsednik Tito je ukazao da bi bilo korisno da zemlje koje ne pripadaju blokovima imaju što češće kontakte, da se konsultuju i dejstvuju kao snage protiv svakog rata. Premijer Tage Erlander je govoreći o odnosima između dve zemlje istakao važnost međusobnih poseta i važnost trgovinske razmene kao sredstva boljeg upoznavanja dva naroda.

U aprilu 1958. zaključen je u Beogradu sporazum o vazdušnom saobraćaju između dve zemlje.

Saradnja u UN posebno se ogledala u zajedničkoj istupanju na XII zasedanju Generalne skupštine UN (zajedno sa Indijom, Jugoslavijom i Švedskom bile su predlagачi rezolucije o miroljubivoj koegzistenciji među državama). Politička saradnja došla je do izražaja i u razmeni poruka između predsednika Tita i premijera Erlanderova povodom situacije na Srednjem Istoku u julu 1958.

Posle prekida diplomatskih odnosa sa Jugoslavijom od strane Savezne Republike Nemačke, Švedska je oktobra 1957. preuzela zaštitu jugoslovenskih interesa u Saveznoj Republici Nemačkoj.

Potpredsednik SIV-a Edvard Kardelj je od 7. do 16. juna 1959. nezvanično posetio Švedsku i time vratio posetu koju je švedski premijer Tage Erlander učinio Jugoslaviji u 1957. U toku boravka u Švedskoj potpredsednik Kardelj je u pratnji premijera Erlanderova, posetio razne rudarske, industrijske i poljoprivredne oblasti zemlje i upoznao se sa lokalnom samoupravom, stambenom izgradnjom, raznim socijalnim ustanovama i kulturnim spomenicima.⁸

Potpredsednik Kardelj i premijer Erlander razmenili su mišljenja o aktuelnim međunarodnim problemima od uzajamnog interesa i o pitanjima daljeg razvoja saradnje između dve zemlje.

⁸ Vidi fusnotu 7.

U zdravici 12. juna 1959. u Štokholmu švedski premijer Erlander je, između ostalog, rekao: »Naše zemlje geografski leže na granici dvaju blokova velikih sila. Naše zemlje su izabrale da vode nezavisnu politiku jednako kao što smo čvrsto odlučili da branimo našu nacionalnu nezavisnost. To ne znači da smo izabrali put izolacije. Naše zemlje ispunjavaju svoje dužnosti prema Organizaciji ujedinjenih nacija i na taj način prema našim mogućnostima doprinosimo miru i popuštanju zategnutosti u svetu. Osim toga, mi smo veoma zainteresovani da što bliže pratimo spoljno-političke događaje. Mi smo u Švedskoj naučili da vrlo mnogo cenimo ocene jugoslovenske vlade i njene poglede na spoljnopoliitičke probleme. Izmene mišljenja i iskustava za nas su uvek bile korisne.«

U svom odgovoru potpredsednik Kardelj se osvrnuo na stalan porast ekonomske saradnje i kulturne razmene između dve zemlje i ukazao da je Jugoslavija uvek podržavala sve konstruktivne napore koji vode ka popuštanju međunarodne zategnutosti, približavanju gledišta i sporazumnim rešenjima. On je istakao zadovoljstvo zbog činjenice što je saradnja između dve zemlje u UN na tom polju bila uvek vrlo aktivna i efikasna. Potpredsednik Kardelj je izjavio da postoje široke mogućnosti za dalji razvoj saradnje između Jugoslavije i Švedske od ekonomske razmene i razmene iskustava do saradnje po međunarodnim problemima. Potpredsednik Kardelj je ukazao da razlike koje postoje u gledištima o putevima socijalnog razvitka i o ideološkim pitanjima ne treba da predstavljaju prepreku za saradnju u očuvanju mira.

U junu 1960. na povratku iz Norveške, boravio je nezvanično u Švedskoj državni podsekretar za inostrane poslove Veljko Mićunović, koji je tom prilikom vodio razgovor sa švedskim ministrom inostranih poslova Ostenom Undenom.

U maju 1960. posetila je Jugoslaviju kao gost Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva grupa aviona Švedskog ratnog vazduhoplovstva.

EKONOMSKI ODNOSI. *Ugovorni instrumenti.* Prvi trgovinski sporazum i protokol o plaćanju kao i sporazum o obeštećenju izvesnih švedskih potraživanja u Jugoslaviji, zaključeni su 12. aprila 1947. Trgovinski sporazum je predviđao godišnje kontingentirane robne liste, sporazumom je takođe predviđeno da se ugovoreni kontingenti po potrebi mogu povećati i da se olakša izvoz robe koja nije nabrojana u kontingentnim listama.

Protokol o plaćanju, koji je sastavni deo trgovinskog sporazuma, predviđao je klirinški način plaćanja i manipulativni kredit u visini od 100.000 švedskih kruna. Protokolom Mešovite jugoslovensko-švedske komisije od 3. oktobra 1947. regulisana su dopunska plaćanja preko klirinškog računa (lučki troškovi, stara potraživanja i zastupnička provizija).

Protokolom o trgovinskoj razmeni i regulisanju plaćanja od 19. avgusta 1951. manipulativni kredit je povećan na milion švedskih kruna.

U cilju olakšanja trgovinske razmene između dve zemlje jugoslovenska i švedska vlada su 20. decembra 1952. zaključile u Štokholmu protokol o trgovinskoj razmeni, kojim se švedska vlada saglasila da će na uvoz jugoslovenskih proizvoda u Švedskoj primenjivati sve mere liberalizacije kao i na uvoz iz zemalja članica OEEC. Za jugoslovensku robu koja nije bila liberalizovana u Švedskoj ustanovljena je lista kontingenata A/I. Jugoslovenska vlada se saglasila da će odobriti, između ostalog, izvoz u Švedsku proizvoda pobrojanih u listi A/2 u slučaju da je izvoz tih proizvoda podvrgnut ili da bude podvrgnut režimu dozvola, do iznosa označenih količina i vrednosti.

Protokolom o robnoj razmeni između Jugoslavije i Švedske od 5. jula 1957. (sa važnošću od 1. jula 1957. do 30. juna 1958) ponovo je potvrđen sa švedske strane tretman liberalizacije kao prema zemljama članicama OEEC. Čvrsti kontingenti zamenjeni su indikativnim robnim listama, koje ne isključuju razmenu i drugih roba. Uz protokol o robnoj razmeni zaključen je istoga dana i nov protokol

o plaćanju na multilateralnoj bazi kojim je stavljen van snage protokol o plaćanju od 12. aprila 1947. Njime se sa klirinškog sistema prešlo od 1. januara 1958. na multilateralni sistem plaćanja u transferabilnim švedskim krunama. Ovaj protokol je i dalje na snazi i može se otkazati u svako doba uz prethodni otkaz od tri meseca.

Razmenom nota protokol o robnoj razmeni od 5. jula 1957. produžavan je svake godine i važi zaključno do 30. juna 1961.

Robna razmena Jugoslavije i Švedske bila je neravnomerna i po obimu i po strukturi (tabela 5).

TABELA 5 — TRGOVINSKA RAZMENA IZMEĐU JUGOSLAVIJE I ŠVEDSKE 1946—1959.

(U hiljadama din.)

Godina	Izvoz	Uvoz	Saldo
1946.	2.386	804	+ 1.582
1947.	102.621	67.146	+ 35.475
1948.	470.584	257.718	+ 212.866
1949.	271.373	390.159	— 118.786
1950.	234.353	159.005	+ 75.348
1951.	109.420	140.219	— 30.799
1952.	753.795	995.426	— 241.621
1953.	493.431	1.863.825	— 1.370.394
1954.	641.745	1.029.297	— 387.552
1955.	418.279	1.217.721	— 799.442
1956.	562.525	1.212.977	— 650.452
1957.	802.036	1.098.109	— 296.073
1958.	2.188.302	1.915.979	+ 272.323
1959.	1.126.215	2.310.809	— 1.184.594

Podaci: Statistika Spoljne trgovine FNRJ za 1946—1959.

Najveći izvoz u posleratnom periodu ostvaren je 1958, kada su izvezena 2 broda u vrednosti 1,426 miliona din.

U strukturi jugoslovenskog izvoza u Švedsku 1959. sirovine su učestvovala sa 31%, pića i duvan sa 22%, izrađeni proizvodi sa 20%, gotovi proizvodi sa 18%, prehrambeni sa 4,4% i hemijski proizvodi sa 4,2%.

U ukupnom uvozu Jugoslavije iz Švedske i dalje dominiraju mašinogradnja i elektroindustrija (64%), a zatim proizvodi crne metalurgije i hartija (21%). Poslednjih godina Jugoslavija je počela da uvozi iz Švedske priplodnu stoku, nebeljenu celulozu, neprerađene kože i dr.

Aprila 1959. Švedsku je posetila delegacija jugoslovenskih privrednika, koja je, pored nastojanja da poveća jugoslovenski izvoz, ispitivala mogućnosti uvoza investicione opreme na kredit. Septembra iste godine, za vreme zagrebačkog velesajma, Jugoslaviju je posetila delegacija švedskih privrednika.

U cilju proširenja robne razmene osnovani su u Štokholmu početkom 1960. mešovito-švedsko-jugoslovensko preduzeće »Jugoskandia« i predstavništvo i prodavnica »Jugoeksport«.

Kredit i zajmovi. Pored manipulativnih kredita po protokolima o plaćanju Jugoslavija je koristila i kredit od 10 miliona švedskih kruna, koji joj je stavila na raspolaganje švedska vlada kao svoj udeo za evropsku posleratnu obnovu. Prilikom pregovora 1952. švedska vlada je pristala da se ovih 10 miliona švedskih kruna otpiše Jugoslaviji kad ona potpuno izvrši otplatu za nacionalizovanu švedsku imovinu, što je i učinjeno. U međuvremenu, taj iznos je korišćen kao dodatni kredit uz manipulativni kredit na klirinškom računu kod švedske Narodne banke.

Radi olakšanja plaćanja jugoslovenskog uvoza iz Švedske, protokolom mešovite jugoslovensko-švedske komisije od 17. decembra 1949. utvrđeno je da će švedska vlada izdavati garancije u korist švedskih izvoznika u Jugoslaviju do iznosa od 6 miliona švedskih kruna. U periodu 1949—1953. godišnji iznosi predviđeni za davanje garancije za Jugoslaviju kretali su se od 2 do 6 miliona kruna. Protokolom o trgovinskoj razmeni od 16. oktobra 1953. predviđeno je da će

švedska vlada za vreme od 1. oktobra 1953. do 30. juna 1955. odobravati garancije za izvozni kredit do iznosa od 5 miliona kruna, kako bi se omogućilo jugoslovenskim kupcima da ostvare avanse i dobiju isporuke na kredit. Navedeni iznos imao je revolving karakter. Važnost ovoga kredita produžena je do 30. juna 1957, kada se išlo na zaključenje novog protokola o plaćanju.

Posle boljeg upoznavanja jugoslovenske privrede velike švedske firme počele su da Jugoslaviji daju kredite za uvoz opreme pod povoljnijim uslovima nego ranije. Tako je u 1959. kroz komercijalne kredite zaključena kupovina opreme za tvornice celuloze i lesanit ploča u vrednosti od 1.814.508 dolara, i okvirni kredit u visini od 5 miliona dolara između švedskog preduzeća »Aktiebolaget separator« (»Alfa-Laval«) i jugoslovenskog preduzeća »Agrovojvodina« za uvoz opreme za mlekarstvo (na 5 godina uz 6% kamata). U 1960. zaključen je sa švedskom firmom »Erikson« komercijalni kredit za uvoz opreme za automatske centrale u visini od 2.459.358 dolara (na 8,5 godina uz 5,5% kamata).

Industrijska kooperacija razvija se na nivou preduzeća. Na primer, fabrika telefonskih uređaja »Nikola Tesla« iz Zagreba radi po licenci poznate švedske tvornice L. M. Erikson. Prilikom sklapanja okvirnog ugovora za uvoz opreme za mlekarstvo između švedske firme »Alfa-Laval« i jugoslovenskog preduzeća »Agrovojvodina« sklopljen je ugovor o tehničkoj saradnji i kooperaciji prilikom izrade mlecarske opreme između pomenute švedske firme i jugoslovenskih preduzeća »Utva« iz Pančeva i »Tito« iz Vogošće. »Jugoturbina« — Karlovac razvila je tehničku kooperaciju i saradnju sa »Alfa-Laval« u proizvodnji parnih turbina, a metalni zavodi »Tito« — Skopje u kooperaciji za švedskom firmom »Svenska Aktie-Bolaget« proizvode uređaje za kočenje za šinska vozila. Po licenci švedske firme »SKF« radi industrija kugličnih ležaja iz Beograda, a preduzeće »Krušik« iz Valjeva takođe po licenci »SKF« proizvodi kuglične ležaje za tekstilna vretena. Preduzeće »Georgi Naumov« iz Ohrida proizvodi frižidere po licenci poznate švedske firme za rashladne uređaje »Bolind« i s fabrike Aktie-Bolaget. »Torpedo« — Rijeka kooperira u proizvodnji malih dizelmotora sa švedskom firmom »Penta«.

S obzirom na visoki nivo švedske industrije, postoje povoljne mogućnosti i za tehničko osposobljavanje stručnjaka. U Švedskoj je u razdoblju 1952—1959. u okviru tehničke pomoći UN i dr. boravilo na specijalizaciji oko 130 jugoslovenskih stručnjaka.

Turizam. Iz Švedske svake godine putuje u inostranstvo oko 600.000 turista i to u mediteranske zemlje. Međutim, i pored postojanja predstavništva Turističkog saveza Jugoslavije u Štokholmu, Jugoslaviju posećuje prosečno godišnje svega oko 6.000 švedskih turista.

KULTURNA SARADNJA između dve zemlje odvijala se organizovanjem raznih izložbi, poseta i gostovanja književnika, umetnika i umetničkih kolektiva.

Izložbe. 1951. održana je u Štokholmu izložba jugoslovenske narodne umetnosti, 1953. izložba jugoslovenskih umetničkih fotografija, a 1955. izložba jugoslovenske knjige. U 1959. u Jugoslaviji je održana izložba švedske arhitekture, a u Švedskoj izložba jugoslovenske arhitekture.

Gostovanja. U 1951. i 1952. gostovali su u Švedskoj jugoslovenski umetnici: dirigent Živojin Zdravković i pijanistkinja Melita Lorković. U dva maha 1951. i 1959. gostovao je u Švedskoj violončelist Antonio Janigro. U Jugoslaviji je gostovao švedski dirigent Sten Frikberg (Sten Frykberg).

U narednim godinama gostovali su u Švedskoj jugoslovenski pijanista Jurica Muraj i violinista Igor Ozim, u Jugoslaviji švedski pijanista Hans Lejgraf (Hans Leygraf) i tenor Jusi Bjerling (Jussi Björling). U Švedskoj je 1953. gostovao ansambl KUD »Abrašević«, a istovremeno je bio na gostovanju u Jugoslaviji Radnički duvački orkestar iz Štokholma na čelu sa dirigentom Hansom Jensonom.

U 1957. jugoslovenski vajar i keramičar Dragutin Fradl priredio je izložbu radova u Štokholmu i Geteborgu

(Göteborg). Iste godine bio je u poseti švedskim književnicima jugoslovenski književnik Aleksandar Vučo. Švedsku je posetio tada i jugoslovenski književnik Erih Koš. U 1958. posetio je Jugoslaviju švedski književnik Jan Jelin (Jan Gehlin), a u jesen 1960. švedska književnica Astrid Lindgren (Astrid Lindgren), koja priprema objavljivanje dve knjige o Jugoslaviji.

U Švedskoj su 1959. i 1960. objavljena dela Ive Andrića »Prokleta avlija« i »Na Drini ćuprija«.

U decembru 1959. Srpska akademija nauka izabrala je za dopisnog člana H. Norindera, člana Švedske akademije nauka.

U oktobru i novembru 1960. prikazivan je u Geteborgu Držićev »Dundo Maroje«.

U Štokholmu je sedište stalnog dopisnika Tanjuga za nordijske zemlje.

Jugoslaviju je 1960. posetila delegacija švedskog radija.

U Štokholmu postoji društvo »Švedska—Jugoslavija« koje radi na upoznavanju švedske javnosti sa Jugoslavijom.

SARADNJA DRUŠTVENO-POLITIČKIH ORGANIZACIJA. U toku proteklih godina dolazilo je do brojnih kontakata između jugoslovenskih i švedskih društvenih i političkih organizacija.

U jesen 1952. posetio je Jugoslaviju internacionalni sekretar Socijaldemokratske partije Švedske Kaj Bjerk (Kaj Björk), koji je sa članom Predsedništva Narodnog fronta Rodoljubom Čolakovićem vodio diskusije o problemima socijalizma i demokratije preko časopisa »Međunarodna politika« i organa Socijaldemokratske partije »Tiden«.

Predstavnik Socijaldemokratske partije Švedske prisustvovao je IV kongresu NFJ 1953.

U kontaktima između SSRNJ i Socijaldemokratske partije Švedske od posebnog značaja je bila poseta koju su 1954. učinili Švedskoj Edvard Kardelj i Vladimir Bakarić.

Prilikom posete Jugoslaviji švedskog premijera i predsednika Socijaldemokratske partije Švedske Tage Erlandera juna 1957, predsednik Tito se na konferenciji za štampu osvrnuo na odnose između Saveza komunista Jugoslavije i Socijaldemokratske partije Švedske, rekavši da SKJ želi da ima bolje odnose sa socijaldemokratskim pokretima drugih zemalja, uključujući i Švedsku, i dodao da ni Socijaldemokratska partija Švedske ni SKJ ne moraju primiti ono što im se ne sviđa ali da saradnja u vezi sa raznim problemima, naročito međunarodnog karaktera, može biti vrlo korisna.

U aprilu 1958. na povratku iz Finske, boravili su u Švedskoj Sergije Krajer i Miša Stojaković i vodili razgovore sa predstavnicima Socijaldemokratske partije.

Za vreme boravka u Švedskoj maja 1958. predsednik Saveza sindikata Jugoslavije i član Predsedništva Saveznog odbora SSRNJ Svetozar Vukmanović imao je razgovore sa predsednikom SDP Tage Erlanderom i generalnim sekretarom Svenom Asplingom (Sven Aspling), kao i s predsednikom Sindikata Švedske Arne Jejerom (Arne Geier).

Program Saveza komunista Jugoslavije objavljen je u Švedskoj 1959.

V kongresu SSRNJ prisustvovao je kao posmatrač internacionalni sekretar Socijalističke partije Švedske Sven Eke Bekius (Sven Esse Beckius).

Prilikom posete Švedskoj 1959. potpredsednik Kardelj vodio je razgovore sa istaknutim predstavnicima Socijaldemokratske partije Švedske.

Saradnja između jugoslovenskih i švedskih sindikata bila je živa, ali uglavnom ograničena na strukovne organizacije. U maju 1952. bila je u poseti Jugoslaviji delegacija Sindikata Švedske, a 1953. je tu posetu vratila delegacija SSJ. U oktobru 1952. kongresu Sindikata drvodeljaca Jugoslavije prisustvovali su predstavnici švedskih drvodeljaca, a u julu 1953. kongresu Sindikata švedskih drvodeljskih radnika predstavnici jugoslovenskih drvodeljaca.

U septembru i oktobru 1953. boravili su u Jugoslaviji predstavnici Sindikata švedskih pomoraca i delegacija Sindikata švedskih saobraćajnih radnika. Delegacija jugoslovenskog Sindikata pomoraca i delegacija saobraćajnih radnika vratile su posetu u avgustu 1954. Iste godine boravila je u Švedskoj delegacija Sindikata hemijskih radnika Jugoslavije. Sindikat hemičara Švedske vratio je tu posetu marta 1955. U 1959. delegacija jugoslovenskih rudara prisustvovala je XXV kongresu Sindikata rudara Švedske. Iste godine u jesen uputio je jugoslovenski Sindikat rudarske, metalurške i hemijske industrije 5 mladih rudara na dvonedeljni boravak u Švedsku. Švedski mladi rudari vratili su ovu posetu avgusta 1960. U 1959. VI kongresu pomoraca Švedske prisustvovala je delegacija Sindikata radnika saobraćaja i veza Jugoslavije.

U 1956. boravila je u Švedskoj delegacija Narodne omladine Jugoslavije, a 1957. ovu posetu je vratila delegacija Socijalističke omladine Švedske.

Zadružne organizacije dve zemlje takođe su tokom proteklih godina vršile razmene delegacija. U proleće 1952. učinio je posetu Zadružnom savezu Švedske tadašnji predsednik Glavnog zadružnog saveza FNRJ Moma Marković. Juna 1954. posetio je Jugoslaviju potpredsednik Zadružnog saveza Švedske. Juna 1953. predstavnici Glavnog zadružnog saveza FNRJ prisustvovali su LIV kongresu švedskog Zadružnog saveza. Avgusta 1954. grupa jugoslovenskih zadrugara obišla je niz zadružnih preduzeća u Švedskoj. U junu 1955. posetila je Jugoslaviju kao gost

Glavnog zadružnog saveza Jugoslavije delegacija Zadružnog saveza Švedske na čelu sa generalnim sekretarom Einarom Šegrenom (Einar Sjögren). U januaru 1955. posetio je Jugoslaviju direktor Saveza švedskih potrošačkih zadruga Albin Johanson (Albin Johansson). Iste godine posetila je Jugoslaviju delegacija Sindikata švedskih železničara, a Švedsku delegacija Glavnog zadružnog saveza Jugoslavije.

U leto 1955. boravila je u Švedskoj dva meseca grupa jugoslovenskih stručnjaka za stambena pitanja. Juna 1960. posetio je Švedsku predsednik Narodnog odbora Beograda Đurica Jojkić, kao predstavnik Stalne konferencije gradova. On je Geteborgu prisustvovao kongresu nacionalnih gradova koji se uglavnom bavio komunalnim pitanjima.

IZVOR:

Opšti podaci o zemljama: Dokumentacija Državnog sekretarijata za inostrane poslove FNRJ.

Politički odnosi: Izveštaji Saveznog izvršnog veća za 1950. do 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958. i 1959; dokumentacija Državnog sekretarijata za inostrane poslove FNRJ; »Borba« od 16, 17. i 18. juna 1957. i od 25. do 31. avgusta 1958, 3. oktobra 1958, od 26. maja do 18. juna 1959, 4. i 5. jula 1959.

Ekonomske odnosi: Statistika Spoljne trgovine od 1946. do 1959; dokumentacija Državnog sekretarijata za inostrane poslove FNRJ.

Kulturna saradnja: Dokumentacija Državnog sekretarijata za inostrane poslove FNRJ.

Saradnja društvenopolitičkih organizacija: Dokumentacija Državnog sekretarijata za inostrane poslove FNRJ.

S. S. — S. L.

POSETA KRALJA AVGANISTANA MOHAMADA ZAHIRA

Na poziv predsednika Federativne Narodne Republike Jugoslavije Josipa Broza Tita, kralj Avganistana Mohamad Zahir boravio je u Jugoslaviji od 31. oktobra do 7. novembra 1960.¹

Za vreme boravka Kralj Avganistana i njegova pratnja posetili su narodne republike Srbiju, Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu i Sloveniju, gde su razgledali više naučnih i kulturnih ustanova i industrijskih objekata.

Kralju Mohamadu Zahiru i njegovoj pratnji narodi Jugoslavije priredili su prijateljski i topao prijem.

U toku posete Kralj Avganistana i Predsednik FNRJ izvršili su neposrednu razmenu mišljenja o odnosima između dve zemlje i o opštoj međunarodnoj situaciji.

U razgovorima su sa avganistanske strane učestvovali: prvi potpredsednik vlade Ali Mohamad, ministar prosvete dr Ali Ahmad Popal, ambasador Avganistana u FNRJ general Mohamad Arif i ambasador Avganistana u Čehoslovačkoj Samed Kasim Rišteja, a sa jugoslovenske: potpredsednici Saveznog izvršnog veća Rodoljub Čolaković i Mijalko Todorović, državni sekretar za inostrane poslove Koča Popović, generalni sekretar Predsednika Republike Leo Mates, pomoćnik državnog sekretara za inostrane poslove Bogdan Crnobrnja, načelnik odeljenja u Državnom sekretarijatu za inostrane poslove Lazar Latinović i ambasador Jugoslavije u Avganistanu Petar Ivković.

Na kraju razgovora objavljeno je 7. novembra na Brionima zajedničko saopštenje u kome se, između ostalog, kaže:

»Razgovori, koji su vođeni u atmosferi srdačnosti i potpunog razumevanja, pokazali su sličnost gledišta o svim pitanjima koja su razmatrana.«

Šefovi dve države konstatovali su sa velikim zadovoljstvom da se »odnosi između njihovih zemalja na svim poljima razvi-

jaju u duhu prijateljske saradnje. Oni su izrazili svoju želju i spremnost da se ti odnosi dalje proširuju i jačaju.«

»Šefovi država su izrazili svoje zadovoljstvo zbog podudarnosti gledišta njihovih zemalja o nizu važnih međunarodnih problema, koja proističu iz politike nevezivanja za vojne blokove. Ta podudarnost gledišta dolazi naročito do izražaja u njihovoj privrženosti principima aktivne, miroljubive koezistencije i aktivne neutralnosti.«

U vezi sa povećanjem međunarodne zategnutosti, šefovi država su izrazili svoju zabrinutost i »potvrdili svoje zajedničko uverenje da se mir i prosperitet mogu obezbediti samo putem sporazumnog rešavanja otvorenih međunarodnih problema i razvijanjem svestrane međunarodne saradnje u duhu Povelje Ujedinjenih nacija. U tom pogledu oni su istakli korisnost neposrednih kontakata i metoda pregovaranja.«

U odnosu na puteve poboljšanja međunarodnih odnosa i trajno učvršćenje mira, šefovi dve države su istakli »neophodnu potrebu da sve zemlje, velike i male, ulože napore za učvršćenje mira i za univerzalnu primenu politike miroljubive koezistencije u odnosima između zemalja sa različitim društvenim sistemima.«

U pogledu značaja i uloge neangažovanih zemalja u smanjenju zategnutosti u svetu i za ostvarenje konstruktivne međunarodne saradnje, oni su izrazili uverenje da će se sve zemlje založiti u tom pravcu.

Šefovi dve države smatraju razoružanje kao najvažnije pitanje današnjice koje treba hitno rešavati, s obzirom na opasnost koja danas postoji u svetu od trke u naoružavanju i od razorne moći nuklearnog oružja. »Oni posebno ističu potrebu neodložnog zaključenja sporazuma o trajnom obustavljanju eksperimenata s nuklearnim oružjem i o zabrani proizvodnje i upotrebe tog oružja.«

Pozdravljajući sticanje nezavisnosti velikog broja novih država u Aziji i Africi, šefovi država su »istakli potrebu što bržeg oslobođenja još uvek zavisnih naroda i što hitnijeg uklanjanja svih ostataka kolonijalnog sistema, u saglasnosti sa pravom naroda na samoopredeljenje.«

U pogledu sadašnje situacije u Kongu, šefovi dve države su izrazili svoju veliku zabrinutost i smatraju »da je do takve situacije došlo zbog spoljnog mešanja u unutrašnje stvari

¹ Vidi: »Poseta državnog sekretara za inostrane poslove Koče Popovića nekim zemljama Azije i Afrike«, »Jugoslovenski pregled«, 1959, str. 113—117 (13—17).

Konga, koje ugrožava nezavisnost, bezbednost i nacionalno jedinstvo kongoanskog naroda. Oni su izrazili svoju rešenost da u zajednici sa drugim zemljama i dalje pružaju svoju podršku legitimnim pravima naroda Konga».

Izražena je takođe ozbiljna zabrinutost zbog nastavljanja rata u Alžiru i neodložna potreba priznanja primene prava na samoopredeljenje naroda Alžira u saglasnosti sa principima Povelje Ujedinjenih nacija.

Smatrajući da je pružanje ekonomske pomoći nedovoljno razvijenim zemljama i oblastima preko međunarodnih organizacija ili putem bilateralnih sporazuma važan faktor napretka i bezbednosti sveta, šefovi dve države su istakli da je treba davati bez ikakvih političkih uslova.

»Potvrđujući svoju privrženost načelima i ciljevima Povelje Ujedinjenih nacija, šefovi država smatraju da će organizacija Ujedinjenih nacija moći da odgovori svojim zadacima na još efikasniji način kad u potpunosti ostvari svoju univerzalnost i kad u svom radu obuhvati sve zemlje i narode kao ravnopravne članove međunarodne zajednice.«

U vezi sa jugoslovensko-avganistanskim odnosima, šefovi država su »podvukli značaj sporazuma zaključenih između Avganistana i Jugoslavije o trgovini, plaćanju, naučnoj i

tehničkoj saradnji, civilnom i vazdušnom saobraćaju, kao i sporazuma o saradnji na polju prosvete, nauke i kulture, koji je potpisan u toku ove posete. Oni smatraju da ovi sporazumi predstavljaju solidnu osnovu za proširenje odnosa između dve zemlje i stavili su u zadatak nadležnim organima svojih zemalja da razmotre konkretne mogućnosti i da predlože obostrano potrebne mere za povećanje ekonomske, naučno-tehničke i kulturne razmenje.«

Govoreći o ličnim kontaktima i neposrednoj razmeni mišljenja između predstavnika dve zemlje, šefovi država su sa zadovoljstvom konstatovali da su oni doprineli razvijanju prijateljske saradnje i izrazili želju da se s tom praksom nastavi i u buduću.

Kralj Avganistana Mohamad Zahir pozvao je predsednika Republike Josipa Broza Tita da poseti Avganistan, što je predsednik Tito sa zadovoljstvom prihvatio. Vreme posete biće utvrđeno kasnije.

IZVOR: »Zajedničko saopštenje o jugoslovensko-avganistanskim razgovorima«, »Borba«, 8. novembar 1960.

T. P.

POSETA DRŽAVNOG SEKRETARA ZA INOSTRANE POSLOVE KOČE POPOVIĆA AUSTRIJI

Na poziv vlade Republike Austrije, državni sekretar za inostrane poslove Koča Popović učinio je zvaničnu posetu Austriji od 24. do 27. novembra 1960, vraćajući time posetu koju su u martu 1960. učinili Jugoslaviji ministar za inostrane poslove Republike Austrije i državni sekretar u Ministarstvu inostranih poslova.¹

U izjavi dopisniku Tanjuga 23. novembra u Beču austrijski ministar inostranih poslova Bruno Krajski je povodom posete državnog sekretara Koče Popovića istakao da je razvoj prijateljskih odnosa sa Jugoslavijom sastavni deo politike koju Austrija želi da sprovedi prema svim zemljama, a u prvom redu prema susednim narodima i državama.

»Prirodno je nastojanje svake zemlje, — izjavio je ministar Krajski, — da upravo sa susednim državama uspostavlja što prijateljskije odnose. Dobri susedski odnosi ne ograničavaju se niukom slučaju samo na to da međusobno »ne razbijamo prozore«, nego treba da postoji i obostrana spremnost za pomoć koliko to odgovara našim snagama.

U konkretnom slučaju naših dveju zemalja — Jugoslavije i Austrije — takvi dobrosusedski odnosi nisu uvek bili stvar koja se razume sama po sebi, jer su tako često u prošlosti odnosi između naših naroda bili bolni.«

Govoreći o potrebi stvaranja bližih odnosa, dr Krajski je rekao da su u ostvarivanju takve saradnje »već i učinjeni neki konkretni koraci. Ipak, postoje još i danas realna pitanja i neki prilično osetljivi momenti koji kao da štete dobrim susedskim odnosima. Samo vreme i međusobno bolje upoznavanje mogu otkloniti takve emocionalne prepreke. Treba da nastojimo da realna pitanja rešavamo u duhu spremnosti za sporazumevanje.«

Pred odlazak u posetu Austriji, u izjavi dopisniku austrijske agencije APA i diplomatskom uredniku Tanjuga državni sekretar za inostrane poslove Koča Popović rekao je da su narodi Jugoslavije i Austrije nesumnjivo »veoma zainteresovani za svestran i plodan razvoj međusobnih odnosa, koji može i treba da postane

sve značajniji prilog jačanju miroljubive međunarodne saradnje i učvršćenju mira u ovom delu sveta«. Govoreći o korisnim rezultatima saradnje između dve zemlje koji su postignuti u poslednje vreme, naročito posle posete ministra dr Krajskog Jugoslaviji, Koča Popović je izjavio: »Da smo postigli rezultate i stvaranje ovakve povoljne perspektive imamo da zahvalimo dobrim delom tome što su razmatranju postojećih problema obe strane prišle sa otvorenošću, širinom pogleda i uzajamnim poverenjem, tražeći ono što nam je zajedničko i od zajedničkog interesa.«

Za vreme posete između državnog sekretara Koče Popovića i ministra inostranih poslova dr Bruna Krajskog i državnog sekretara dr Gšnicera vođeni su iscrpni razgovori o pitanjima međunarodne politike i odnosima između dve zemlje.

U razgovorima su učestvovali sa jugoslovenske strane: pomoćnik državnog sekretara za inostrane poslove dr Jože Brilej, ambasador FNRJ u Austriji Ivo Sarajčić, načelnik Odeljenja u Državnom sekretarijatu inostranih poslova Đuro Jović, savetnik u DSIP-u Svetozar Petrović, a sa austrijske: ambasador Republike Austrije u FNRJ Vilhelm Gerc, načelnik Privredno-političke sekcije u Ministarstvu inostranih poslova ministar dr Erin Bilka-Karltraj, načelnik Političke sekcije u Ministarstvu inostranih poslova dr Valter Vodak i drugi.

Na kraju razgovora objavljeno je 26. novembra zajedničko jugoslovensko-austrijsko saopštenje u kome se, između ostalog, ističe da su »razgovori vođeni u prijateljskoj atmosferi i u duhu uzajamnog razumevanja«.

»U pogledu međunarodne situacije, ističe se u saopštenju — ustanovljeno je da se obe države slažu u mnogim stavovima.«

Dve strane su se složile da je za očuvanje mira i smanjenje postojeće međunarodne zategnutosti zainteresovano čovečanstvo u celini i da »međunarodne probleme treba rešavati putem pregovora, uprkos postojanju različitih društvenih i političkih sistema«.

»Sporazumno je izraženo gledište da je postizanje sporazuma o opštem i kontrolisanom razoružanju jedan od najvažnijih ciljeva današnje politike, pri čemu treba i na delimična rešenja gledati kao na napredak. Po mišljenju obojice ministara, neodložno zaključenje sporazuma o obustavljanju atomskih eksperimenata predstavljalo bi napredak u tom pravcu.«

Pitanje ekonomske pomoći nerazvijenim zemljama opširno je razmotreno i dve strane »smatraju da je potrebno preduzimati dalje napore za što intenzivniju pomoć tim zemljama. Naročito je naglašena važnost Ujedinjenih nacija i njihovih specijalizovanih organizacija u ostvarenju tih zadataka«.

»Obe strane su potvrdile svoju privrženost principima i ciljevima Povelje Organizacije ujedinjenih nacija i izrazile

¹ Vidi: »Jugoslavija i Austrija«, »Jugoslovenski pregled«, 1960, str. 135-138 (21-24); »Jugoslavija i koruški Slovenci«, »Jugoslovenski pregled«, 1959, str. 257-259 (25-27); »Poseta ministra inostranih poslova Republike Austrije dr Bruna Krajskog«, »Jugoslovenski pregled«, 1960, str. 139-140 (25-26).

nadu da će UN u sve većoj meri delovati u rešavanju međunarodnih problema.»

Oba ministra su sa zadovoljstvom konstatovala da su bilateralni odnosi zasnovani na bazi nemešanja u unutrašnje stvari i da je u toku prošle godine postignut vidan napredak u tom pravcu.

»Ispunjavajući obaveze iz čl. 25. Državnog ugovora, Republika Austrija je oslobodila imovinu jugoslovenskih nosilaca prava koja je u toku drugog svetskog rata, na osnovu različitih transakcija, prenetu u Austriju, a koja se sastoji od paketa akcija i depozita jugoslovenskih novčanih zavoda. U sklopu s tim rešeno je i pitanje vraćanja doprinosa za socijalno osiguranje Jugoslovena, koji su za vreme rata bili na prinudnom radu u Austriji.«

Sa zadovoljstvom je konstatovano da je »došlo do znatnog povećanja obostranog robnog prometa... i da je poželjno i moguće dalje unapređenje uzajamnih privrednih odnosa. U vezi s tim, razmotreno je, pre svega, pitanje daljeg povećanja robne razmene između dve zemlje, kao i mogućnosti unapređivanja industrijske saradnje, kako u dvema zemljama tako i na trećim tržištima. Obe strane smatraju da je takva saradnja od obostranog privrednog interesa i da je zbog toga poželjno da nadležne ustanove što više podrže takvu saradnju.«

Oba ministra su izrazila želju da se tradicionalne kulturne veze i saradnja dalje proširuju. Razgovori o merama u tom cilju treba da se održe što pre.

Postignuta je saglasnost »da će spremnost koja je izražena sa austrijske strane o ispunjenju odredaba iz čl. 7. Državnog ugovora, koje se odnose na manjine, kao i uspostavljeni kontakti između predstavnika manjina i austrijskih vlasti, omogućiti postizanje svestranog zadovoljavajućeg rešenja, kako bi manjine mogle postati elemenat unapređenja dobrosusedskih odnosa.«

Državni sekretar za inostrane poslove Koča Popović uručio je saveznom kancelaru inž. Rabu i vicekancelaru dr Pitermanu poziv jugoslovenske vlade da posete Jugoslaviju. Poziv je rado prihvaćen a vreme posete će biti utvrđeno diplomatskim putem.

Po završetku razgovora, na konferenciji za štampu 26. novembra u Beču, Koča Popović je izjavio da je jugoslovenska delegacija vrlo zadovoljna rezultatima razgovora. On je konstatovao »da u pogledu međunarodnih problema postoji određena sličnost gledišta i da prema obostranom uverenju ta sličnost gledišta daje mogućnost za dalju saradnju u pogledu rešavanja bilateralnih pitanja«, kao i da »postoje uslovi za saradnju dve zemlje i na međunarodnom području, jer se atmosfera u međusobnim odnosima znatno popravila.«

Odgovarajući na pitanje o rezultatu posete u pogledu jugoslovenske manjine u Austriji, državni sekretar je rekao: »Mi smo mišljenja da postojanje manjine u jednoj zemlji znači богаćanje društvenog života u njoj i da zbog toga treba pomagati opstanak i razvitak manjina. U tom smislu mi smo razgovarali sa našim austrijskim partnerima i mogu reći da smo naišli na odgovarajuće razumevanje koje se na određeni način odrazilo i u merama koje je austrijska vlada počela da primenjuje u rešavanju tog važnog pitanja.«

Za vreme boravka u Austriji državni sekretar Koča Popović bio je primljen kod predsednika Republike Austrije dr Šerfa i saveznog kancelara inž. Julijusa Raba. Savezni kancelar Rab priredio je 25. novembra svečani ručak u čast Koče Popovića.

IZVOR: »Borba« od 24. do 27. novembra 1960; »Zajednički komitike o jugoslovensko-austrijskim razgovorima u Beču« — »Borba«, 27. novembar 1960.

T. P.

SADRŽAJ 1960

OPŠTA POLITIKA

Izjava predsednika Tita povodom
15-godišnjice proglašenja Republike 445—448

DRUŠTVENO I DRŽAVNO UREĐENJE

Akti republičkih izvršnih veća	4—10
Društveno upravljanje stanbenim zgradama	45—48
Žene u organima narodne vlasti i društvenog samoupravljanja	48—51
Opšta politika Saveznog izvršnog veća i njena ostvarenja u 1959 ..	93—107
Organizaciji rad Saveznog izvršnog veća u 1959	107—109
Sednice republičkih narodnih skupština 1—4; 52; 110—111; 194—196; 245—249; 297—300;	464
Sednice Saveznog izvršnog veća 51; 111—112; 196—197; 249—250;	356
Spoljnotrgovinska arbitraža	189
Ocenjivanje javnih službenika	190—192
Matična služba	192—193
Sednice Savezne narodne skupštine 193—194; 243—244;	406
VII Godišnja skupština Stalne konferencije gradova	197—198
Poruka predsednika Tita povodom desetogodišnjice radničkog samoupravljanja	239
Propisi narodnih odbora	240—243
Zaštita ličnosti i prava građana u krivičnom postupku	287—293
Nova organizacija uprave narodnih odbora	293—297
Političko-teritorijalna podela	343—348
Političko-teritorijalne jedinice 1960 ..	349—355
Opštine i srezovi kao političko-teritorijalne organizacije samoupravljanja	399—405
Opštine i srezovi kao društveno-ekonomske zajednice	449—458
Upravni spor	459—463

POLITIČKE I DRUŠTVENE ORGANIZACIJE

Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije	53—58
Proslava 40-godišnjice KPJ i SKOJ-a u jubilarnoj 1959 godini	59—62
Aktivnost Narodne omladine Jugoslavije	113—117
Jugoslovenska liga za mir, nezavisnost i ravnopravnost naroda	117—118
V Kongres Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije	141—162
Sindikatski prosvetni i naučni radnici Jugoslavije	251—254
Aktivnost Saveza studenata Jugoslavije	301—304
Sindikatski službenika državnih ustanova Jugoslavije	357—363
Aktivnost Saveza inženjera i tehničara Jugoslavije (1957—1960) ..	363—366
Sindikatski poljoprivrednih, prehrambenih i duvanskih radnika Jugoslavije	409—411
IV kongres Socijalističkog saveza radnog naroda Crne Gore	411
V kongres Socijalističkog saveza radnog naroda Makedonije	412

PRIVREDA

Raspodela ukupnog prihoda privrednih organizacija	11—15
Vinogradarstvo	16—20
Ribarstvo	21—24
Privreda u 1959 godini	63—68
Privreda u prvom tromesečju 1960 ..	163—166
Proizvodnja drvnih ploča	166—168

Poljoprivredna proizvodnja poslednjih godina	199—206
Stočarstvo 1957—1959	206—210
Udruživanje i poslovna saradnja u privredi	255—258
Proizvodnja i potrošnja električne energije	259—262
Tržište poljoprivrednih proizvoda ..	305—315
Prvi rezultati popisa individualnih poljoprivrednih gazdinstava	315—318
Ishrana stanovništva	367—374
Industrijsko bilje	375—382
Proizvodnja i prerada nafte 1958—1960	413—415
Standardizacija	415—418
Ekonomska stanje i poslovanje PTT ..	419—422
Tehnička opremljenost ratarske proizvodnje	465—468

SOCIJALNA POLITIKA I NARODNO ZDRAVLJE

Služba inspekcije rada i zaštita rada Jugoslavija i Svetska zdravstvena organizacija	25—27
Zdravstvena služba u 1959	27—18
Kadrovi službe socijalnog osiguranja ..	69—70
Suzbijanje endemskog sifilisa	70—71
Prava i zaštita bivših boraca	71—72
Zaštita dece i omladine	119—123
Savezni institut za rehabilitaciju	124
Zdravstveno osiguranje poljoprivrednih proizvođača	169—170
Sprovedenje penzijskog osiguranja ..	263—265
Dečji dispanzeri i savetovališta za decu	265—266
Osiguranje za slučaj nesreće na poslu ..	423
Organizacija zdravstvene službe	424—426
Organizacija zdravstvene službe	469—472

KULTURA

Radnički univerziteti 1957—1959 ..	29—32
Institut društvenih nauka	32—34
Ekonomske fakulteti	73—75
Strani studenti u Jugoslaviji	75—76
Učeničke zadruge u osnovnoj školi ..	125—128
Festival jugoslovenskog dokumentarnog i kratkometražnog filma	128
Poljoprivredni fakulteti	171—173
Slobodne aktivnosti učenika u osnovnoj školi	174—176
Gimnazija u novom školskom sistemu	211—213
Narodno pozorište u Beogradu	213—216
V Jugoslovenske pozorišne igre »Sterijino pozorište«	216
Reforma visokog školstva	267—270
Zajednice učenika u školama i domovima	271—272
Ogledne osnovne škole	273
Jugoslovenska kinematografija u 1959	273—276
Obrazovanje stručnih kadrova	319—324
Delatnost narodnih univerziteta	325—327
Školske ustanove i objekti	327—330
Dečji listovi i časopisi 330—332	385—386
Sedmi festival jugoslovenskog filma ..	332
Repertoar profesionalnih pozorišta ..	383—384
XI Dubrovačke letnje igre	384—385
Đački listovi i časopisi u školama ..	385—386
Škole za ideološko-političko obrazovanje	427—428
Domovi učenika (internati)	429—431
Fondovi za kadrove u privredi (1957—1960)	431—432
Udžbenici i ostala školska literatura na nacionalnim jezicima manjina ..	433—435
Institut za uporedno pravo	435—437
Biblioteke u Jugoslovenskoj narodnoj armiji	437—438
Profesionalna orijentacija	473—475
Štampa radnih kolektiva	475—476
Obrazovanje vojnika u Jugoslovenskoj narodnoj armiji	477—478

FIZIČKA KULTURA I NARODNA TEHNIKA

Fudbal u Jugoslaviji	77—79
Međunarodna takmičenja jugoslovenskih sportista u 1959	79—84
Državna prvenstva u 1959	129—132
Učešće jugoslovenskih sportista na olimpijskim igrama	217—220
Atletika	387—390
Rezultati jugoslovenskih sportista na XVII Olimpijskim igrama	391—393
Planinarski savez Jugoslavije	394—396

SPOLJNA POLITIKA

Stavovi Jugoslavije o pitanju konferencije na vrhu	35—37
Učešće Jugoslavije na XIV Zasedanju Generalne skupštine UN	37—44
Jugoslavija i Organizacija UN za ishranu i poljoprivredu (FAO)	85—88
Poseta ministra inostranih poslova Kube Raula Roa Garsija	89
Diplomatsko-konzularna predstavništva	89—92
Bilateralni odnosi u 1959	133—134
Jugoslavija i Austrija	135—138
Poseta potpredsednika SIV-a Mijalka Todorovića Grčkoj	138—139
Poseta ministra inostranih poslova Republike Austrije dr Bruna Krajskog	139—140
Jugoslavija i zemlje Severne Afrike ..	177—180
Delatnost Jugoslavije u Ujedinjenim nacijama i regionalnim organizacijama UN	180—181
Jugoslavija i Organizacija Ujedinjenih nacija za prosvetu, nauku i kulturu (UNESCO)	182—188
Poseta predsednika Republike Indonezije Sukarna	188
Jugoslavija i zemlje Latinske Amerike ..	221—236
Poseta državnog sekretara za inostrane poslove Koče Popovića nekim zemljama Azije i Afrike ..	236—238
Poseta ministra inostranih poslova Belgije	238
Učešće Jugoslavije u radu Interparlamentarne unije	277—282
Jugoslavija na XV Zasedanju ECE	282—284
Poseta predsednika Ujedinjene Arapske Republike Gamala Abdela Nasera	284—285
Poseta ministra inostranih poslova Holandije	286
Jugoslavija i Ujedinjena Arapska Republika	333—339
Poseta potpredsednika Ministarskog saveta Grčke Konstantina Karamanlisa	339—340
Poseta potpredsednika vlade Republike Sudana Ferika Ibrahima Abuda ..	340—341
Poseta državnog potsekretara u Ministarstvu inostranih poslova SAD ..	341
Poseta prvog ministra vlade Republike Indonezije Džuande Kartavida ..	341—342
Međunarodni ugovori zaključeni u prvoj polovini 1960	397—398
Stavovi Jugoslavije o događajima u Kongu	439—441
Jugoslavija na IV zasedanju Generalne konferencije MAAE	441—443
Učešće Jugoslavije na XLIX konferenciji Interparlamentarne unije ..	443—444
Jugoslavija i nordijske zemlje	479—490
Poseta kralja Avganistana Mohamada Zahira	490—491
Poseta državnog sekretara za inostrane poslove Koče Popovića Austriji	491—492

»Jugoslovenski pregled« izlazi u mesečnim sveskama.
Godišnja pretplata 6.000 dinara / Redakcija: Nušićeva 9 / tel. 33.610
Administracija: Ulica Kosmajka 7 / tel. 22-778 / pošt. fah 62 / Beograd.

Tekući račun kod Narodne banke br. 101—14

2—645

Štampa: Beogradski grafički zavod, Beograd.

